Міністерство освіти і науки України
Львівський національний університет імені Івана Франка
Філологічний факультет

Катедра української мови
імені проф. Івана Ковалика

ВИВЧЕННЯ ОРТОЕПІЇ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

Магістерська робота
студентки ІІ курсу групи ФЛОм-21с
спеціалізації 014.01 Середня освіта
(Українська мова та література)
денної форми здобуття освіти
Черник Ліліани Андріївни

Науковий керівник – к.ф.н.доц. Пілецький В.І.

Львів – 2025

ЗМІСТ

ВСТУП

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРТОЕПІЇ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВОДИДАКТИЦІ

1.1. Науково-теоретичні засади дослідження ортоепії

1.2. Сутність ортоепії як мовознавчої науки

1.3 Методика і методологія вивчання ортоепії в середній школі

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ДО ВИВЧАННЯ ОРТОЕПІЇ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

2.1. Завдання ортоепії на базі шкільних програм (порівняльна характеристика)

2.2. Відповідність вивчання ортоепії у шкільних підручниках вимогам програм

2.3. Сутність ортоепічних норм у шкільних підручниках

2.4. Ортоепічні норми учнів (практичне дослідження)

РОЗДІЛ 3. СИСТЕМИ ВПРАВ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ОРТОЕПІЇ

3.1. Вправи з підручників для формування ортоепічних навичок

3.2. Авторські (модифіковані) системи вправ та рекомендації

ВИСНОВКИ

ВСТУП

Актуальність теми. Вивчання ортоепії у середній школі залишається одним із ключових напрямів методики викладання української мови, оскільки правильна вимова слів, дотримання наголосу та інтонаційних норм є передумовою формування високої культури мовлення й усвідомленого користування мовою. У сучасних умовах стрімкого розвитку медіапростору, зростання кількости цифрових каналів комунікації та глобальної інтеграції різних мовних практик ортоепічні норми нерідко спотворюються або витісняються недбалим мовленням. Така ситуація може призвести до зниження загального рівня мовної культури учнів, оскільки саме у шкільному віці формується базове ставлення до ортоепії, вимови та правильности вживання слів. Водночас правильна вимова виступає одним із показників особистісної зрілости, здатности до толерантного й чіткого спілкування, а також засобом збереження національної культурно-мовної спадщини.

Реформування системи освіти в Україні, орієнтація на компетентнісний підхід і впровадження нових навчальних програм активізують інтерес до якісної методичної бази з ортоепії. Учитель у цьому процесі не лише транслює правила та норми, а й сприяє формуванню внутрішніх мотивацій учнів до правильного вимовляння слів, наголошування і володіння мовною етикою в усному та письмовому спілкуванні. Тому актуальність дослідження визначається потребою систематизації сучасних підходів до вивчення ортоепії, пошуку нових методів формування в учнів свідомого ставлення до мовних норм і створення інноваційних прийомів, які б органічно поєднували теорію з практичною діяльністю школярів.

Проблематика дослідження. Основна проблема полягає в недостатній увазі до формування ортоепічних навичок у рамках навчальної програми з української мови, особливо на етапі 5–9 класів, коли учні активно розвивають свій мовленнєвий апарат і засвоюють базову лексику та правила вимови. Усе частіше спостерігається невідповідність між теоретично задекларованими

вимогами державних стандартів щодо опанування правильної вимови та реальними результатами навчання, де значна кількість школярів демонструє лише фрагментарне розуміння ортоепічних норм.

Причинами можуть бути: по-перше, обмежена кількість годин і навчальних матеріалів, спеціально присвячених ортоепії; по-друге, відсутність у деяких учителів достатнього рівня практичної підготовки або спеціальної методичної бази для ефективного викладання ортоепії; по-третє, вплив медіа, цифрових ресурсів та соціальних мереж, які часто репрезентують мовлення з порушеннями вимови, суржиком чи навіть іншомовною акцентуацією. Окрім того, учні нерідко сприймають ортоепічні норми як жорсткі та «формальні», не розуміючи їх важливости для загальної культури мовлення і комунікації. Відтак виникає потреба в дослідженні методичних інструментів, які допоможуть включити ортоепію в активну мовленнєву практику школярів і зробити її засвоєння більш усвідомленим.

Метою цього дослідження є науково-методичне обґрунтування та розробка практичних рекомендацій щодо ефективного впровадження ортоепії в навчально-виховний процес середньої школи. Для досягнення зазначеної мети передбачається аналіз сучасних лінгвістичних і психолого-педагогічних підходів до вивчення ортоепії, оцінювання чинних навчальних програм, виявлення основних проблем і бар’єрів у навчанні правильній вимові та апробація методичних прийомів, що сприяють кращому засвоєнню ортоепічних норм.

Об’єктом магістерської роботи є процес викладання української мови у середній школі, а точніше – система навчальних заходів, спрямованих на формування в учнів ортоепічних умінь і навичок. **Предметом** дослідження виступають методичні прийоми і технології, які застосовуються для навчання правильної вимови, наголошування та дотримання інтонаційних норм, а також умови, що визначають ефективність засвоєння цих умінь.

Узагальнено, саме аналіз методичної складової процесу навчання ортоепії дає можливість оцінити, наскільки чинні програми та методи відповідають потребам сучасного учня, що перебуває під впливом інформаційно-технологічних викликів і нових комунікативних середовищ.

Гіпотеза дослідження. Передбачається, що впровадження системи інтегрованих методичних прийомів, зорієнтованих на поєднання традиційного пояснювально-ілюстративного навчання з практичною, інтерактивною та проєктною діяльністю істотно підвищить рівень ортоепічної грамотности учнів середньої школи. При цьому важливими будуть систематичний контроль за вимовою, використання сучасних цифрових засобів (аудіо- та відеозаписів, мобільних додатків, інтерактивних платформ) і можливість рефлексії власного мовленнєвого досвіду через творчі завдання. Якщо ж посилена увага до ортоепії залишиться лише на рівні фронтального викладу теоретичних правил, без достатньої практичної підтримки й мотиваційних елементів, то зростання ортоепічної компетентности школярів буде незначним.

Теоретична значущість дипломного дослідження полягає у поглибленому аналізі лінгвістичних та психолого-педагогічних аспектів ортоепії, уточненні та систематизації понять і принципів, що визначають правильну вимову в системі сучасної української мови. Завдяки узагальненню наукових джерел і критичному розгляду суучаснх теорій розширюється уявлення про вплив культурних, соціальних та комунікаційних чинників на формування ортоепічних норм і закономірності їх змін.

Практична значущість полягає в опрацюванні чітких методичних рекомендацій для вчителів середньої школи щодо реалізації інноваційних форм і методів навчання ортоепії. Пропоновані в роботі вправи, інтерактивні завдання, способи проєктної діяльности, а також поради з організації позакласних заходів або залучення цифрових інструментів можуть бути впроваджені у навчальний процес для підвищення мотивації учнів. Крім того, результати дослідження сприятимуть формуванню системи моніторингу, що дасть можливість учителям оцінювати динаміку оволодіння ортоепічними

нормами й коригувати методичні підходи залежно від конкретних потреб класу чи окремих школярів.

Методи дослідження та інструментарій. У роботі застосовано комплекс теоретичних і емпіричних методів, що дає змогу всебічно вивчити досліджувану проблему. До теоретичних належать:Аналіз та синтез наукової літератури з лінгвістики, педагогіки, психології, зокрема з питань культури мовлення, методики викладання мови та мовленнєвої діяльности.Порівняльний метод, що використовується для виявлення спільного та відмінного у різних підходах до навчання ортоепії, представлених у вітчизняних і зарубіжних джерелах. Систематизація та узагальнення результатів попередніх досліджень, спрямовані на створення цілісної картини сучасних методичних підходів.

Для опрацювання отриманих даних застосовано кількісний та якісний аналіз результатів, у тому числі статистичні методи (при оцінюванні результатів тестування чи анкетування), а також описовий метод, що дав змогу наочно інтерпретувати спостереження і визначити напрями подальшого вдосконалення методичних підходів.

РОЗДІЛ 1. ТЕОРЕТИКО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ ДОСЛІДЖЕННЯ ОРТОЕПІЇ В СУЧАСНІЙ ЛІНГВОДИДАКТИЦІ

1.1. Науково-теоретичні засади дослідження ортоепії

Ортоепія в сучасному мовознавстві постає як цілісний науковий напрям, що описує, обґрунтовує й кодифікує норми літературної вимови та механізми їхнього функціонування в комунікації. Теоретичну основу складають положення загальної фонетики, фонології та лінгводидактики; їх поєднання дає змогу пояснити природу літературної мови, закони організації звукової будови та способи свідомого формування вимовних навичок. У науковій традиції українського мовознавства ортоепія розглядається не лише як опис фактичного стану вимови, а й як інструмент нормування й кодифікації, що безпосередньо пов’язане з мовною культурою та освітніми практиками у вищій і середній школі. Навчання української мови у виші має забезпечувати становлення мовної

особистості, здатної коректно реалізувати всі комунікативні інтенції, аргументовано висловлюватися й дотримуватися етики мовлення [1, с. 3]. Саме тому дослідження ортоепії закономірно набуває міждисциплінарного характеру, інтегруючи дані психолінгвістики, методики викладання та культурології.

Одним із засадничих аспектів є кодифікація, яка закріплює канони правильної вимови та встановлює межі припустимої варіативності. Суттєвим поштовхом до усталення ортоепічної норми стало системне шкільне навчання рідної мови на загальнодержавному рівні. Для української ортоепії принциповою є чітка, безредукційна вимова голосних у наголошеній і ненаголошеній позиціях; винятком є зближення ненаголошених [е] та [и], а також наближення ненаголошеного [о] до [у] перед складом із /у/. Цю рису пов’язують із відносною «слабкістю» головного наголосу та розвиненою системою побічних наголосів. Українській літературній вимові чуже «акання»: у словах на кшталт дорого, болото, молоко якість звука [о] зберігається в усіх складах (під наголосом він лише довший), отже заміна [о] на [а] у ненаголошених складах суперечить нормі [6, с. 21].

Проблема співвідношення «норма — варіантність» є предметом сталої наукової дискусії. Частина дослідників наполягає на жорсткому дотриманні історично сформованого літературного зразка, інші наголошують на динамічній природі мови, що допускає варіативні прояви й поступове оновлення норми. Узгоджувальне розв’язання полягає в розмежуванні рівнів: для освітньої практики пріоритетною є авторитетна, кодифікована норма, тоді як опис варіантності належить до площини наукового знання й мовної еволюції [4, с. 51]. Такий підхід забезпечує методичну стабільність у школі та водночас не заперечує природних змін у мовленні носіїв.

Не менш важливим компонентом науково-теоретичного підґрунтя виступає стандартизація й типологізація вимовних помилок. Ідеться про окреслення еталонних параметрів звучання (напрями артикуляції, тривалість, інтонаційні контури), відхилення від яких фіксуються й систематизуються для подальшої корекції. Серед найпоширеніших порушень – неправильне

наголошення, плутання близьких за артикуляцією приголосних у позиції передньоязикових, невмотивована редукція голосних. Методичні описи вправ (на розвиток фонематичного слуху, автоматизацію наголосу, тренування позиційних варіантів звуків) ґрунтуються на цих класифікаціях і спираються на фонетичні закономірності української мови; їхня теоретична цінність полягає у зв'язку пояснення причин похибок із чіткою системою їх подолання.

Ортоепічні студії безпосередньо корелюють із лінгводидактикою. Шкільні програми цілеспрямовано виділяють години на формування ортоепічних умінь; метою є не механічне засвоєння правил, а вироблення стійкої вимовної культури, здатної переноситися за межі аудиторії. Теоретичний рівень досліджень задає рамку для добору методів і форм навчання: від поетапного формування артикуляційних навичок до комунікативно орієнтованих завдань, що моделюють реальні ситуації спілкування. Сучасні підручники пропонують різнорівневі вправи — від розрізнення мінімальних пар до інтонаційно-акцентних тренінгів; усе це базується на попередньо описаних межах норми та її комунікативній функції.

Ортоепія також має виразний стилістичний вимір: правильна вимова впливає на тональність висловлювання, міру урочистості чи розмовності, а отже - на інтерпретацію змісту і оцінні настанови адресата. Інтонаційні моделі, розподіл логічного наголосу, темпо-ритмічна організація вислову є важливими інструментами стилістики усного мовлення й мають виховний потенціал у шкільному курсі: учні навчаються не лише «говорити правильно», а й «говорити виразно», зберігаючи мелодійність та ритміку української мови [7, с. 6].

Окрема площина - функціонування норми в умовах двомовності. Дослідження спрямовуються на встановлення функційного навантаження кожної з мов, опис зон можливого дублювання та взаємозаміни, а також на вияв типових інтерференційних зсувів у вимові. Такі студії важливі як для теорії (визначення меж норми та варіантності), так і для практики (цільові корекційні програми, превенція помилок у публічній комунікації) [4, с. 52].

Науково-теоретичні засади ортоепії в Україні охоплюють: (1) системний опис фонетичної та фонологічної організації мови; (2) кодифікацію як механізм стабілізації норми та інструмент мовної політики; (3) стандартизацію й типологізацію помилок як підвалину ефективної корекції; (4) лінгводидактичні моделі, що забезпечують формування стійких вимовних навичок; (5) стилістичну інтерпретацію вимови як засобу смислотворення; (6) аналіз двомовних практик як чинник підтримання нормативности в різних комунікативних сферах. У такому ракурсі ортоепія постає не лише «дзеркалом» звукового багатства української мови, а й дієвим методичним інструментарієм, без якого неможливе якісне навчання рідної мови в школі й університеті. Теоретично вивірена, вона створює підстави для розроблення ефективних освітніх стратегій, спрямованих на підвищення мовленнєвої культури, збереження національних традицій і формування гармонійного мовного середовища в сучасному комунікативному просторі.

1.2. Сутність ортоепії як мовознавчої науки

Ортоепія є фундаментальною опорою якісного усного мовлення, насамперед в освіті. Вона забезпечує нормативну літературну вимову звуків, слів і словосполучень, від якої безпосередньо залежить розуміння сказаного. Часто її плутають із дикцією, однак ідеться про різні рівні: дикція – це чітка, виразна артикуляція окремих звуків, тоді як ортоепія охоплює правильне функціонування звуків у безперервному мовному потоці відповідно до кодифікованих літературних норм [7, с. 124]. Якщо мовець чітко артикулює, але порушує ортоепічні норми – зсуває наголос, плутає тверді й м’які приголосні, спотворює ненаголошені голосні, – мовлення стає важким для сприйняття і виховує у слухачів хибний «мовний смак». Для дітей це особливо ризиковано: вони легко наслідують учителя, тож помилкова вимова може закріпитися як зразок.

Як складова мовної культури ортоепія формує мовну дисципліну й відповідальність: правильна вимова – це не лише технічна вправність, а й естетика та етика слова. Дотримання норми зберігає милозвучність української мови і підсилює її комунікативну ефективність, що є критично важливим у професіях, де слово — головний інструмент (учитель, актор, диктор). Українська літературна вимова спирається на усталену традицію, сформовану переважно на полтавсько-київській діалектній базі, тобто на основі наддніпрянського говору; саме тому ортоепічних норм мають дотримуватися всі носії літературного різновиду, адже це гарантує єдність мовного простору і культивує повагу до мовної культури загалом.

Поняття ортоепії охоплює сукупність правил літературної вимови — від звукової організації до наголосу та сполучуваності звуків у словосполученні [8, с. 60]. Вона виконує важливі функції як у повсякденному, так і в професійному спілкуванні. Історія становлення українських ортоепічних приписів простежується від перших граматик XVII століття (І. Ужевич, О. Павловський), у XIX столітті — від перших спроб наукового окреслення норми (праця В. Науменка, 1889), а далі — від напрацювань Б. Грінченка, Є. Тимченка, А. Кримського, П. Залозного та ін., які послідовно доводили потребу єдиної вимовної норми. У міжвоєнний період засади кодифікації поглибили О. Синявський, М. Йогансен, М. Наконечний, заклавши наукову базу сучасної ортоепії [10]. Від 1950-х років увага вчених змістилася до унормування і практичного впровадження у зв’язку з правописом та освітою: «Українська літературна вимова і наголос» за ред. М. Жовтобрюха, орфоепічні словники М. Погрібного, монографія В. Винницького «Наголос у сучасній українській мові» стали ключовими орієнтирами для сучасної практики [11; 16; 7].

У шкільному просторі саме вчитель є носієм і ретранслятором норми: його мовлення має бути зразковим, адже діти молодшого шкільного віку надзвичайно схильні до наслідування. Ортоепічні помилки в такому середовищі не лише ускладнюють розуміння, а й формують викривлене уявлення про літературний стандарт [19, с. 21]. За походженням недоліки вимови поділяють

на органічні (вроджені) та неорганічні (набуті): перші потребують медичної корекції, другі - можуть бути виправлені педагогічними засобами. До типових порушень належать неправильна вимова ненаголошених [е] і [и], невиправдане наближення [о] до [у] перед складом із [у], оглушення дзвінких приголосних у кінці слова чи перед глухими, а також надмірне пом'якшення там, де цього не вимагає норма, і порушення у вимові сполук [дз], [дж] [12, с. 26].

Ефективна корекція спирається на розуміння, що ортоепічні вміння мають інтелектуально-довільний характер. У дошкільному віці вимова формується переважно неусвідомлено, через наслідування, натомість у початковій школі ці навички потрібно цілеспрямовано переводити в свідомо керовані й нормативні - системною роботою на уроках української мови [13, с. 51]. Методична логіка передбачає три послідовні етапи: спершу — формування первинного вміння слухати й правильно вимовляти; далі — автоматизація вимови в різних позиціях; зрештою — закріплення через наслідування зразкового мовлення й включення у реальні комунікативні ситуації [14, с. 11–12]. На кожному занятті варто визначати конкретну ортоепічну мету - це суттєво підсилює результативність.

Із педагогічного погляду поєднання пояснювально-ілюстративних прийомів із спостереженням, порівнянням діалектної та літературної вимови, використанням наочності й аудіозаписів дає відчутний ефект. Практичні форми роботи - фонетичний розбір, вправи на ортоепічне списування, виразне читання, завчання напам'ять, різновиди диктантів - забезпечують перенесення правил у мовленнєву практику [15, с. 54–55]. Важливо також розрізняти мовні та мовленнєві помилки: перші стосуються порушень норми в межах системи (звуки, наголос), другі - організації мовлення (логіка, виразність, інтонація). Типові інтонаційні хиби - відсутність логічного наголосу, неправильне чергування пауз, монотонність, брак тембрової й емоційної виразності [16, с. 69–70].

Отже, ортоепія — не «додаток» до техніки мовлення, а осердя мовної культури особистості. Вона формується поступово, потребує систематичної,

цілеспрямованої роботи й безпосередньо пов’язана з загальним рівнем мовного розвитку. Її освітня цінність полягає в тому, що правильна вимова поглиблює засвоєння мовного матеріалу, розвиває чутливість до слова, підтримує естетичний рівень комунікації та підвищує ефективність взаєморозуміння - і в повсякденні, і в професійному спілкуванні.

1.3.Методика і методологія дослідження ортоепії в середній школі

Дослідження ортоепії включає в себе два основні компоненти. Першим із них є методика дослідження, тобто чіткий опис того, як саме здійснюється процес збору, обробки та аналізу інформації. Другим аспектом є методологія, що охоплює система методів і прийомів, якими керуються дослідники для отримання об’єктивних результатів, що відображають специфіку мовленнєвої практики учнів. У процесі дослідження ортоепії важливо враховувати низку факторів, які впливають на формування правильної вимови, таких як лінгвістичний контекст, психологічні особливості учнів, а також особливості викладання у конкретному навчальному закладі.

При плануванні дослідження особлива увага приділяється побудові послідовности робочих етапів, організації практичних завдань і визначенню критеріїв оцінки результатів. Початковою стадією є аналіз літературних джерел, в яких розглядаються теоретичні положення з питань ортоепії та їх актуальність у сучасній системі загальної освіти. На цьому етапі формується наукова база дослідження, встановлюються основні закономірності і проблемні питання, що потребують подальшого експериментального підтвердження. Важливим аспектом є ідентифікація ключових понять, таких як «правильна вимова», «функціональні навички мовлення» та «комунікативна компетентність», що дозволяють побудувати систему дослідницьких гіпотез.

Наступний етап – це організаційно-підготовча фаза, в якій визначається вибірка дослідження, формується методична база та розробляються інструменти збору даних. Серед них можна виділити аудіозаписи уроків,

методичні рекомендації для вчителів, а також розроблені спеціальні тести для оцінки ортоепічних навичок учнів. У роботі, щоб оцінити ці навички, застосований перший варіант, саме аудіозаписи мовлення учнів. Важливим є також проведення попередніх пілотажних досліджень, метою яких є перевірка адекватности розроблених інструментів та їх здатности відобразити сутність досліджуваного явища. Такий підхід дозволяє уникнути методологічних похибок та забезпечити валідність отриманих результатів.

У самому процесі експериментальної роботи значну роль відіграє застосування змішаних методів дослідження. З одного боку, використовуються кількісні методи, які дозволяють об’єктивно виміряти рівень формування ортоепічних навичок через стандартизовані тести та опитування. З іншого боку, якісні методи допомагають отримати більш глибоке розуміння процесів, що відбуваються під час навчання вимові, через аналіз інтерв’ю з викладачами та спостереження за мовленнєвою активністю учнів. Таке поєднання методів сприяє розкриттю як структурних, так і функціональних компонентів ортоепії, забезпечуючи комплексний підхід до дослідження.

Для ілюстрації ключових аспектів використання методів дослідження було створено таблицю, яка демонструє основні характеристики застосовуваних підходів. У першій колонці таблиці наведено опис основних напрямків дослідження, другий стовпець охоплює конкретні інструменти, що використовуються, а третій – основні показники, за якими проводиться оцінка ефективності методів. Такий формат наочно демонструє взаємозв’язок між теоретичною частиною дослідження та практичним застосуванням розроблених методик.

Таблиця 1.1

Використання методів дослідження

Напрямок дослідження	**Інструменти дослідження**	**Основні показники ефективності**
Аналіз літературних джерел та теоретичний аналіз	Наукові праці, монографії, статті	Глибина аналізу, відповідність сучасним вимогам освіти
Емпіричне	Аудіозаписи уроків,	Кореляція даних,

дослідження ортоепії	тестування учнів, спостереження, інтерв'ю	валідність отриманих результатів

Джерело: таблиця розроблена авторкою

Отримані результати дають змогу не тільки оцінити, як сформовані ортоепічні навички в учнів, а й побачити слабкі місця та можливі шляхи їх покращення. На основі цих даних можна підготувати практичні поради для вчителів, спираючись на результати експериментів. Для впорядкування матеріалу використовується статистичний аналіз: він допомагає виявити зв'язки між різними показниками мовлення та зрозуміти, що саме впливає на правильну вимову.

Дослідження побудоване на поєднанні різних підходів, щоб отримати цілісне бачення процесу формування правильної вимови. За основу взято загальновизнані педагогічні та методичні принципи, а також сучасні напрацювання з фонетики та ортоепії. Завдяки цьому ортоепія розглядається не окремо, а як частина загальної мовленнєвої практики, що сприяє розвитку комунікативної компетентності.

Робота організована послідовно: спочатку аналізується реальна ситуація в школі, визначаються проблемні ділянки та фіксується стартовий рівень ортоепічних умінь. Далі на основі цих спостережень формулюється гіпотеза, яку перевіряють у ході експерименту. Така логіка дає змогу зберегти цілісність дослідження і чітко простежувати зміни.

Важливо порівнювати результати між різними класами та методичними підходами. Для цього використовують опитувальники й тести з відкритими та закритими питаннями, а також спостереження на уроках. Спостереження показують, у які моменти звичні методики не спрацьовують і що заважає учням вимовляти правильно. Якісні методи дозволяють врахувати не лише сказане, а й невербальні прояви - наприклад, реакції, паузи, невпевненість, - що важливо для реальної оцінки ефективності навчання.

Поєднання кількісних і якісних даних дає об'єктивніший результат. Показники тестів обробляють статистично, щоб перевірити, чи є зв'язки між змінними. Далі ці дані зіставляють із відповідями анкет та інтерв'ю з

учителями. Так з'являється цілісна картина впливу окремих методик на формування правильної вимови. На цій основі визначаються оптимальні стратегії навчання ортоепії та формулюються конкретні рекомендації для підвищення якості викладання фонетичних норм у школі.

Таблиця 1.2

Основні етапи дослідницького процесу, особливості організації роботи та методи збору даних.

Етап дослідження	**Опис діяльності**	**Метод збору даних**	**Ключові критерії оцінки**
Початковий аналіз	Огляд наукової літератури та визначення гіпотез	Аналіз документів, реферування, модельних навчальних програм і підручників	Актуальність, відповідність теоретичним моделям
Організаційна підготовка	Визначення вибірки, розробка інструментів дослідження		Валідація інструментів, надійність даних
Емпіричне дослідження	Проведення експериментальних занять, спостереження, опитування	Тестування, аудіозапис уроків, інтерв'ю	Статистична значущість, відповідність гіпотезам
Обробка даних і аналіз	Статистичний аналіз отриманих даних, порівняльний аналіз	Обробка статистичних даних, контент-аналіз	Кореляція, репрезентативність вибірки
Формулювання висновків	Інтерпретація результатів, розробка рекомендацій	Аналіз результатів дослідження	Практична значущість, можливість впровадження

Джерело: таблицю розробила авторка

Одержані в дослідженні дані потрібно уважно проаналізувати сучасними статистичними методами. Це дає змогу точно оцінити, як різні підходи до навчання впливають на формування правильної вимови. Важливо враховувати і

думку вчителів: їхній досвід у викладанні фонетики може помітно впливати на підсумки. Ми поєднуємо просту описову статистику з порівняннями між групами, щоб побачити закономірності та тенденції у розвитку мовної компетентности. Методологія дослідження є основою для подальших робіт у педагогіці та методиці мови. Поєднання кількох методів допомагає визначити найкращі стратегії навчання ортоепії і підлаштувати програми під сучасні вимоги школи. Порівнюючи ефективність різних способів навчання правильної вимови, ми бачимо їхні сильні та слабкі сторони і розуміємо, що саме варто змінити чи вдосконалити.

РОЗДІЛ 2. СУЧАСНІ ПІДХОДИ ТА МЕТОДИКА ВИВЧАННЯ ОРТОЕПІЇ В СЕРЕДНІЙ ШКОЛІ

2.1. **Завдання ортоепії на базі шкільних програм (порівняльна характеристика)**

Узагальнюючи контекст освітніх реформ 2017 та 2021 років, зауважуємо, що ортоепічні компетентності учнів розглядаються не лише як частина знань про літературну норму, а й як практична вміння в усному та писемному мовленні. Навчальна програма з української мови для 5–9 класів, затверджена Наказом МОН № 804 від 07.06.2017, акцентувала увагу на послідовному оволодінні фонетичними навичками: від розпізнавання звукового складу до нормативного наголошування та інтонаційної виразності в межах найпростіших конструкцій [36] . Натомість типова освітня програма для 5–9 класів, затверджена Наказом МОН № 235 від 19.02.2021, переносить центр уваги з абстрактного запам’ятовування норм на інтеграцію їх у комунікативні цілі, орієнтуючись на формування здатности самостійно ідентифікувати та коригувати власну вимову під час створення усних та письмових текстів різних жанрів [28] .

У межах програми 2017 року ортоепія була винесена до модульного блоку «Фонетика та фонологія» й розподілялася по класових циклах за принципом поступовости. П’яті–шості класи передбачали формування початкових умінь розрізняти голосні та приголосні, визначати позицію звукосполучень, виробляти чітку артикуляцію основних фонем шляхом ритмічно-артикуляційних вправ й елементарних скоромовок. Сьомий клас передбачав поглиблення знань у сфері асиміляції й редукції, опрацювання правил спрощення приголосних у сполученнях, а також перші вправи з інтонаційного моделювання простих речень. Наприкінці восьмого й у дев’ятому класах учні мали опанувати нормативне наголошування багатоскладових слів, інтонаційно

коректне читання поетичних та прозових текстів з урахуванням стилістичних відтінків та навички самоперевірки за зразками літературної вимови [29] .

У типовій освітній програмі 2021 року завдання ортоепії набувають чіткої компетентнісної спрямованости. Зокрема, очікується, що до завершення базового рівня середньої освіти (9 клас) учень здатен свідомо застосовувати всі основні фонетичні та інтонаційні норми під час підготовки й презентації тематичних усних виступів, створення письмових висловлювань різних комунікативних жанрів і публічного читання фрагментів художніх текстів. При цьому нова програма вводить процедуру взаємокорекції між однокласниками: учні опановують алгоритм аналізу мовного фрагмента, визначають помилки рекламного, науково-популярного чи офіційно-ділового стилю та трансформують їх у нормативний зразок [13]

Таблиця 2.1

Порівняння основних завдань ортоепії згідно з обома програмами:

Класовий цикл	Програма 2017 (№ 804 від 07.06.2017)	Типова програма 2021 (№ 235 від 19.02.2021)
5–6 класи	Засвоєння базових фонетичних категорій: розрізнення голосних і приголосних, артикуляція основних фонем, нормативне наголошування одно- та двоскладових слів	Формування здатності розпізнавати й описувати фонетичні особливості власного мовлення, використання технік самозапису й аналізу власної інтонації в простих усних повідомленнях
7 клас	Поглиблена робота з явищами асиміляції, редукції та спрощення приголосних; вправи на інтонаційне моделювання питань, окличних та стверджувальних речень	Інтеграція фонетичних правил у тематичні усні вправи: участь у діалогах із дотриманням норм, оцінка вимови однокласників, корекційні вправи за аудіозаписами зразків
8–9 класи	Удосконалення нормативного наголошування у багатоскладових словах; інтонаційно-нормативне читання поезії й прозових уривків із розрізненням стилістичних відтінків	Усвідомлене застосування всіх ортоепічних і інтонаційних норм під час підготовки рефератів, презентацій і конкурсних конкурсів мовців; рефлексія над власними помилками та формування стратегії їх самостійної корекції

Джерело: таблиця розроблена авторкою

Програма 2017 року відображає класичний аудіолінгвальний підхід, у межах якого переважали вправи із запам’ятовування зразків літературної вимови, виконання артикуляційних тренажів і робота зі скоромовками. За такого підходу від учителя очікувався високий ступінь контролю та демонстрації нормативного зразка, а зворотний зв’язок здійснювався переважно через оцінювання «правильно–неправильно».

Типова програма 2021 року запроваджує комунікативно-компетентнісний підхід, у межах якого ортоепія розглядається як ресурс для ефективного спілкування. Ортоепічна діяльність набуває інтегрованого характеру: вправи з артикулювання та інтонації поєднуються з виконанням проєктних та рольових завдань, аудіюванням автентичних записів, використанням цифрових технологій (аудіоредактори для самозапису й аналізу) і парною роботою над корекцією помилок. Це сприяє тому, щоб учень не лише знав правила, а навчився застосовувати їх у реальних комунікативних ситуаціях і відслідковувати власний прогрес.

У 2017 році типовими вправами були артикуляційні тренажі на розвиток рухливості органів мовлення (наприклад, повторення низки фонем у змінних поєднаннях), робота з фонетичними п’єсами та вправи на звукоспів (дикція). Авторські посібники того часу, наприклад, «Культура фахового мовлення» за редакцією Бабич Н. Д., рекомендували обов’язковий щотижневий цикл фонетичних вправ тривалістю не менше 10 хвилин за урок[4].

У 2021 році для розвитку ортоепічної компетентности пропонується організовувати аудіотури (когнітивні аудиторії), де учні записують власні виступи на тему «Улюблений уривок із твору», а згодом порівнюють їх із професійними звукозаписами. Так само рекомендовано використовувати інтерактивні платформи, на кшталт LearningApps, Wordwall для створення вправ із визначенням наголосу та інтонації в контексті мультимедіа.

Порівняльний аналіз завдань ортоепії за програмами 2017 та 2021 років демонструє еволюцію від «вивчити та відтворити» до «усвідомлено застосувати й оцінити». У першому документі акцент зроблено на теоретичному вивченні

фонетичної системи української мови та тренуванні артикуляції, тоді як типовий документ 2021 року визначає орфоепію як інструмент досягнення комунікативних цілей із вбудованим етапом самоаналізу й взаємокорекції. Така трансформація відповідає загальним світовим тенденціям у вивченні мов, де фонетичні навички стають складовою частиною комунікативної й навчальної діяльности, а не ізольованим блоком курсу .

Упровадження компетентнісного підходу виводить ортоепію за рамки виключно теоретичного вивчення норм літературної вимови, перетворюючи її на динамічний процес формування цілісної фонетичної культури, здатної відповідати викликам цифрового середовища. Згідно з концептуальними засадами компетентнісного навчання, затвердженими Інститутом модернізації змісту освіти, акцент у викладанні зміщується зі знань як самоцілі на практичне застосування засвоєних умінь у реальних комунікативних ситуаціях [4]. Водночас Державна служба якості освіти підкреслює, що компетентнісний підхід допомагає учням «використовувати знання як інструмент у розв’язанні життєвих проблем» і сприяє розвитку автономности та здатности до самопізнання, що є ключовими аспектами оволодіння ортоепічними нормами [8].

Сучасне цифрове середовище вимагає від учительської спільноти високої інформаційно-цифрової компетентности, аби ефективно інтегрувати технології дистанційного та змішаного навчання у реалізацію ортоепічних завдань. Онлайн-курс для педагогів на порталі «Освіта.ua» знайомить учителів із принципами оцінювання результатів у цифровому середовищі, методами використання платформ для вправ, пов’язаними із аудіо та відео, а також із технологіями побудови інклюзивного середовища за допомогою цифрових інструментів [14]. Безплатний курс на ресурсі освіta-omr.gov.ua окреслює шляхи формування вчителем інформаційно-цифрової компетентності та практики застосування платформи «Всеукраїнська школа онлайн» під час виконання компетентнісно зорієнтованих ортоепічних вправ[19].

Поєднання традиційних артикуляційних тренажів із цифровими сервісами розкриває нові можливості для розвитку артикуляційної точності. Застосування подкастингу, яке довело свою ефективність у викладанні іноземних мов, як інструменту розвитку фонетичних навичок сприяє не лише корекції вимови, а й формуванню рефлексивного ставлення учнів до власного мовлення . Учні можуть записувати власні усні вправи, порівнювати їх із зразками носіїв мови, використовувати аудіоредактори для фрагментарного аналізу звукових одиниць та створювати мультимедійні словники нормативного наголосу й інтонаційних моделей.

Інтерактивність ігрових технологій значно підвищує мотивацію учнів до систематичної роботи над ортоепією. Згідно з педагогічними дослідженнями, елементи гейміфікації - конкурси на коректне відтворення складних скоромовок в інтерактивних додатках або змагання за якістю інтонаційного оформлення фрагментів тексту в онлайнових платформах — стимулюють активну участь, поглиблюють увагу до артикуляційних деталей та сприяють закріпленню навичок у довгостроковій пам’яті [10]. Цей підхід формує в учнів прагнення до вдосконалення власної вимови як складової особистісного й професійного становлення.

Водночас цифрові інструменти виступають ресурсом для розвитку самостійности й самоконтролю учнів у процесі вивчення ортоепії. Завдяки використанню хмарних сервісів для аудіореєстрації власних виступів і алгоритмів автоматичного аналізу вимови, учні здатні не лише оцінити власні помилки, а й скласти індивідуальну стратегію виправлення неточностей у наголошуванні та інтонуванні. Окрім того, організація взаємного аудіювання й колективної корекції допомагає формувати метакомунікативні вміння, коли школярі виступають як активні коректори мовлення однокласників .

Незважаючи на сучасний технологічний контекст, методичні рекомендації 2017 року залишаються невід’ємним фундаментом для розвитку артикуляційної точности. Наприклад, рекомендації МОН щодо організації дистанційного навчання передбачають поєднання онлайнових занять через Zoom чи Google

Meet з попередньо записаними відеоуроками та подальшим аналізом вимовних зразків . Це дозволяє адаптувати класичні артикуляційні вправи — від простих ритміко-артикуляційних вправ до фонетичних п’єс — у формат відеоуроків або інтерактивних вправ із миттєвим зворотним зв’язком.

У підручнику «Складні питання сучасної української літературної мови. Фонетика. Ортоепія», авторства Глуховцевої К. Д. комплексно поєднано теоретичні аспекти норм літературної української мови з практичними вправами, що можуть бути легко трансформовані в електронні навчальні модулі [20]. Такий підхід демонструє, що традиційні фонотехнічні методики можуть послужити базою для створення мультимедійних інтерактивних уроків, доступних як у класі, так і в дистанційному форматі[10] .

Динаміка переходу від інструкторської моделі «учитель–зразок» до партнерської моделі відкриває перед учнем роль активного дослідника власної вимови. Учитель у типових програмах 2021 року стає не стільки джерелом еталонного звучання, скільки фасилітатором процесу, консультантом з питань корекції та стимулювання учнівського самоаналізу. Він організовує роботу в малих групах, проводить семінари з аналізу результатів самозаписів, модерує дискусії про різноманіття інтонацій та заохочує створення власних технологічних ресурсів для вивчення ортоепії.

Синтез класичних артикуляційних методик 2017 року з інноваційними компетентнісними підходами 2021 року дозволяє створити гнучкий, багатовимірний освітній простір, у якому ортоепія стає не ізольованим розділом курсу, а інтегрованим інструментом розвитку комунікативної й цифрової компетентностей учнів. Це сприяє підвищенню формальної культури мовлення, мотивує школярів до активного використання норм літературного звучання та формує в них навички самостійного навчання в умовах стрімких технологічних змін.

Ортоепія – це розділ мовознавства, що вивчає норми літературної вимови і наголошування. Її викладання у 5–9 класах шкільної програми є важливою складовою формування мовленнєвої компетентності учнів. Розглянемо глибоко

й конкретно, як подано орфоепічний матеріал у двох навчальних програмах: програмі авторів О.В. та В.В. Заболотних (модельна програма 2021 року)[15] та програмі авторів Н.Б. Голуб і О.М. Горошкіної (модельна програма 2023 року)[1]. Обидві програми орієнтовані на сучасні освітні стандарти і компетентнісний підхід, але їх методичні рішення мають свої особливості. Проаналізуємо структуру і наступність викладання ортоепії з 5-го по 9-й клас, використані терміни і формулювання правил, типи вправ і завдань (включно з ортоепічними задачами), роль текстів, а також очікувані результати навчання учнів. Для наочности у кінці подано порівняльну таблицю ключових ознак подання орфоепічного матеріалу в обох програмах.

Модельна навчальна програма О.В. та В.В.Заболотних пропонує систематичне вивчення ортоепії, головним чином зосереджене в 5 класі, із подальшим закріпленням у старших класах[7]. У 5-му класі тема «Фонетика. Графіка. Ортоепія. Орфографія» охоплює базові поняття звукової системи мови, правила літературної вимови та наголошування. Зміст цього розділу включає ознайомлення зі звуками мовлення і їх позначенням на письмі, поділом на склади та поняттям наголосу, а також основними ортоепічними нормами української мови. За програмою Заболотних, учні 5 класу вивчають особливости вимови голосних (зокрема ненаголошених [е] та [и]) і приголосних, твердість/м’якість та дзвінкість/глухість приголосних, уподібнення звуків, а також поняття милозвучности української мови.

Паралельно вводяться орфографічні правила, тісно пов’язані з ортоепією (правила вживання префіксів з-/с-, правопис м’якого знака тощо), що демонструє зв’язок вимови з написанням[7]. У 6 класі за програмою Заболотних нових теоретичних тем з ортоепії не додається (цей рік присвячено морфології), але передбачається підтримка ортоепічних навичок: учні мають дотримуватися правильної вимови на уроках, застосовувати здобуті знання на практиці (напр. при вивченні нових слів, виконанні завдань з розвитку мовлення). У 7–8 класах орфоепічний матеріал спеціально не повторюється як

окрема тема, однак програмою закладено наступність: учні й далі повинні користуватися ортоепічними нормами у власному мовленні, а вчителі за потреби коригують вимову та наголос. Логічним завершенням є 9-й клас, де в межах розділу «Культура мовлення» традиційно узагальнюються мовні норми. Програма Заболотних вводить поняття типових мовленнєвих помилок, зокрема ортоепічних: учні 9 класу вчаться розпізнавати ортоепічні помилки (неправильні наголоси, відхилення у вимові звуків) у власному й чужому мовленні та виправляти їх. Таким чином, у старших класах ортоепія інтегрується у ширший контекст культури мовлення, підкреслюючи її роль у загальній мовній компетентності [23].

У модельній програмі Н.Б. Голуб, О.М. Горошкіної ортоепія подається як частина інтегрованого курсу української мови для 5–6 класів, побудованого за спіральним принципом. Вже на початку 5 класу передбачено поглиблене повторення фонетики та ортоепії, вивченої в 1–4 класах. Учні 5 класу, опановуючи розділ «Фонетика. Графіка. Ортоепія. Орфографія», повторюють поняття голосних і приголосних звуків, складу і наголосу, а далі розглядають ортоепічні правила: особливості вимови ненаголошених голосних, тверді й м’які, дзвінкі й глухі приголосні та їх позиційну вимову[29].

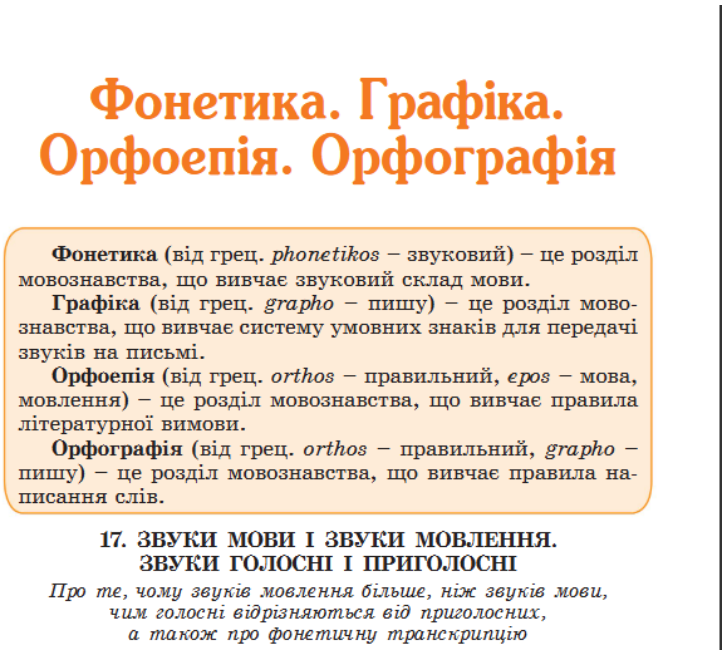

Фонетика. Графіка.
Орфоепія. Орфографія

Фонетика (від грец. *phonetikos* – звуковий) – це розділ мовознавства, що вивчає звуковий склад мови.
Графіка (від грец. *grapho* – пишу) – це розділ мовознавства, що вивчає систему умовних знаків для передачі звуків на письмі.
Орфоепія (від грец. *orthos* – правильний, *epos* – мова, мовлення) – це розділ мовознавства, що вивчає правила літературної вимови.
Орфографія (від грец. *orthos* – правильний, *grapho* – пишу) – це розділ мовознавства, що вивчає правила написання слів.

17. ЗВУКИ МОВИ І ЗВУКИ МОВЛЕННЯ. ЗВУКИ ГОЛОСНІ І ПРИГОЛОСНІ

Про те, чому звуків мовлення більше, ніж звуків мови, чим голосні відрізняються від приголосних, а також про фонетичну транскрипцію

Рис 2.1 Вивчення ортоепії в підручнику 5 класу Заболотних

Програма Голуб і Горошкіної приділяє увагу тому, щоб учні усвідомили практичне значення правильної вимови – наприклад, наголос названо «биттям серця» слова (цитата з підручника) як образний прийом, що пояснює роль наголосу. У 6 класі продовжується формування ортоепічних навичок у поєднанні з орфографією: учні засвоюють правила переносу слів, тренують милозвучність (правильне вживання звуків [в] і [у], [і] та [й] для благозвучності мови), закріплюють навички правильної вимови нових термінів, власних назв тощо. Хоч у 6 класі нових теоретичних розділів з ортоепії не додається, програма Голуб і Горошкіної передбачає постійне вдосконалення усного мовлення: школярі аналізують власну вимову під час виступів, діалогів, читацької практики. У 7–9 класах (на момент 2023 року автори презентували програму для 5–6 класів, але її положення логічно екстраполюються на базову школу до 9 класу) ортоепія присутня імпліцитно в кожній темі, де учні виступають усно. Очікується, що в старших класах учні автоматично дотримуються ортоепічних норм у будь-якій мовленнєвій ситуації, а також знають, де перевірити сумнівний наголос чи вимову (в словниках). Як і в програмі Заболотних, у 9 класі в курсі мовленнєвої культури учні мають узагальнити всі мовні норми. Особливістю підходу Голуб, Горошкіної є те, що поняття орфоепічної норми вводиться раніше і регулярно акцентується при вивченні інших тем. Наприклад, вже в 5 класі учні розмірковують над тим, що було б, якби ніхто не дотримувався ортоепічних норм (таке проблемне питання ставиться як творче завдання). Це сприяє розумінню зв’язку ортоепії з іншими розділами (лексичним значенням слів, орфографією, культурою мовлення).

Обидві програми оперують основними термінами ортоепії – «ортоепічні норми», «ортоепічна помилка», «ортоепічний словник», «наголос», «правильна (літературна) вимова» тощо. У підручниках Заболотних терміни подаються чітко і традиційно: даються визначення понять (наприклад, що таке звук, склад, наголос) та правила вимови. Є акцент на словники: учнів знайомлять із «Орфоепічним словником» та «Словником наголосів» як джерелами перевірки правильної вимови. Поняття «ортоепічна помилка» вводиться практично: учні

дізнаються, що відхилення від правил вимови вважається помилкою, і мають вчитися такі помилки виправляти. У програмі Голуб, Горошкіної терміносистема та сама, але подача дещо інша: автори намагаються пояснювати терміни через проблемні запитання і життєві приклади. Наприклад, замість простої дефініції наголосу учням пропонують замислитися, чому наголос називають «серцебиттям слова», з подальшим обговоренням, що наголос несе змістове навантаження. В підручнику Голуб наведено також міжмовні відомості: пояснюється, що в інших мовах (чеській, польській, французькій) наголос фіксований у певній позиції, тоді як в українській – «вільний», що допомагає зрозуміти природу українського наголосу. Цей порівняльний аспект відсутній у Заболотних. В обох програмах термін «милозвучність мови» використовується для позначення евфонічних прийомів української мови (чергування звуків [в/у], [з/с] тощо). Проте у програмі Заболотних милозвучність більше підкреслюється як цінність і естетична ознака мови, тоді як у програмі Голуб, Горошкіної – як практичний принцип добору звукових засобів, необхідний для комунікативної вправности.

У підручниках авторів Заболотних ортоепічні норми подаються як чітко сформульовані правила й настанови. Зокрема, школярам пояснюють особливості вимови ненаголошених голосних [е], [и]: наголошується, що вони звучать невиразно, наближаючись один до одного, а тому для перевірки правильного написання слів потрібно змінити форму слова або дібрати спільнокореневе так, щоб сумнівний голосний опинився під наголосом.

Відразу подається й ортографічне правило на кшталт: «Написання ненаголошених [е], [и] перевіряємо наголосом» із прикладами типу дерево — деревá. У такий спосіб фонетичне явище (нечіткість звучання голосного в ненаголошеній позиції) послідовно пов’язується з орфографічною нормою.

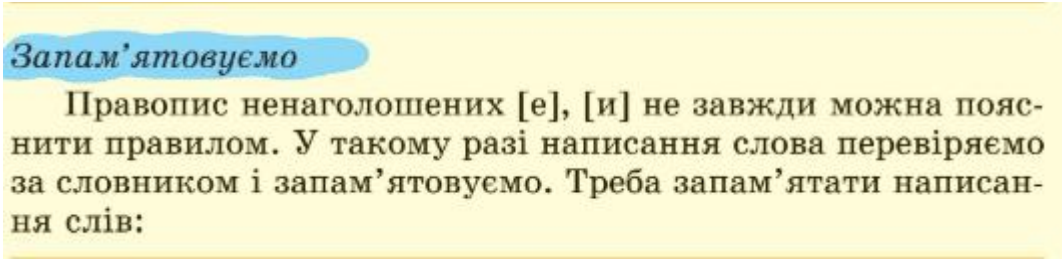

Запам’ятовуємо

Правопис ненаголошених [е], [и] не завжди можна пояснити правилом. У такому разі написання слова перевіряємо за словником і запам’ятовуємо. Треба запам’ятати написання слів:

Рис 2.2 Правило з підручника Заболотних 5 клас

Аналогічно побудовано подання правил вимови приголосних: учні засвоюють узагальнення про те, що глухі приголосні перед дзвінкими уподібнюються до дзвінких, як, наприклад, у слові «боротьба», де насправді вимовляємо [бород'ба]. У програмі Голуб і Горошкіної правила намагаються підвести як висновок з аналізу прикладів. Учням пропонується самим помітити, чи впливає місце наголосу на вимову голосного (порівнюючи пари *весня́ний – ве́сно*, *земля́ – зе́мле* тощо), після чого робиться висновок про нечіткість ненаголошених. Правило перевірки наголосом теж наводиться, але в підручнику Голуб воно подане під заголовком «Написання ненаголошених голосних у коренях слів» і проілюстроване більшою кількістю прикладів та винятків. Отже, обидві програми доводять учнів до однакових правил, але стиль подачі різниться: Заболотні подають стислі нормативні формулювання, Голуб і Горошкіна – розгорнуті пояснення з елементами дослідження явища.

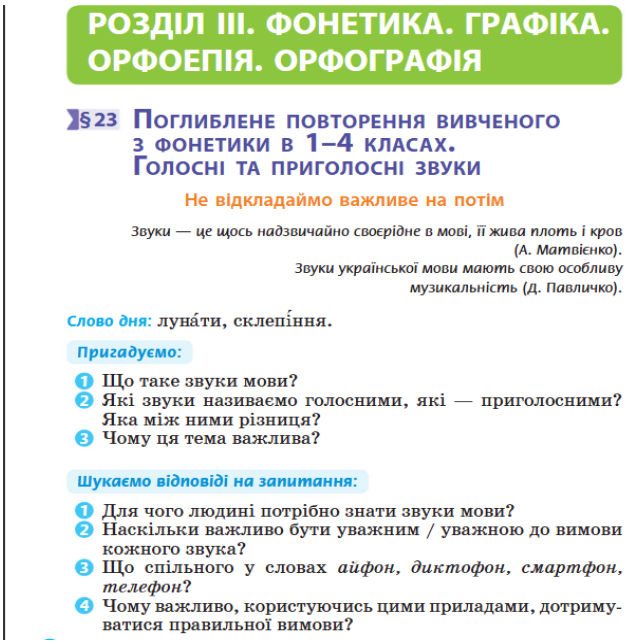

РОЗДІЛ ІІІ. ФОНЕТИКА. ГРАФІКА. ОРФОЕПІЯ. ОРФОГРАФІЯ

§ 23 Поглиблене повторення вивченого з фонетики в 1–4 класах. Голосні та приголосні звуки

Не відкладаймо важливе на потім

Звуки — це щось надзвичайно своєрідне в мові, її жива плоть і кров (А. Матвієнко).
Звуки української мови мають свою особливу музикальність (Д. Павличко).

Слово дня: луна́ти, склепі́ння.

Пригадуємо:

1. Що таке звуки мови?
2. Які звуки називаємо голосними, які — приголосними? Яка між ними різниця?
3. Чому ця тема важлива?

Шукаємо відповіді на запитання:

1. Для чого людині потрібно знати звуки мови?
2. Наскільки важливо бути уважним / уважною до вимови кожного звука?
3. Що спільного у словах *айфон, диктофон, смартфон, телефон*?
4. Чому важливо, користуючись цими приладами, дотримуватися правильної вимови?

Рис 2.3 Вивчення ортоепії в підручнику 5 класу Голуб ,Горошкіна

Варто зазначити, що обидві програми ознайомлюють учнів із поняттями ортоепічної та орфографічної помилки. У підручнику Голуб подано чіткі визначення: *«Ортоепічна помилка — відхилення від установлених правил вимови. Орфографічна помилка — порушення правил написання»*.

ПО́МИ́ЛКА, -и, *ж.* 1. Неправильність у підрахунках, написанні слова і т. ін.
Неправильність у вчинках, діях і т. ін.
Орфоепічна помилка — відхилення від установлених правил вимови.
Орфографічна помилка — порушення правил написання.
Графічна помилка — пропуски, перестановки, заміни букв.

Рис 2.4 Визначення помилок. Голуб ,Горошкіна

Аналогічно ці поняття присутні й у матеріалах за програмою Заболотних: на уроках культури мовлення учні мають навчитися розпізнавати й класифікувати помилки. У 9 класі програма Заболотних передбачає вивчення видів мовних помилок, у тому числі ортоепічних, та робота зі словниками для їх виправлення. Отже, термінологія обох програм узгоджується з сучасними нормами і достатньо повна; різниця полягає радше у способі введення термінів (традиційний виклад/проблемно-контекстний).

У підручниках О.В. та В.В. Заболотних система вправ з ортоепії побудована на відпрацюванні правильної вимови через поступові тренувальні завдання. Спочатку даються завдання на розуміння: прочитати правила, навести власні приклади слів з певним наголосом чи звуком, пояснити явище. Далі – тренувальні вправи: наприклад, вправа на поділ слова на склади і визначення наголошеного складу, добір рим чи споріднених слів для перевірки ненаголошених голосних. Часто пропонуються списки слів, які треба прочитати вголос за ортоепічними нормами, або фонетичні розбори: учні записують транскрипцію слів, позначаючи вимову. Характерним для Заболотних є використання вправ типу «знайди помилку»: учням подають речення або текст із умисно допущеними неправильно поставленими наголосами чи вимовою наприклад, *[ви́звольний рух]* з помилковим наголосом, і вони повинні виправити ці помилки.

Такі ортоепічні задачі на корекцію помилок формують уважність до власного мовлення. У програмі Заболотних також робиться акцент на роботу зі словником наголосів: окремі вправи спонукають учня скористатися словником,

щоб з’ясувати правильну вимову певних слів. Для закріплення вимови звуків програма Заболотних рекомендує «ортоепічний тренінг» – це можуть бути творчі вправи, як-от сценки чи читання віршів з правильною дикцією, та ігри зі словами (наприклад, гра «виправ помилку», «хто більше назве слів з наголосом на першому складі» тощо). Загалом, вправи Заболотних дещо більш академічні та спрямовані на відшліфовування вимови через багаторазове повторення і контроль (вправи на кшталт: «прочитайте текст уголос, чітко вимовляючи всі звуки» або «перепишіть, вставляючи пропущені букви, зважаючи на правила вимови»). Проте і в цих підручниках є місце для інтерактиву: як показує план-конспект уроку за програмою Заболотних, учитель може використати «мовну гру “Зміни слово”» чи складання «асоціативного куща» на тему правильної вимови – тобто учні колективно добирають асоціації, пов’язані з поняттям ортоепії, що робить навчання більш захопливим[23].

Вправи у підручниках Н.Б. Голуб та О.М. Горошкіної вирізняються комунікативною спрямованістю і різноманітністю форматів. Автори приділяють багато уваги усному мовленню в реальних ситуаціях: учнів просять *прочитати текст уголос із дотриманням ортоепічних норм* і обговорити його зміст, тобто тренують вимову не ізольовано, а під час роботи з цікавими змістовими текстами.

Наприклад, одна з вправ 5 класу – *«Прочитайте текст про довкілля, дотримуючись правильної вимови звуків»*, після чого ставляться питання для обговорення екологічної теми. Таким чином, поєднується відпрацювання ортоепії й розвиток зв’язного мовлення. Значна частина завдань має творчий або проблемний характер: учням пропонують уявити певну мовленнєву ситуацію і висловити думку. Як згадувалось, є завдання: *«Уявіть, що сталося б, якби мовці не дотримувалися ортоепічних норм. Висловіть свої міркування кількома реченнями»* – це спонукає школярів самостійно усвідомити важливість правил вимови. Інше сучасне завдання – використати голосовий пошуковий додаток: *«Спробуйте скористатися голосовим пошуковим додатком…»* для

перевірки вимови або наголосу. Такі вправи інтегрують ІТ-технології у вивчення мови, роблячи його актуальним і практичним.

Автори Голуб і Горошкіна також надають велику увагу дидактичним іграм та гумору. У підручнику вміщено чимало скоромовок (вони ж є і в старій програмі, але тут їх більше і вони системніше використані).

Учням пропонується читати скоромовки з поступовим прискоренням темпу, слідкуючи за чіткістю вимови і виправляючи один одного. Наприклад, одна з наведених скоромовок: *«Годувала ґава ґавенят на ґанку…»*, спрямована на тренування правильної вимови [ґ]. Далі учні мають самостійно *добрати і вивчити три скоромовки для вдосконалення вимови звуків [г], [ґ], [ш], [ч]* – так розвивається ініціативність і пошукова діяльність. Цікавим є завдання скласти кросворд, зашифрувавши в ньому слова з буквами ґ і г, що поєднує ортоепію (розрізнення звуків) з орфографією і розвиває креативність[1]. Вправи Голуб, Горошкіної більш інтегровані: учні не лише механічно відпрацьовують вимову, а й застосовують її у мовленнєвих ситуаціях, співпрацюють у групах, виконують проєкти. Наприклад, багато завдань помічені піктограмами *«робота в парах»* чи *«робота в групах»* – це означає, що учні разом можуть читати діалоги з правильним наголосом, інсценувати їх або взаємоперевіряти вимову один одного. Спостерігаються і міжпредметні зв’язки: деякі тексти для ортоепічного опрацювання взято з художньої літератури (поезії, уривки прози) або з суспільствознавчих тематик (про природу, про традиції), тобто паралельно з мовною темою учні знайомляться з іншими аспектами (екологія, мораль тощо). Це відповідає концепції інтеграції, закладеній у програмі Голуб, Горошкіної.

Важливим компонентом навчання ортоепії є уміння виявляти і виправляти ортоепічні помилки. Обидві програми цьому вчать, але дещо по-різному розставляють акценти. У програмі Заболотних велика увага звертається на класичні ортоепічні завдання: вправам на виправлення неправильно поставлених наголосів чи неправильної вимови в тексті або списку слів. Уже в 5 класі наприкінці розділу учні виконують завдання на кшталт: знайти всі

помилки в наголошуванні у поданому вірші і виправити їх, обґрунтовуючи правилом. На уроках 8–9 класів (культура мовлення) це виходить на більш високий рівень – учні слухають чужі висловлювання або аудіозаписи, аналізують мовлення за ортоепічними характеристиками, тобто визначають, чи відповідає вимова нормі. Програма Голуб і Горошкіної також учить цього, причому раніше. У підручнику 5 класу після засвоєння основних правил є окремий параграф, присвячений видам мовних помилок (зокрема ортоепічній). Учні відповідають на питання *“Що таке ортоепія?”, “Що таке помилка?”*, а далі отримують практичні кейси: *“Як часто ви помічаєте в мовленні інших людей ортоепічні помилки? Як реагуєте на зауваження про свої помилки?”* – ці запитання спонукають до рефлексії про культуру власного мовлення. Отже, Голуб, Горошкіна роблять акцент не тільки на технічному виправленні, а й на вихованні толерантности та самокритичности у мовленні.

Щодо роботи з ортоепічним словником, то в обох програмах вона передбачена, але знову-таки відмінності в способі. У програмі Заболотних учнів прямо навчають користуватися словниками: даються завдання на пошук у словнику наголосів, виписування слів з правильним наголосом тощо. Це здебільшого індивідуальні завдання або домашня робота (наприклад, скласти список із 20 слів, у вимові яких ви сумнівалися, і знайти нормативну вимову в словнику). У програмі Голуб і Горошкіної також є звернення до словників, але часто в цікавій формі. Наприклад, учням пропонують змагатися в грі: хто швидше знайде правильний наголос слова в електронному ортоепічному словнику; або завдання: *“Випишіть з ортоепічного словника п’ятнадцять нових для вас слів. Складіть речення з трьома з них”* – таким чином поєднується робота зі словником і творча робота з новою лексикою. На уроках часто рекомендується мати під рукою словник (друкований чи електронний) і звірятися з ним у разі найменшого сумніву. Цікаво, що цифровий компонент у Голуб присутній сильніше: учнів орієнтують на онлайн-словники, голосові помічники тощо, тоді як Заболотні більше покладаються на друковані словники (хоча в сучасних реаліях і вони не заперечують електронні ресурси).

Ортоепічні завдання часто переплітаються з ортографічними. Обидві програми показують учням зв'язок між вимовою і написанням: наприклад, якщо учень неправильно вимовляє слово *"випадок"* з наголосом випа́док замість нормативного ви́падок, це може призвести і до орфографічної помилки на зразок *"вепадок"*. Тому учні повинні розуміти, що ортоепічна помилка іноді тягне за собою орфографічну, і навпаки. У програмі Заболотних це розуміння формується через правило: *«додержуйтесь правильної вимови – це допоможе правильно писати»*, а також через аналіз прикладів з творів: учні спостерігають, як у художньому тексті звукопис (алітерації, асонанси) пов'язаний зі змістом, і як неправильна вимова може спотворити ефект. У програмі Голуб і Горошкіної зв'язок ортоепії з орфографією багаторазово підкреслюється під час виконання проектів: скажімо, укладаючи кросворд чи створюючи презентацію про наголос, учні водночас повторюють написання слів. Таким чином, обидві програми системно підходять до навчання ортоепічних норм: через виявлення/виправлення помилок та роботу з довідниками формують у школярів міцні навички самоконтролю вимови.

Обидві розглянуті програми націлені на досягнення учнями кінцевих результатів, визначених Державним стандартом, зокрема ортоепічних умінь. У програмі Заболотних очікувані результати виписані у формі конкретних умінь, якими має оволодіти учень. Наприклад, учень "чітко й правильно вимовляє звуки в процесі мовлення", "дотримується ортоепічних… норм у процесі вибору мовних засобів", "виявляє і виправляє помилки, допущені в тексті, з урахуванням засвоєних мовних норм". Учень також повинен уміти користуватися ортоепічним словником і словником наголосів та пояснювати виправлення помилок, посилаючись на правило. Окремо підкреслюється уміння характеризувати вплив неправильного наголошування на сприйняття змісту висловлювання – тобто усвідомлення комунікативної ваги ортоепії. Таким чином, програма Заболотних очікує, що наприкінці базової школи учень знатиме систему теоретичних знань (основні правила вимови) і зможе

практично їх застосувати: говорити літературно правильно, контролювати себе і інших, виправляти допущені похибки.

Програма Голуб і Горошкіної фактично ставить ті самі цілі, оскільки вони продиктовані стандартом. В їхніх формулюваннях компетентнісних результатів ми теж знайдемо: *“учень відтворює зміст почутого тексту з дотриманням ортоепічних норм”*, *“застосовує знання правил ортоепії для вдосконалення власного мовлення”*, *“дотримується ортоепічних, графічних, орфографічних норм”* тощо[1]. Однак є і деякі нюанси. У програмі Голуб, Горошкіної помітний акцент на рефлексивних уміннях учнів: учень не лише механічно виправляє помилку, а й усвідомлює її причину і вплив. Наприклад, учень має оцінити, наскільки критично він сам ставиться до своїх помилок і як реагує на виправлення – такі результати складно формалізувати, але вони відповідають виховним цілям. Так само, очікується, що учень буде вміти послуговуватися засобами милозвучности у власному мовленні – тобто свідомо добирати варіанти звуків ([у]/[в], [і]/[й] та ін.) для досягнення благозвучности, що вже є більш високим рівнем мовленнєвої майстерності.

Загалом до кінця 9 класу обидві програми прагнуть сформувати в учнів нормативну вимову на рівні носія літературної мови. Учень повинен не лише знати правила, але й дотримуватися їх автоматично. За програмою Заболотних це виражено як сформованість мовної компетентности та повага до мовних традицій. За програмою Голуб і Горошкіної – як складова комунікативної компетентності, що включає культуру усного мовлення. Результатом навчання має стати висока культура мовлення учнів, зокрема грамотне наголошування слів та чиста вимова звуків. Практичним показником цього є, скажімо, виразне читання: і там, і там учні наприкінці курсу повинні вміти виразно читати тексти вголос без ортоепічних помилок. Крім того, учні мають уміти навчатися далі самостійно: знати, де знайти потрібну інформацію про правильний наголос, вміти скористатися словником або запитом в інтернеті. Ці навички закладаються поступово і прослідковуються у наступності між класами.

Обидві програми демонструють продуману наступність у викладанні ортоепії. У програмах Заболотних прослідковується чітка логіка подавання: 5 клас – засвоєння базових ортоепічних правил; 6–7 класи – застосування їх під час вивчення інших мовних тем (морфології, словотвору тощо); 8–9 класи – повернення до ортоепії на рівні узагальнення (культура мовлення, помилки). Така структура забезпечує спочатку міцне засвоєння основ, а згодом – закріплення і контроль. Програма Голуб і Горошкіної побудована більш інтегровано: ортоепія з'являється фрагментарно в різних темах кожного року, аби учні постійно тримали мовленнєву вправність. Наприклад, у 6 класі, вивчаючи розділ про стилі мовлення, учні можуть отримати завдання підготувати усний виступ публіцистичного стилю – і тут знову актуалізується дотримання ортоепічних норм (вимова термінів, власних назв). У 7–8 класах, опановуючи синтаксис, школярі тренуються виразно читати складні речення, правильно інтонаційно та ортоепічно їх оформлювати. Таким чином, нова програма реалізує принцип: *«ортоепія всюди, де є усне мовлення»*. Це створює неперервність розвитку навички від класу до класу.

Обидві програми тісно пов'язують ортоепію з ортографією. Практично всі правила вимови у 5 класі розглядаються паралельно з відповідними правилами написання. Як зазначалося, ненаголошені голосні – вимова і тут же правопис, уподібнення приголосних – і паралельно правило префіксів роз-/розі-, дев'ятка/десятка правил вживання літери ґ і т.ін. Це відповідає традиційному підходу в українській мовній освіті, де фонетика вивчається разом із графікою та ортографією. Програма Заболотних чітко слідує цій традиції (навіть назви параграфів парні: «Вимова приголосних – Правопис префіксів з-/с-» тощо). Програма Голуб, Горошкіної теж інтегрує ці розділи (розділ ІІІ підручника 5 класу називається «Фонетика. Графіка. Ортоепія. Орфографія»). Але окрім зв'язку «звук – літера», нова програма більше показує зв'язок ортоепії з лексикологією та морфологією. Наприклад, у вправах Голуб учні спостерігають, як наголос може змінювати лексичне значення слова (напр.: *за́мок* – замо́к), або як розрізняються форми слова . Такі приклади підкреслюють зв'язок ортоепії з

граматикою[1]. Крім того, програма Голуб акцентує, що правильна вимова сприяє кращому розумінню синтаксичної структури: інтонаційне та акцентне оформлення речення впливає на зміст. У підручнику є завдання на знаходження речень, де зміна наголосу слова змінює акцент речення в контексті (логічний наголос). Це фактично стикує орфоепію зі стилістикою. Програма Заболотних такі міжрозділові зв'язки теж має, але вони більше проявляються в старших класах, коли йде культура мовлення. Зокрема, учнів навчають правильно інтонувати й наголошувати речення різних комунікативних типів, що перетинається зі знаннями з синтаксису. Також на уроках розвитку мовлення за програмою Заболотних учні опрацьовують тексти публічних виступів, де обговорюють, як оратор працює над голосом, наголосами, паузами – це вже перетин із риторикою.

Обидві програми характеризуються системністю викладу ортоепії, проте стиль цієї системности різний. Програма Заболотних дотримується класичної логіки: від простого до складного, від теорії до практики. Спочатку дається цілісний блок теоретичних знань (фонетико-ортоепічний розділ у 5 класі), далі ці знання підтримуються практикою і наприкінці знову узагальнюються теоретично (в 9 класі при повторенні норм). Такий підхід забезпечує міцну структурованість знань учнів – кожен розділ курсу має своє місце і час. Натомість програма Голуб, Горошкіної вибудувана за концентрично-інтегративним принципом: ортоепічні теми розподілені невеликими порціями у різних розділах, але при цьому всі вони пов'язані спільною лінією розвитку мовлення. Логіка подавання більше продиктована комунікативною доцільністю – наприклад, тему наголосу можуть частково розглядати в контексті роботи над словником (лексикою), а тему інтонації – в контексті синтаксису. Такий підхід дозволяє повертатися до ортоепії під різними кутами, забезпечуючи міцніше закріплення навичок у різних умовах. Важливо, що обидві програми погоджуються: ортоепію не можна ізолювати, вона має постійно присутня бути в навчанні. Тому хоча структура різниться, кінцева системність досягається в обох випадках – учні багаторазово практикують вимову протягом 5–9 класів.

Підсумовуючи, можемо сказати, що програма Заболотних (2021) і програма Голуб, Горошкіної (2023) приділяють значну увагу ортоепії як невід'ємній частині мовної освіти. Програма Заболотних дотримується більш традиційного, послідовно-шарового викладу: чіткі правила, типові вправи, поступове ускладнення і підсумок у 9 класі. Програма Голуб, Горошкіної демонструє оновлений, діяльнісно-орієнтований підхід: правила засвоюються через відкриття і практику, вправи максимально наближені до реального мовлення, а ортоепічна правильність інтегрована в усі види мовної діяльности. Обидві програми забезпечують наступність між класами і пов'язують ортоепію з іншими розділами (орфографією, лексикою, культурою мовлення), проте друга робить це більш явним і міждисциплінарним способом. У результаті учні за обома програмами досягають подібних результатів – сформованих навичок нормативної вимови, уміння користуватися словниками та свідомого ставлення до мовних норм – але шлях до цього результату організований дещо по-різному[29].

Таблиця 2.2

Порівняльна таблиця: Ортоепія в програмах Заболотних (2021) і Голуб, Горошкіної (2023)

Аспект	Заболотні (5–9 класи, програма 2021)	Голуб, Горошкіна (5–9 класи, програма 2023)
Розподіл матеріалу	Основний теоретичний блок ортоепії – у 5 класі (розділ «Фонетика. Ортоепія»). У 6–8 класах – підтримка навичок без окремих тем, у 9 кл. – узагальнення (культура мовлення, помилки). Структура лінійна: вивчення – практика – повторення.	Орфоепічний матеріал поділено на кілька циклів: повторення фонетики й ортоепії на початку 5 класу; далі постійне включення ортоепічних вправ у різні теми 5–6 кл.; у 7–9 кл. – імпліцитно в складі усіх видів мовленнєвої діяльности. У 9 кл. – підсумок в контексті культури мовлення. Наступність спіральна: повернення до ортоепії в різних темах.
Виклад теорії	Чіткі визначення та правила. Терміни вводяться	Теорія подається частково як дослідницький

	через прямі пояснення. Напр., подається правило: *«Ненаголошений [е] наближається у вимові до [и]; для перевірки написання добираємо форму з наголосом»* (ілюстрації прикладами). Мінімум відволікань, фокус на нормі.	процес. Терміни пояснюються через проблемні запитання, метафори, міжмовні порівняння. Правило формулюється після аналізу прикладів. Напр., учні спершу спостерігають пари слів, роблять висновок про ненаголошені голосні, і потім отримують правило в узагальненій формі. Більше культурно-мовних відступів (цитати, цікаві факти про наголос).
Терміно логія	Вживаються класичні терміни: *ортоепія, ортоепічні норми, літературна вимова, наголос, ортоепічна помилка* тощо. Є наголос на понятті *милозвучність мови* як естетичної норми. Термінологія подана у змісті 5 класу і повторена в 9-му при класифікації помилок.	Термінологія та сама (ортоепія, норма, наголос і ін.). Додатково вводяться поняття у контексті: напр., наголос = «биття серця слова» (образно); милозвучність – як комунікативна категорія (уникнення складних для вимови збігів). Ортоепічна помилка визначена й обговорена вже в 5 кл. на рівні практики (рефлексія учнів про власні помилки).
Вправи на вимову	Тренувальні вправи переважають. Читання текстів уголос з правильною вимовою; фонетичний розбір слів; повторення за зразком. Наприклад, учні читають списки слів з важкими наголосами, виправляють неправильно наголошені слова; декламують скоромовки (в меншій кількости). Є традиційні вправи: розподіл слів за ортоепічними особливостями, вставлення пропущених літер згідно з вимовою тощо.	Різноманітні форми: **інсценування, рольові ігри, групова робота**. Багато **скоромовок** для змагання, читання в різному темпі. Читання тематичних текстів уголос з подальшим обговоренням змісту (поєднання ортоепії з розвитком мовлення). Творчі завдання: скласти діалог з правильними наголосами, придумати продовження історії, дотримуючись ортоепії тощо.
Орфоепічні	Акцент на пошук і	Ортоепічні завдання

задачі	виправлення помилок. Вправи «знайди ортоепічну помилку в тексті», «виправ вимову слова за словником». Ортоепічні завдання вводяться після вивчення правил – учні застосовують правила для корекції. У 9 кл. – системний аналіз помилок різних типів (ортоепічні, ортографічні і т.д.).	вплетені рано: уже в 5 кл. учні обговорюють приклади помилкової вимови, діляться досвідом (чи чули десь неправильно) і міркують над наслідками. Є завдання на рефлексію: як реагувати на чужі помилки, як сприймається неправильно наголошене слово. У старших кл. очікується, що учні самостійно відстежують свою вимову при публічних виступах, виправляючи ортоепічні огріхи, тобто завдання переноситься у реальні мовленнєві ситуації.
Робота зі словниками	Явно прописана в методичному апараті. Учні вчаться користуватися **орфоепічним словником** та **словником наголосів**: їм даються списки слів для пошуку, домашні завдання типу «знайди наголос у словнику». Це розглядається як окрема навчальна навичка і контролюється вчителем.	Заохочується активне й самостійне звертання до словників, у тому числі електронних. Вправи творчі: **«словникові» ігри** (хто швидше знайде, скласти речення з новим словом із словника тощо). Словник подається як друг учня: постійно рекомендується перевіряти себе. В підручнику наведені QR-коди або посилання на онлайн-ресурси для швидкого доступу до довідників.
Очікувані результати	По завершенні 9 кл. учень: знає основні правила ортоепії; правильно вимовляє звуки і слова в різних позиціях; ставить наголос відповідно до норми у загальновживаних словах; помічає орфоепічні помилки (в своїй вимові і чужій) та виправляє їх; володіє навичками користування словником наголосів. Рівень сформованості – свідоме	По завершенні 9 кл. учень: дотримується ортоепічних норм автоматично у повсякденному мовленні; знає складні випадки наголосу (в т.ч. вивчені на прикладах літератури, фольклору); уміє контролювати свою вимову під час виступів, читання, дискусії; толерантно ставиться до виправлення помилок; активно

	дотримування норм (комунікативна компетентність спілкування рідною мовою).	користується словниками (традиційними чи електронними) для перевірки наголосу. Ортоепічна грамотність інтегрована у загальну мовленнєву компетентність та культурні навички спілкування.
Логіка та міжпредметні зв'язки	Курс вибудуваний поступально: ортоепія -> морфологія -> синтаксис, із поверненням до ортоепії в контексті культури мовлення. Зв'язок з орфографією прямий і постійний (вимова ↔ написання). Є зв'язок з лексикологією (наголошування як частина правильного слововживання) та стилістикою (виразне читання). Однак ці зв'язки скоріше зазначаються вчителем на уроках, ніж прописані в програмі.	Курс інтегрований: ортоепія йде паралельно з іншими розділами. Напр., тема милозвучности об'єднує фонетику з культурою мовлення; тренування наголосу відбувається і в розділах лексики (правильне вживання паронімів з різним наголосом), і в розділах морфології (відмінкові форми з різним наголосом), і синтаксису (логічний наголос у реченні). Програма спеціально наголошує на ролі правильної вимови у виразному читанні, публічних виступах, тобто зв'язок із риторикою, літературою. Міжпредметність проявлена чіткіше (є тексти з історії, географії для читання, співпраця з учителями літератури щодо наголосу в віршах тощо).

Джерело: розробила авторка

Обидві програми мають на меті сформувати в учнів 5–9 класів міцні орфоепічні навички – знання правил літературної вимови та вміння говорити правильно. Програма Заболотних реалізує цю мету через класичну структуру подання матеріалу, термінологічну чіткість і багаторазове тренування, підкріплене контролем та виправлянням помилок. Програма Голуб і Горошкіної досягає тієї ж мети іншим шляхом: через інтерактивність, контекстність та

самостійну діяльність учнів, вплітаючи ортоепію у живе мовлення на кожному етапі навчання. В результаті учні до 9 класу розуміють значення ортоепії для культури мови і можуть продемонструвати практичне володіння вимовними нормами – чи то читаючи художній текст, чи то виступаючи на уроці, чи то спілкуючись у побуті. Різниця полягає в акцентах: програма 2021 року більше зорієнтована на системне засвоєння правил і їх застосування під керівництвом учителя, а програма 2023 року – на самостійне відкриття знань і розвиток ортоепічної компетентності учнів як природної частини їх мовлення. Це відображає загальну еволюцію методики: від нормотворчого підходу до компетентнісного, особистісно орієнтованого навчання, де ортоепія виступає не лише предметом вивчення, а й засобом розвитку мовної особистости учня.

2.2. Відповідність вивчення ортоепії у шкільних підручниках вимогам програм

Аналітичну рамку побудовано як «програма → підручник → навчальна діяльність → контроль», з фокусом на змістових одиницях «наголос», «позиційні зміни звуків та асиміляція», «варіантність норми і словникова верифікація», а також на валідності інструментів оцінювання. Між порівняльними таблицями надано зв’язкові інтерпретації, що уникають пунктирної подачі й забезпечують безперервність аргументації.

У межах компетентнісно зорієнтованих програм ортоепія трактується як наскрізна складова фонетичного блоку, котра не вичерпується лише «знанням правил», а трансформується у стабільні мовленнєві дії: розпізнавання й виправлення помилок у власному та чужому усному мовленні, свідомий добір нормативної вимови й наголосу, аргументація вибору з опорою на кодифіковані джерела, перенесення норми у публічне мовлення, дебати та медіакомунікацію. Відповідність підручника програмі у такому підході вимірюється не тільки репертуаром тем, а насамперед дидактичним дизайном: чи забезпечено траєкторію «розпізнай → поясни → застосуй → перевір себе на слух → перенеси в ситуацію».

Порівняння лінії О. М. Горошкіної з програмою демонструє перевагу пояснювально-аналітичної стратегії у середніх класах. Теоретичні вставки компактні й структуровані; ключові поняття — «наголос», «позиційні зміни», «редукція», «уподібнення», «варіантність» — розгортаються у супроводі вправ на дикцію та скоромовки, що формують артикуляційний базис. На рівні навчальної діяльности переважає комбінація «прочитай — вимов — обґрунтуй за словником», де словникова верифікація виступає не «довідкою», а аргументативним кроком. У контролі домінує тематично пов’язаний тренінг і мікродіагностика через короткі завдання на впізнавання помилки й редагування усного висловлювання; слухові формати присутні, але виокремлюються не завжди, що зумовлює дещо меншу інтенсивність аудіального зворотного зв’язку порівняно з іншою лінією

Таблиця 2.3

Програмні результати з ортоепії

Клас	Програмні результати з ортоепії	Реалізація в підручнику Горошкіної	Типові формати діяльности та контролю	Узагальнена оцінка відповідності
6	Застосування ортоепічних норм у повсякденному мовленні, обґрунтування наголосу, робота зі словниками	Тематичний блок «Фонетика. Ортоепія…» з поєднанням теорії та тренувальної дикції; вправи на наголос і корекцію вимови	Читання вголос, дикційні комплекси, скоромовки; короткі завдання на редагування усного висловлювання; словникові аргументації	Висока, з резервом щодо регулярного аудіоконтролю
7	Позиційні зміни, асиміляції, варіантність у власних назвах і запозиченнях; підготовка до публічного мовлення	Розгортання «позиційних» тем і вправ на варіантність; зв’язок з риторикою та стилістикою	Усні мінівиступи; порівняння варіантів; редагування усних помилок; словникова верифікація	Висока, зі зміщенням у бік пояснювальної аналітики

Джерело: розроблена авторкою

Після втсановлення відповідности доцільно перейти до конкретного розбору, який демонструє як саме у підручниках відбувається досягнення програмного результату. На матеріалі теми «Наголос як ортоепічна норма» у 6 класі типовий мікроцикл складається з трьох кроків. На першому кроці учень вчиться ідентифікувати «ризикові» слова з варіантним або неінтуїтивним наголосом; дидактично це реалізується через короткі фрагменти з підкресленням голосних у сильних позиціях і порівняльні паронімічні ряди. На другому кроці вводиться словникова верифікація як обов'язкова дія: учень не просто називає «правильно — неправильно», а демонструє джерело норми й пояснює, чому інший варіант неприйнятний або маркований стилістично. На третьому кроці відбувається перенесення у ситуацію: дикторське читання або коротка усна презентація, де наголос уже виступає елементом комунікативної якости висловлювання. Точність, або доречніше сказати валідність перевірки забезпечується поєднанням продуктивних завдань (усний виступ) і рецептивних (впізнавання помилки на слух), хоча саме «слуховий» компонент у цій лінії варто робити більш регулярним — це підсилює надійність оцінки.

Лінія О. В./В. В. Заболотних натомість переходить одразу в практичну площину з 5 класу, де «наголос» і «правильна артикуляція» подаються через діалогові мікросцени, декламаційні вправи, швидкі слухові завдання та міні-словнички, залучені в хід теми. Це створює ранній автоматизм у застосуванні норми. У 7 класі до цього додаються позиційні зміни та асиміляції, закріплені через рольові ситуації, де ортоепія стає критерієм якості публічного мовлення, а не «додатком» до фонетики.

Таблиця 2.4

Програмні результати з ортоепії

Клас	Програмні результати з ортоепії	Реалізація в підручниках Заболотних	Типові формати діяльності та контролю	Узагальнена оцінка відповідності
5	Розпізнавання нормативного наголосу, базова	Блок «Фонетика. Графіка.	Мінітести «слухай і виправ», короткі діалоги,	Повна, із сильним аудіальним

	артикуляція, словникова опора	Ортоепія. Ортографія» з початковими діалогами і слуховими вправами, міні-словнички в темах	декламаційні завдання з фокусом на наголос	компонентом
7	Позиційні зміни/асиміляції, варіантність запозичень, ортоепія у публічному мовленні	Рольові вправи, дебати, комунікативні сценарії; інтегровані критерії темпу	Слухові мінідіагностики, редагування усних фрагментів	Повна, із пріоритетом ситуаційності

Джерело: розробила авторка

Щоб вийти за межі констатації, подамо конкретний розбір теми «Позиційні зміни та асиміляції» на рівні 7 класу у форматі зіставної ситуації. В аналітичній траєкторії Горошкіної учень іде від визначення та ілюстративного ряду до вправ на впізнавання і виправлення, після чого - до завдання «обґрунтуй норму», де вимагається не лише назвати явище (наприклад, оглушення/уподібнення за м’якістю), а й пояснити, як саме позиція звука зумовила реалізацію. Еталон відповіді містить посилання на термінологію та словникові/правописні настанови. У траєкторії Заболотних та сама тема закріплюється «через дію»: учень моделює коротку промову або веде діалог, де варіантність і позиційні зміни «чути» співрозмовникові; оцінювання здійснюється за спостережуваними індикаторами — стабільність наголосу, відсутність оглушення в невластивих позиціях, чіткість м’яких/твердих збігів, уміння самокоригуватися в реальному часі. Обидві стратегії валідні; перша підсилює метамовну рефлексію, чи учні осмислили, а друга — автоматизм і перенесення у комунікативну ситуацію. З погляду програмної вимоги «усвідомлено добирає нормативну вимову у публічному мовленні» найкращого ефекту дає комбінація: пояснювальний етап за Горошкіною як підготовчий і ситуаційний етап за Заболотними як контрольний.

Потребує окремого коментаря відповідність та доречність інструментів контролю у підручниках. Валідне вимірювання ортоепічної компетентности вимагає перевірки саме з мовленнєвого боку, точніше аудіальних процедур, бо письмові тести лише опосередковано «сигналізують» про усне виконання. У межах лінії Горошкіної надійність підвищується там, де тренувальні дикційні комплекси супроводжуються короткими слуховими діагностиками; у лінії Заболотних ця вимога реалізується системно завдяки частим мінітестам «слухай і виправ», діалогам і контрольним переліком взаємооцінювання. З погляду критеріально-орієнтованого підходу це означає, що формувальне оцінювання у Заболотних має вищу частоту замірів і, відповідно, кращу чутливість до прогресу; у Горошкіної воно досягає необхідної валідності, коли «слух» виділено як окремий інструмент, а не лише як наслідок дикційної роботи.

Суттєвою для програми є також робота з варіантністю норми та словниковою верифікацією. У лінії Горошкіної варіантність найчастіше подається через текстові примітки і вправи на редагування з аргументацією за правописом або ортоепічним словником; педагогічний сенс у тому, що учень вчиться не тільки «знати», а й пояснювати вибір, вказуючи на джерело. У лінії Заболотних варіантність «проживається» у рольових сценаріях: ведучий шкільного заходу, дискусії, доповідач на уроці. Такий формат вмонтовує перевірку в комунікативну подію й розвиває тактику корекції помилок у співрозмовника — компонент, прямо окреслений у програмних індикаторах сформованості.

Щоб унаочнити відмінності способу навчання без втрати співмірності, доцільно узяти інтегральні параметри - охоплення змісту, інструменти контролю та послідовність траєкторії між класами - і подати їх у стислому порівнянні. У межах наведеного корпусу спостережень обидві лінії демонструють високе охоплення змісту; інструменти контролю мають перевагу у Заболотних за рахунок частоти аудіальних замірів; послідовність між класами

витримана в обох, хоча старт орфоепічної «ситуаційності» у Заболотних відбувається раніше.

Таблиця 2.5

Порівняння підручників на вправи з вивчення орфоепії

Параметр	Горошкіної	Заболотних	Інтерпретація на відповідність програмі
Охоплення змісту	високе	високе	Тематичний доробок ортоепії відтворено повно в обох
Інструменти контролю	середньо–високі, із домінантою дикційних і пояснювальних форматів	високі, із регулярними слуховими мінідіагностиками і чек-листами	Програмний акцент на аудіальних індикаторах краще «закриває» лінія Заболотних
Послідовність між класами	висока, з наростанням аналітики у старших класах	висока, з раннім введенням ситуаційних форм з 5–7 класів	Обидві траєкторії сумісні й взаємодоповнювальні

Джерело: розробила авторка

Науковий підсумок можна згорнути до трьох ключових положень, кожне з яких ґрунтується на детальному аналізі змістових одиниць і засобів оцінювання. По-перше, відповідність програмі в обох лініях є змістово повною: подано наголос, позиційні зміни звуків, варіантність та словникову перевірку, причому ці елементи методично опрацьовані. По-друге, контроль результатів в усному мовленні передбачає систематичні аудіальні практики; у лінії Заболотних їх частота помітно вища вже з 5 класу, що сприяє формуванню ортоепічного автоматизму, тоді як у лінії Горошкіної потрібне додаткове цілеспрямоване педагогічне рішення - виокремити «слух» як повноцінний інструмент перевірки поряд із дикцією та редагуванням. По-третє, для максимальної відповідности програмному індикатору «здатність застосовувати орфоепічну норму в комунікативній ситуації та обґрунтовувати її» доцільно застосувати комбінований підхід: пояснювально-аналітичний компонент підручників Горошкіної використовувати як основу для метамовної рефлексії, а рольово-

ситуаційний компонент підручників Заболотних — як засіб перенесення цих умінь у реальні комунікативні ситуації та їх перевірки

Сукупний ефект комбінованої моделі полягає у зведенні докупи двох різних, але взаємодоповнювальних механік формування компетентности: нормативної свідомости та комунікативної автоматизації. За такого поєднання учень спершу набуває здатности термінологічно описати й аргументувати вибір норми, а відтак закріплює її в ситуаціях живого мовлення під аудіальним контролем і взаємооцінюванням. Це узгоджується з логікою сучасної шкільної програми, де предметні результати тісно інтегровані з комунікативними, і забезпечує високу валідність підсумкового оцінювання якості усного мовлення за ортоепічними критеріями.

Узагальнюючи результати аналізу, можемо стверджувати, що обидві лінії шкільних підручників - О. М. Горошкіної та О. В./В. В. Заболотних — у вивченні ортоепії загалом повною мірою відповідають чинним програмним вимогам: програмний зміст (наголос, позиційні зміни, асиміляція, варіантність норми, словникова верифікація) відтворено повно й методично опрацьовано, а заявлені результати навчання можуть бути досягнуті за умови належної реалізації закладених у підручники дидактичних можливостей. Відмінності між лініями полягають не у ступені відповідности програмі, а в дідактичних акцентах: у Горошкіної - на пояснювально-аналітичному опрацюванні й метамовній рефлексії, у Заболотних - на ситуаційно-комунікативному тренуванні та частотному аудіальному контролі. Саме поєднання цих стратегій у шкільній практиці дає змогу найповніше реалізувати програмний орієнтир щодо сформованості ортоепічної компетентності учнів.

2.3. **Сутність ортоепічних норм у шкільних підручниках**

Коли ми говоримо про ортоепічні норми, то маємо на увазі звичайні, «щоденні» правила вимови, яких дотримуються носії української мови. Ідеться не про хитрі винятки, а про те, щоб звучати природно й зрозуміло: голосні не

«з’їдаються», приголосні не губляться, наголос стоїть там, де йому місце, а іншомовні назви не змігнюються. Наприклад, у слові «весна́» чуємо чітке [е], а не щось посередині. У «мали́на» — нормальне [и], без наближення до [е]. У словах «хліб», «сад», «мед» фінальні приголосні залишаються дзвінкими - ми не перетворюємо «хліб» на «хліп». Африкати типу «дж», «дз» звучать як цілісні звуки, а не «д+ж», однак не включаючи слів із префіксами, як-от «віджимати». «Щ» у шкільній практиці пояснюють як «шч», і це допомагає вимовляти «щастя», «щука» без зайвих вставок. М’якість там, де її вимагає система - перед «і», у позиціях із м’яким знаком, у «сьо-, льо-». Окрема історія — «г» і «ґ»: «гора» з [г], а «ґанок», «ґудзик» з [ґ]. Апостроф після губних у словах «п’ять», «м’яч» не просто ставиться на письмі - він підказує роздільну вимову. А подвоєні приголосні в іменах на кшталт «Га́ррі», «По́ттер» мають чутися, інакше змінюється ритм слова. Нарешті, наголос: він не для краси, а для змісту. «Замо́к» і «за́мок» - різні речі, тож ставимо наголос свідомо. Поруч живе евфонія — оте природне чергування «у/в», «і/й»: кажемо «в оселі», але «у хаті», щоби мова текла без грудочок.

Як це все відбито в підручниках — візьмімо два популярні для 5 класу: лінію Голуб, Горошкіна і лінію Заболотних. Обидва групують матеріал у блоці «Фонетика. Графіка. Ортоепія. Орфографія», тобто зводять вимову, написання і наголос в один логічний набір умінь. Різниця радше у стилі подачі, ніж у змісті: у Голуб/Горошкіної завдання часто «змішані» — в одному номері треба і прочитати, і поставити наголос, і пояснити, як чується ненаголошений голосний, і вже тоді щось записати. У Заболотних кроки дрібніші: спочатку коротке пояснення, далі мінізавдання на читання й наголос, потім коротке застосування у фразі.

Таблиця 2.6

Ортоепічні норми у підручниках

Ортоепічна норма	**Суть «по-людськи»**	**Приклад правильної вимови**	**Як це тренують у Голуб/Горошкіної**	**Як це тренують у Заболотних**
Чіткі	У	весна́ —	У вправах одразу	Спершу

голосні (без «з’їдання»)	ненаголошених складах звучать нормально, не зминаються	чути чітке е; малúна — чітке и	читають, ставлять наголос і пояснюють, чому звук має лишатися чітким; далі добирають перевірні слова	коротке пояснення, потім усне читання з наголосами, після цього коротке застосування у власному реченні
Ненаголошені е/и зберігають якість	Не перетворюються одне на одне	берéза, кринúця — [е] й [и] не «пливуть»	Змішане завдання: читання + наголос + орфографія в одній вправі	Розбивають на кроки: окремо читання, окремо міні-застосування
Дзвінкі в кінці слова не оглушуються	«хліб» не стає «хліп»	хліб, сад, мед — останні приголосні дзвінкі	Дають пари на слух: учитель читає правильно/неправильно; учні визначають і повторюють норму	Після теорії — короткі ряди слів для читання вголос і фрази для закріплення
М’якість перед «і», «сьо/льо»	М’якість має чутись, не зникає	сьóгодні, л’он, лíтній	Тренажер «сьо-/льо-» у словах і словосполученнях	Короткі усні вправи з підкресленням м’яких приголосних
Африкати [дж], [дз] — цілісні	Це не «д+ж» і не «д+з» окремо	джміль, дзвíнок — злиті звуки	Підкреслити африкати у словах і вимовити чітко вголос	Після пояснення — читання списку слів і вставляння у власні речення
«Щ» як «шч»	У шкільній практиці так простіше почути норму	щáстя, щýка — «шч»	Ряди слів зі «щ» і короткі фрази для плавної вимови	Те саме, але з дрібнішими кроками «прочитай → застосуй»
Розрізнення «г/ґ»	«гора» з г, «ґанок» з ґ	гора — г…, ґанок — ґ…	Читання слів і власних назв із поясненням, де г, а де ґ	Порівняльні пари й коротке усне завдання «прочитай і поясни»
Апостроф	Розділяє	п’я́ть,	Читання вголос і	Те саме, далі

після губних	звуки, тримає твердість	м’яч, зв’я́зок	пояснення, чому тут пауза/розділення	— вставити слова в речення для природного звучання
Подвоєні приголосні в іменах	Подвоєння чути, інакше слово «ламає» ритм	Га́ррі, По́ттер — чутно [рр], [тт]	Читання власних назв і контроль вимови подвоєнь	Короткі серії: «з теорії» відразу в читання і фрази
Наголос — смисл і ритм	Має бути на місці, щоб не змінювати значення	замо́к ≠ за́мок; аніме́ — наголос у кінці	Блок вправ «прочитай — наголоси — поясни», часто в одному завданні з орфографією	Те саме, але окремими мікрокроками, щоб не перевантажувати
Евфонія у/в, і/й	Щоб мова «текла» без грудочок	в осе́лі, у ха́ті; і школа — й школа	Добір форми в/у, і/й у готових текстах і власних реченнях	Короткі тексти: спершу вибір форми, потім читання вголос для звучности

Джерело: розробила авторка

Почнімо з голосних. І там, і там дітей привчають, що українська мова не редукує ненаголошені, тож у «бере́за» ми не «замилюємо» [е], а в «крини́ця» тримаємо нормальне [и]. Типова вправа виглядає так: прочитай ряд слів, постав наголос, поясни, чому в ненаголошеному складі все одно має бути чіткий звук, добери перевірне слово й запиши пару речень, де ці слова звучать природно. Різниця в ритмі: Голуб/Горошкіна люблять одразу зв’язати це з орфографією (перевірні слова), Заболотні частіше зупиняються на короткому «усному тренажері», а вже потім дають письмову дію.

Далі розглянуто приголосні. Тут вправи в обох підручниках є однаково принциповими: фінальні дзвінкі не оглушуємо; м’якість не губимо перед «і»; африкати тримаємо як одне ціле; «щ» говоримо як «шч» без зайвих вставок. учитель читає «хліб - хліп», «сад - сат», а діти мають визначити, де правильно, і повторити норму. Для м’якости - короткі ряди на кшталт «сьогодні - льон - літній», щоб звикнути до «сьо-/льо-». Для африкат - «джміль, бджола,

дзеркало», аби чути не «д+ж», «д+з», а суцільний звук. Для «щ» - «щука, щастя, площа», де важливо не розкладати слово на «ш-ча-стя», а промовляти зв’язно.

Звукова культура в запозиченнях і власних назвах — найделікатніший відрізок Обидва підручники спеціально змушують вголос читати імена й бренди: «Га́ррі По́ттер», «Ши́ллер», «Го́ттфрід», щоби подвоєння не зникало у вимові. Тут же згадують «г/ґ» та апостроф. Умова проста: розділяємо «п’ять», «зв’язок», не перетворюємо це на «пят», «звязок». Із запозиченнями працюють через мікроетюди: дістань із тексту три складні слова, прочитай їх у повільному темпі, познач там, де може «зламатися» кластер, і повтори у звичайному темпі, не гублячи ні звуку, ні наголосу. Саме так виявляються типові помилки на кшталт «по-фло́ські» замість «по-фло́тськи»: у кластері -тськ- не повинно випадати «т».

Наголос і евфонія підсумовують блок. Обидва видання дають вправи «прочитай - наголоси - поясни», додають короткі тексти, де потрібно вибрати «у/в» чи «і/й» залежно від сусідніх звуків. Умовно: «у хаті», але «в оселі»; «і школа», але «й учитель». Так діти звикають не лише до «правильности», а й до звучности. Окрема ремарка про іншомовні слова: «аніме́» з наголосом на кінці - нормальна українська традиція; «а́німе» - це калька з англійського відчуття ритму. Підручники прямо проговорюють такі речі у вправах на вголос.

Якщо коротко, то обидві лінії роблять одне й те саме, просто різними темпами. Голуб/Горошкіна люблять «комбо» в одному завданні: прочитати, поставити наголос, пояснити звучання, пов’язати з написанням. Заболотні частіше розкладають ту саму роботу на кілька малих кроків: спершу теорія в кількох реченнях, потім короткий усний тренажер, потім застосування у власному реченні. З погляду учня це навіть зручно: можна обрати ритм, який підходить класу. Головне - що й там, і там ортоепія не висить у повітрі, а одразу підв’язана до практики: читаємо, говоримо, слухаємо одне одного й фіксуємо не лише «як написано», а й «як звучить». І саме цього очікуємо від підручників.

2.4. **Ортоепічні норми учнів (практичне дослідження)**

Цей підрозділ подає польове спостереження за спонтанним усним мовленням восьми учнів сьомого класу на основі наданих стенограм коротких монологів і діалогічних фрагментів. Матеріал охоплює теми читання улюблених книжок, родинних традицій, кулінарних уподобань, дозвілля, відеоігор, кіно, а також домашніх тварин. Дослідження спрямоване на вияв типових відхилень від ортоепічної норми сучасної української літературної мови, опис сегментних і просодичних характеристик, а також на фіксацію сильних сторін вимови, які вже є сформованими. Для інтерпретації застосовано чотири групи ознак: нормативний наголос; сегментні особливості (йотації, уподібнення/оглушення, м’якість/твердість, передавання запозичень); темпо-ритміка й дисфлюенції (повтори, заповнювачі «ну», «от», «якби» тощо); артикуляційна чіткість у збігах приголосних.

Узагальнимо корпус за тематикою й провідними ортоепічними викликами, щоб окреслити поле подальшого точкового аналізу та цілеспрямованих вправ. Таблиця нижче показує, де саме концентруються ризики і на що можна спертися як на сильні сторони кожного мовця.

Таблиця 2.7

Учень	Тематичне ядро висловлювання	Обсяг фрагмента (орієнтовно)	Домінантні ортоепічні виклики	Сильні сторони мовлення
1	«Гаррі Поттер», фантастичний світ, шкільна магія	короткий монолог із діалогічною вставкою	наголос у власних назвах і запозиченнях; надмір заповнювачів;	природна спонтанність; комунікативна спрямованість
2	Родинні свята, Різдво і Паска	середній монолог	поодинокі акцентуаційні коливання в темпі, поодинокі оглушення	чіткі паузи; нормативні побутові наголоси
3	Кулінарні вподобання, таборовий досвід	розлогий монолог з гумором	нечіткість у складних групах приголосних; поодиноке ненормативне	виразна інтонація; гнучкість викладу

			наголошування	
4	Читання/фільм, улюблені твори	два близькі монологи	поодиноке оглушення; зсуви наголосу в абревіатурах	зв’язність і структурованість
5	Народні танці, сцена, колектив	середній монолог	мінімальні; переважно нормативно	добрий контроль темпу й пауз
6	Відеогра «Dota», рейтинг, командність	короткий опис	вплив діалекту, коливання у збігах	тримання теми; чітке структурування
7	Кіно й , актори	розлогий монолог	наголос в іншомовних словах нормативний; передавання корейських та американських імен нормативне, поодиноке оглушення	широкий словник; плавний темп
8	Домашні тварини; опікунство кажана	середній монолог	дикція у складних збігах; чіткість голосних у термінах,поодиноке оглушення	інформативність; точність формулювань

Джерело: розробила авторка

Після загальної картини доречно перейти до конкретики звучання. У наступній таблиці подано короткі фрагменти «норма» та «як прозвучало» і українську передавальну форму фактичної вимови з позначенням наголосу. Це дозволяє побачити, де саме «зсувається» наголос або спрощуються групи приголосних.

Таблиця 2.8

Нормативний запис (короткий фрагмент)	Фактичний вислів учня	Фактична вимова (українська транскрипція)
Я читав «Га́ррі По́ттера», пе́ршу части́ну. [йа чита́ў га́р':і по́т:ера// нови́ĭ св’іт / нов’і́ дру́з'і]	[йа чита́ў га́р'і по́тера// но́виĭ св’іт / но́в’і дру́з'і](учень 1)	відпало подвоєння [р] та [т]) норма: «Га́ррі По́ттер» та неправильне наголошування

		[но́виї] замість [нови́ї]
Мені подо́балося ма́ти чарі́вну па́личку та мітлу́. [мен'і́ подо́балос'а ма́ти чар'і́ўну па́ли^{е}чку/ там м’ітлу́//]	[ма́ти па́ли^{е}чку та метлу́//](учень 1)	[м’ітлу́] → озвучено як [метлу́] (неправильна голосна в корені)
Найулю́бленішим нашим святом це є Різдво́; ми готуємось заздалегідь… перед вече́рею ма́ємо спі́льну моли́тву…співаємо колядки…та́кож [наїул'у́бле^{и}н'іши^{е}м с'в’а́том це йе р'іздво́// ми го^{у}ту́йемос' заздалег'і́д' // пе́ре^{и}д ве^{и}че́ре^{и}йу ма́йемо/ сп’і́л'ну моли́тву/ сп’іва́йемо кол'а́дки// та́кож]	[наїул'у́бле^{и}н'іши^{е}м с'в’а́том йе р'іздво́// ми го^{у}ту́йемос' заздалег'і́т' // пе́ре^{и}д ве^{и}че́р'ойу ма́йемо/ сп’і́л'ну моли́тву/ сп’іва́йемо кол'а́дки// та́кош](учень 2)	Нормативно: [р'іздво́]; [здво] звучить чітко. Відбувається оглушення у кінці слів [заздалег'і́т'] і [та́кош], що є ортоепічною помилкою, однак у слові [кол'а́дки] дзвінкий [д] не оглушений.
Я в кулінарії не дуже спромо́жний. …шукають дрова… любив готувати// ми готували конве́ртики з лавашем, і сосиськами і си́ром. [йа ў кул'інар'ійі не ду́же спромо́жни^{е}ї// шука́йут' дро́ва // л'уби́ў готува́ти^{е} // ми готува́ли^{е} конве́рти^{е}ки^{е} з лава́ше^{и}м// сосиськами^{е} і си́ром//]	[йа ў кул'інар'і́йі не ду́же спромо́жни^{е}ї// шука́йут' дрова́ // л'уби́ў готува́ти^{е} // ми готува́ли^{е} конве́рти^{е}ки^{е} з лавашем// сосиськами^{е} і си́ром//] (учень 3)	Помилка у наголошуванні: [кул'інар'і́йі] замість [кул'іна́р'ійі], [дрова́] замість [дро́ва], [лавашем] замість [лава́ше^{и}м]; у швидкому темпі можливе «затирання» межі.
Переходимо до моїх улюблених страв. Я вважаю,що це макаро́ни по-фло́тськи… і до па́сти карбона́ри. [пе^{и}ре^{и}хо́ди^{е}мо до мойі́х/ ул'у́бле^{и}ни^{е}х/ стра́ў// йа ўважа́йу// шчо це макаро́ни^{е} / по-фло́ц'ки^{е} // і до па́сти / карбона́ри]	[пе^{и}ре^{и}хо́ди^{е}мо до мойі́х/ ул'у́бле^{и}ни^{е}х/ стра́ў// йа ўважа́йу// шчо це макаро́ни^{е} / по-флос'к’і// і до па́сти / карбона́ри] (учень 3)	«по-фло́тськи» [по-фло́ц'ки^{е}]→ озвучено [по-фло́с'к`і] (випадає *тськ*);
«моя улю́блена кни́жка… напе́вно фі́льм…ну коли́ тобі́ розка́зують, а не ти	[мойа́ ул'у́бле^{и}на кни́шка напе́ўно ф’і́л'м// ну коли́ тоб’і́ / роска́зуйут'/ то/ воно́	[роска́зуйут'],– відбувається оглушення у цій

са́м чита́єш, то воно́ я́кось ле́гше запам’ято́вується і сприймається. …послу́хати ауді́опере́каз [мойа́ ул'у́бле[и]на кни́жка// напе́у̯но ф’і́л'м// ну коли́ то[у]б’і́ / роска́зуйут'/ то/ воно́ йа́кос'/ ле́гше[и] / запамйато́вуйет'с'а і спри[ў]ма́йет'с'а// про[у]слу́хати аў̯д'іопе[и]ре́каз]	йа́кос'/ ле́гше[и] / запамйато́вуйет'с'а і спри[ў]ма́йет'с'а// про[у]слу́хати аў̯д'іопе[и]ре́кас] (учень 4)	позиції, що є ортоепічною нормою. Однак втрачається дзвінкість у таких словах : [кни́шка], [аў̯д'іопе[и]ре́кас] Відсутнє наближення [о] до [у]: [то[у]б’ і́] → озвучено як [тоб’ і́]; можливе злиття при швидкому темпі
Моє хобі - це наро́дні та́нці. Я займа́юся ни́ми вже вісім ро́ків… я відчуваю хвилювання, але також і гордість. Ми подорожуємо влітку… [мойе́ хо́б’і //це наро́д'н'і та́н'ц'і // йа за[ў]ма́йус'а ни́ми[е] у̯же в’і́с'ім ро́кі[ў]// йа /в’іджчува́йу/ хви[е]л'ува́н:а // але та́ко́ж і го́рд'іс'т'ь// ми / подоро[у]жу́йемо / у̯л'ітку//]	[мойе́ хо́б’і //це наро́д'н'і та́н'ц'і // йа за[ў]ма́йус'а ни́ми[е] у̯же в’і́с'ім ро́кі[ў]// йа в’іджчува́йу хвил'ува́н:а // але та́кож і го́рд'іс'т'ь// ми/ подоро[у]жу́йемо/ у̯л'ітку//] (учень 5)	Переважно нормативно (рівний темп і паузи). Немає оглушення у кінці слова [та́кож], що є ортоепічною нормою.
«Dota»- це кома́ндна гра, бо в ко́жній кома́нді було́ п’ять уча́сників; за те, що ти вигра́єш тобі́ даю́ть ре́йтинг. [Dota // це кома́ндна гра// бо у̯ ко́ж'н'і[ў]/ кома́н'д'і/ було́/ пйат' учасник’і[ў] //за те/ шчо /ти/ вигрийе́ш / то[у]б’і́ дайу́т' ре́[ў]ти[е]нг//]	[Dota // це кома́ндна гра// бо у̯ ко́ж'н'і[ў]/ кома́н'д'і/ було́/ пйат' учасник’і[ў] //за те/ шо /ти/ вигрийе́ш / то[у]б’і́ дайу́т' ре́[ў]ти[е]нг /] (учень 6)	Прийнятна україні́зована вимова назви; потребує узгодженого наголосу в термінах. Загалом нормативно, зберігання дзвінкости у кінці складу: [ре́[ў]ти[е]нг]; є діалектна особливість: вживання [шо] замість [шчо].
«…такі, як «Форсаж». Мені подоба́ються аніме́; улю́блена актриса - це Чень Ся́о, а актор - Він Ди́зель.» [так’і йа́к форса́ж // ме[и]н'і́ / подо́байут'с'а ан'іме́//	[так’і йа́к форса́ш // ме[и]н'і́ / подо́байут'с'а ан'іме́// ул'у́бле[и]на актри́са // це че[и]н' с'а́о // а акто́р // в’ін ди́зе[и]л'//] (учень 7)	Загалом нормативно; Є оглушення у кінці слова [форса́ш] замість [форса́ж]; без ортоепічних помилок звучали іншомовні слова та прізвища

ул'у́бле^{и}на /актри́са // це че^{и}н' с'а́о // а актор // в’ін ди́зе^{и}л'//]		[чен' с'а́о], [в’ін д'і́зе^{и}л']
«…з бі́льш ціка́вих дома́шніх твари́н є Ка́рма, це кажа́н…я не її вла́сник, як хазя́їн, а опіку́н…це́нтр реабіліта́ції рукокри́лих якра́з утри́мує її в се́бе, тому що Ка́рма не мо́же літа́ти че́рез тра́вму… [з б’і́л'ш / ц'іка́ви^{е}х / дома́шн'іх / твари́н / йе / ка́рма// це кажа́н // йа / не йійі́ /вла́сник// йак / хаз'а́йін // а оп’іку́н // центр / ре^{и}аб’іл'іта́ц'ійі / йакра́з / утри́муйе / йійі́ /ў се́бе^{и} // тому шчо ка́рма / не мо́же л'іта́ти^{е} / че́ре^{и}з тра́ўму //]	[з б’і́л'ш / ц'іка́ви^{е}х / дома́шн'іх / твари́н / йе / ка́рма// це ка́жан // йа / не йійі́ /вла́сник// йак / хаз'а́йін // а оп’іку́н // це́нтр / ре^{и}аб’іл'іта́ц'ійі / йакра́з / утри́муйе / йійі́ /ў се́бе^{и} // тому шчо ка́рма / не мо́же л'іта́ти^{е} / че́ре^{и}с тра́ўму //] (учень 8)	Загалом нормативно; є оглушення у кінці слова: замість нормативного [че́ре^{и}з] озвучено [че́ре^{и}с]

Джерело: розробила авторка

Щоб спланувати корекцію і вдосконалити мовлення потрібно знати не лише «де помилка», а й який нормативний варіант має бути зафіксований. Далі подано порівняльну таблицю з характерними місцями відхилень та цільовими формами - це ядро для коротких словникових «стоп-кадрів» перед усним виступом.

Таблиця 2.9

Слово/назва у висловлюванні	Почуте або зафіксоване	Нормативний наголос і форма	Коментар до відхилення
«Га́ррі По́ттера»	[га́р'і по̀те^{и}ра]	[га́р':і по̀т:е^{и}ра]	втрата подвоєного [р] і [т] у імені та прізвищі
«метлу́»	[метлу́]	[м’ітлу́]	заміна [і] на [е] у корені
«зазадалегіть»	[заздале^{и}г’і́т']	[заздале^{и}г’і́д]	ненормативне оглушення у кінці складу
«по-фло́ські»	[по-флос'к’і]	[по-фло́ц'ки^{е}]	спрощення

			[тськ] → [ск] та заміна [и] на [і] у кінці слова
«лава́шем»	[лавашéм]	[лава́шем]	Потрібно стабілізувати наголос
«тобі́»	[тоб’ і́]	[то^{у}б’ і́]	відсутнє наближення [о] до [у]
«що»	[шо]	[шчо]	вплив діалекту
«форса́ж»	[форса́ш]	[форса́ж]	ненормативне оглушення у кінці складу
«че́рез»	[че́ре^{и}с]	[че́ре^{и}з]	ненормативне оглушення у кінці складу

Джерело: розробила авторка

За межами окремих слів ключовими виявилися процеси уподібнення та оглушення у префіксальних і морфемних стиках, а також «затирання» шиплячих/свистячих у швидкому темпі. Типовий приклади оглушення слів у кінці складу: [заздале^{и}г’і́т'], [форса́ш] [че́ре^{и}с], [кни́шка], [аўд'іопе^{и}ре́кас] . Однак варто наголосити, що такі ортоепічні помилки були не у всіх випадках. Позитивним виявом є чітка вимова приголосних, наприклад [роска́зуйут'] та збереження дзвінкости у таких словах : [йакра́з] [ре́ĭти^{є}нг] [кол'а́дки]. Окремо фіксуємо вплив надмірних заповнювачів («ну», «напевно») на розмиття наголосу. Позитивним явищем є те, що майже усі учні вимовляли слова із нормативним наголосом. Маємо лише поодинокі випадки із помилковим вживанням наголосу: в Орудному відмінку слова «лаваш» - [лавашéм] замість [лава́ше^{и}м] та у вживанні прикметника [но́виĭ] замість [новúĭ]. Варто згадати, що вимова іншомовних слів була нормативним, учениця правильно вимовила, зокрема прізвища акторів, наприклад, [че^{и}н с'а́о], де корейські імена та прізвища мають один наголос. В усіх учнів певною мірою гарне та чисте українське мовлення, попри незначні ненормативні оглушення у кінці складу, також

випадок діалектного впливу – [шо] замість [шчо]. У мовленні учнів відбувається пом’якшення, точніше асиміляція за м’якістю, наприклад, у слові [та́н'ц'і].

Подаючи фонетичний аналіз, ми зіставляємо нормативний варіант і фактичний варіант, пояснюємо позиційні процеси (уподібнення, спрощення кластерів, оглушення/пом’якшення), а також зазначаємо, що саме потребує тренування. Такий формат дозволяє коригувати вимову власних назв, запозичень і складних звукосполучень без відриву від реального мовного матеріалу.

Передусім ідеться про імена де норма вимагає збереження подвоєних приголосних, а також оглушення у кінці складу. Саме тут найчастіше з’являються зсуви.

Таблиця 2.10

Слово (графіка)	Варіант	Звукова передача (укр.)	Складоподіл / наголос	Позиційні процеси	Пояснення / що тренувати
Га́ррі	нормативний	[гарр'і]	Га́р-рі	подвоєння [рр]	зберегти подвоєний [рр]
Га́рі	фактичний (уч.1)	[га́р'і]	Га́-рі	втрата подвоєння	зник подвоєний [р], слід фіксувати форму «Га́ррі»
По́ттера	нормативний	[по́т:ера]	По́т-тер	подвоєння [тт]	чітко озвучувати [тт] у середині
Потє́ра	фактичний (уч.1)	[по́тера]	По́-те-ра	редукція подвоєння	втрата [тт], коливання відмінка й наголосу; потрібна словникова верифікація перед вимовою

Заздалегідь	нормативний	[заздале^{и}г’і́д']	за-зда-ле-гі́дь	дзвінкість фонеми [з] перед д всередині складу і [д] у кінці складу	збереження дзінкости
Заздалегіть	фактичний (уч.8)	[заздале^{и}г’і́т']	за-зда-ле-гі́ть	втрата дзінкости у кінці складу	тренуватись чітко озвучувати дзвінкий приголосний у кінці складів
Що	нормативний	[шчо]	шчо	розкладання фонеми [щ] на [ш] і [ч]	зберегти розкладання [щ]
Шо	фактичний (уч.7)	[шо]	шо	діалектна особливість, втрата розкладання [щ]	зберегти розкладання [щ]

Джерело: розробила авторка

Аналітично важливо, що подвоєні приголосні в іншомовних власних назвах (“Га́ррі”, “По́ттер”) несуть не лише орфографічну, а й фонетичну вагу: короткий [р] чи [т] «скоротить» склад і змінить ритм імені.

Найчастіше «ламається» звуковий ланцюжок у групах типу [ц'к], [здв], Розбір показує, де саме відпадає звук і як це чути.

Таблиця 2.11

Слово (графіка)	Варіант	Звукова передача (укр.)	Складоподіл / наголос	Позиційні процеси	Пояснення / що тренувати
по-фло́тськи	нормативний	[по-фло́ц'к'и]	по-фло́-ць-ки	повний кластер [тс'к'] тобто [ц'к]	проговорювати «-тсь-» як один крок, далі додавати «-ки»

по-фло́скі	фактичний (уч.3)	[по-фло́с'к'и]	по-фло́-сь-ки	випадіння [т]	типовий «економний» варіант; контролюємо [т] у кластері
Різдво́	нормативний	[р'іздво́]	Різ-дво́	повний кластер [здв]	не розщеплювати «з-дво» паузою; зберігати без «і» між приголосними
Різдво́	фактичний (уч.2)	[різдво́]	Різ-дво́	норма	зразок для наслідування в класі

Там, де збігаються шиплячі й свистячі, у швидкому темпі з’являється «шумова домішка» або зникнення одного елемента кластеру. Методично працює повільна вимова зі «сходинками»: [тсь], тобто [ц'], далі [ц'к], далі [ц' ки]/

У звичних словах проблеми часто з’являються не в самій формі, а на стику слів, коли свистячі/шиплячі стикаються з голосними, і межа «затирається».

Таблиця 2.12

Слово / фрагмент	**Варіант**	**Звукова передача (укр.)**	**Складоподіл / наголос**	**Позиційні процеси**	**Пояснення / що тренувати**
мітла́	нормативний	[м'ітла́]	міт-ла́	пом’якшений [м']	зберігати голосну **і** в корені
метлу́	фактичний (уч.1)	[метлу́]	мет-лу́	**і→е**	нетипова заміна голосної; фіксувати «міт-»
конве́ртики	нормативний	[конве́ртики]	кон-ве́р-ти-ки	кластер [рт]	тримати твердість [р][т] без дод. пом’якшення

Джерело: розроблила авторка

У таких випадках варто у читанні розбивати фразу на “дихальні кроки” й окремо «позначати» складні стики, після чого зшивати їх назад у зв’язний темп.

Підсумовуючи, можемо стверджувати, що спонтанні учнівські висловлювання демонструють добру базу ортоепічної компетентности в побутовій лексиці та у словах із регулярною акцентуацією. Стійкі «зони ризику» - це втрата дзвінкости у кінці складу, кулінарні терміни та складні кластери приголосних у місцях морфемних стиків. Таке поєднання швидко переводить знання норми у стабільну мовленнєву звичку та забезпечує її перенесення у реальні комунікативні ситуації.

РОЗДІЛ 3. СИСТЕМИ ВПРАВ ДЛЯ ВИВЧЕННЯ ОРТОЕПІЇ

3.1. Вправи з підручників для формування ортоепічних навичок

У 5 класі часто пропонуються прості завдання на ознайомлення зі звуками і тренування дикції. Наприклад, у підручнику Н. Голуб та О. Горошкіної для 5 класу учням пропонують уявити гіпотетичну ситуацію: *“Уявіть, що було б, якби в мові були тільки голосні або тільки приголосні звуки”*, і висловити міркування кількома реченнями. Хоч ця вправа і носить проблемно-творчий характер, вона фактично підводить учнів до усвідомлення ролі голосних і приголосних у мовленні та необхідности виразної артикуляції і поєднання звуків. Крім того, у підручниках нового покоління (НУШ) практикуються *скоромовки та артикуляційна гімнастика*: програма рекомендує *„проговорювання скоромовок, виконання артикуляційних вправ”* для розвитку чіткости мовлення. Такі ігрові форми особливо ефективні у 5–6 класах: вони допомагають молодшим підліткам подолати вимовні труднощі весело й невимушено[37].

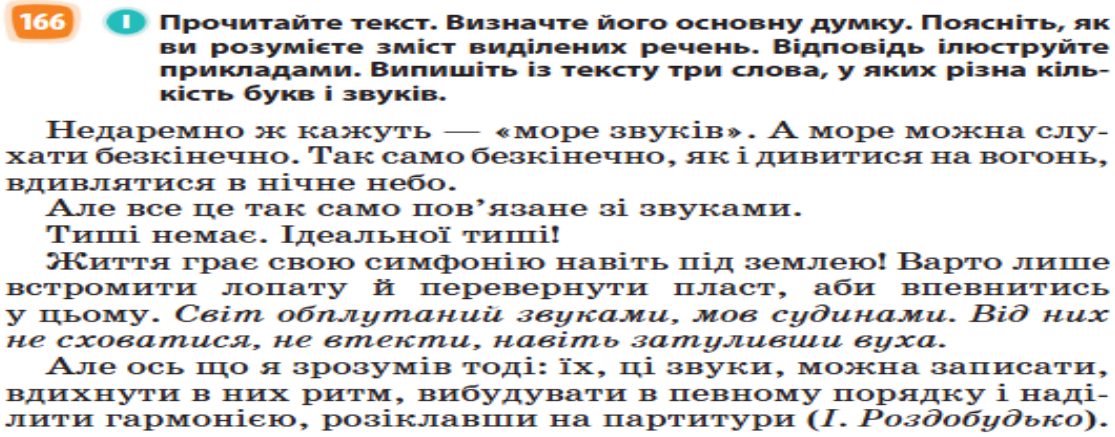

166 **I** **Прочитайте текст. Визначте його основну думку. Поясніть, як ви розумієте зміст виділених речень. Відповідь ілюструйте прикладами. Випишіть із тексту три слова, у яких різна кількість букв і звуків.**

Недаремно ж кажуть — «море звуків». А море можна слухати безкінечно. Так само безкінечно, як і дивитися на вогонь, вдивлятися в нічне небо.

Але все це так само пов’язане зі звуками.

Тиші немає. Ідеальної тиші!

Життя грає свою симфонію навіть під землею! Варто лише встромити лопату й перевернути пласт, аби впевнитись у цьому. *Світ обплутаний звуками, мов судинами. Від них не сховатися, не втекти, навіть затуливши вуха.*

Але ось що я зрозумів тоді: їх, ці звуки, можна записати, вдихнути в них ритм, вибудувати в певному порядку і наділити гармонією, розіклавши на партитури (*І. Роздобудько*).

Рис 3.1 Вправа на читання та обговорення Н.Б. Голуб та О.М. Горошкіної

Правильне наголошування слів – ключова ортоепічна навичка, що відпрацьовується поступово з 5 по 9 клас. У підручниках представлено різні підходи до тренування наголосу. Часто це завдання на читання слів з позначеним наголосом та без нього, групування слів за місцем наголосу, чи визначення правильної форми. Приміром, підручник О. Заболотного для 5 класу містить вправу, де учні мають *вимовити вголос слова, звертаючи увагу на*

місце наголосу, і з'ясувати, чи чітко звучать ненаголошені [е] та [и]. Школярі спостерігають, що в ненаголошених складах звуки [е], [и] *"звучать не чітко і мають схоже звучання"*, тоді як під наголосом – виразно. Це підводить їх до самостійного формулювання висновку про ослаблення голосних поза наголосом – базового ортоепічного правила.

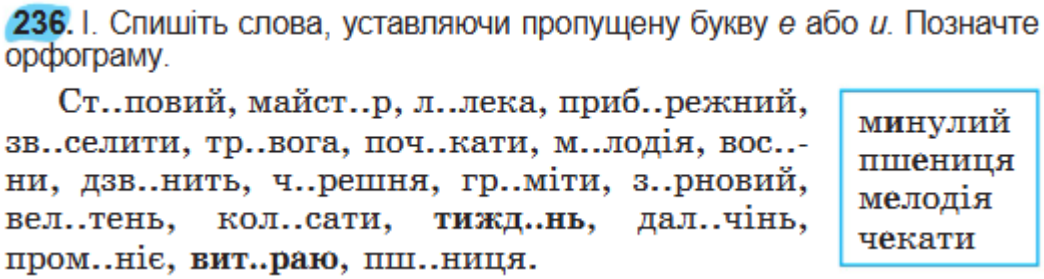

236. І. Спишіть слова, уставляючи пропущену букву *е* або *и*. Позначте орфограму.

Ст..повий, майст..р, л..лека, приб..режний, зв..селити, тр..вога, поч..кати, м..лодія, вос..ни, дзв..нить, ч..решня, гр..міти, з..рновий, вел..тень, кол..сати, **тижд..нь**, дал..чінь, пром..ніє, **вит..раю**, пш..ниця.

минулий
пшениця
мелодія
чекати

Рис 3.2 Вправа на вивчення правильного використання [е], [и] в підручнику Заболотних 5 клас

В інших вправах, навпаки, учням пропонують знайти власні приклади: так, за програмою 2021 р. передбачене *"колективне укладання переліку часто вживаних слів, у наголошуванні яких трапляються помилки"*. Учні спільно збирають слова зі "складним" наголосом (наприклад, ко́лесо, катало́г, завда́ння тощо) і звіряють їх зі «Словничком наголосів», вміщеним у підручнику. Наприклад, у підручнику О. Глазової (5 клас) є спеціальний розділ *«Ортоепічна помилка»*, де у вправі пропонують пари слів з різним наголосом: *"З кожної пари слів вимовте лише правильно наголошене слово. Звіряйтеся зі Словничком правильної вимови"*.

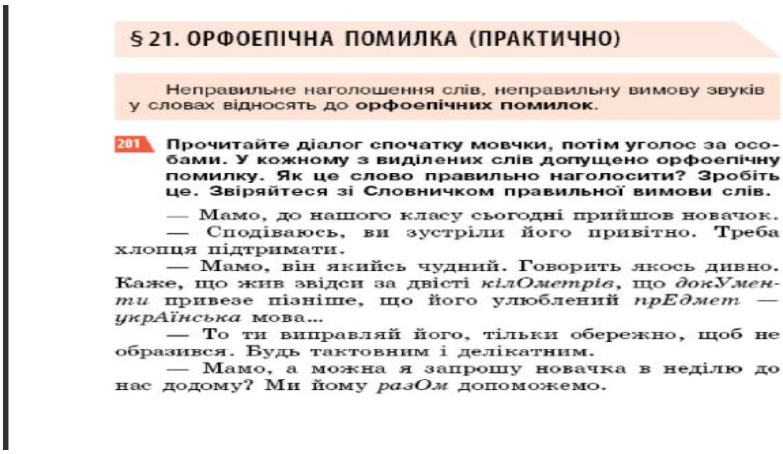

§ 21. ОРФОЕПІЧНА ПОМИЛКА (ПРАКТИЧНО)

Неправильне наголошення слів, неправильну вимову звуків у словах відносять до **орфоепічних помилок**.

201 **Прочитайте діалог спочатку мовчки, потім уголос за особами. У кожному з виділених слів допущено орфоепічну помилку. Як це слово правильно наголосити? Зробіть це. Звіряйтеся зі Словничком правильної вимови слів.**

— Мамо, до нашого класу сьогодні прийшов новачок.
— Сподіваюсь, ви зустріли його привітно. Треба хлопця підтримати.
— Мамо, він якийсь чудний. Говорить якось дивно. Каже, що жив звідси за двісті *кілОметрів*, що *докУменти* привезе пізніше, що його улюблений *прЕдмет* — *укрАїнська* мова...
— То ти виправляй його, тільки обережно, щоб не образився. Будь тактовним і делікатним.
— Мамо, а можна я запрошу новачка в неділю до нас додому? Ми йому *разОм* допоможемо.

Рис 3.3 Орфоепічна помилка.(Глазова)

Наведено пари на кшталт: запита́ння – запи́тання, до́чка – дочка́, живо́пис – жи́вопис тощо. Учні мають вимовити правильний варіант і визначити, який вид помилки допущено у слові з неправильним наголосом. Відповідь підказує, що *у неправильно наголошених словах порушено норми літературної вимови – допущено ортоепічну помилку (неправильне наголошення слова)*. Такий підхід формує в учнів "ортоепічний слух" і вміння чути неправильну вимову та виправляти її.

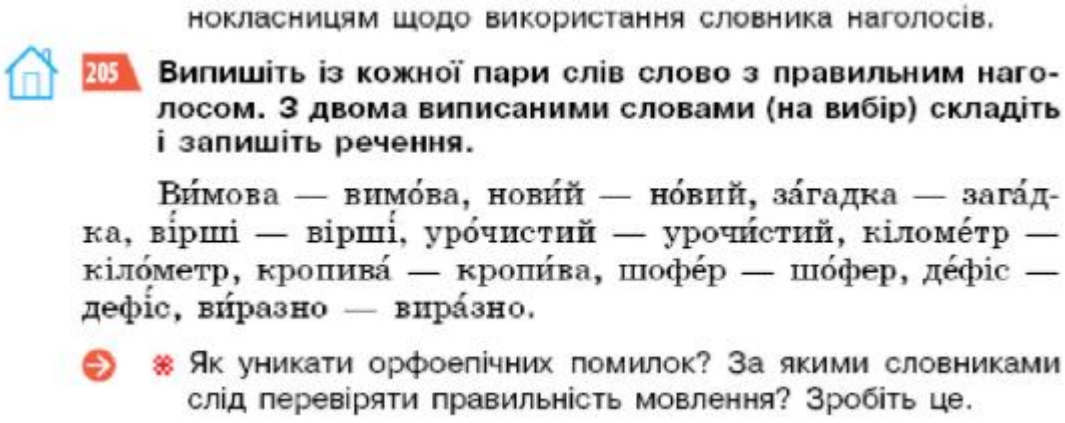

нокласницям щодо використання словника наголосів.

205 **Випишіть із кожної пари слів слово з правильним наголосом. З двома виписаними словами (на вибір) складіть і запишіть речення.**

Ви́мова — вимо́ва, нови́й — но́вий, за́гадка — зага́дка, ві́рші — вірші́, уро́чистий — урочи́стий, кіломе́тр — кіло́метр, кропива́ — кропи́ва, шофе́р — шо́фер, де́фіс — дефі́с, ви́разно — вира́зно.

❄ Як уникати орфоепічних помилок? За якими словниками слід перевіряти правильність мовлення? Зробіть це.

Рис 3.4 Вправи на пари слів.(Глазова)

На більш високому рівні, у 8–9 класах, завдання з наголосом можуть ускладнюватися: учнів просять пояснити значеннєві відтінки пар омоформ (напр. замо́к – за́мок) або навіть скласти мінітвір, використовуючи слова з певним наголосом. Таким чином, поступово від простого читання з наголосами у 5 класі підручники переходять до свідомого аналізу наголосу і самостійного виправлення помилок у 9 класі.

Окрім наголосу, шкільна ортоепія охоплює багато інших норм: уподібнення приголосних за глухістю/дзвінкістю, правильну вимову свистячих і шиплячих, твердість-м'якість, спрощення при збігу приголосних, евфонічне чергування [у/в] та [і/й], тощо. У підручниках 5–7 класів ці явища розглядаються поступово і закріплюються практичними завданнями. Зокрема, розділ *«Вимова голосних і приголосних»* у підручнику Заболотного (5 клас) включає вправи, де потрібно прокоментувати чіткість голосних [е], [и] залежно від наголошености (як вже згадувалося), а також завдання на *вимову приголосних*. Наприклад, учням можуть запропонувати перечитати ряд слів і

з’ясувати, як вимовляється сполучення приголосних [дж], [дз], чи чується м’якість приголосних перед [і], чи відбувається уподібнення [з] до [с] , вправи на правиьність наголосу. Часто такі вправи мають характер спостереження з подальшим формулюванням правила: школярі самі відкривають правило через практику.

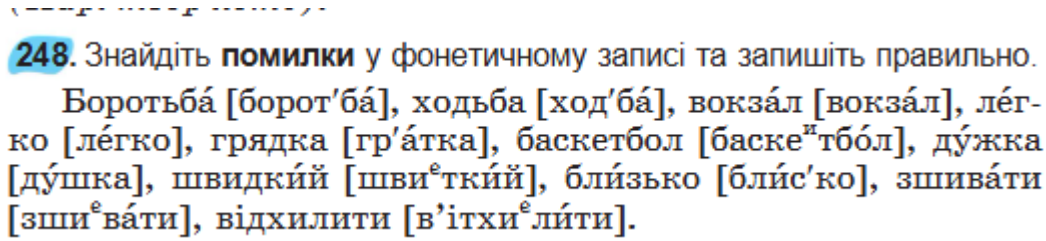

248. Знайдіть **помилки** у фонетичному записі та запишіть правильно.

Боротьба́ [борот′ба́], ходьба [ход′ба́], вокза́л [вокза́л], ле́гко [ле́гко], грядка [гр′а́тка], баскетбол [баске^{и}тбо́л], ду́жка [ду́шка], швидки́й [шви^{е}тки́й], бли́зько [бли́с′ко], зшива́ти [зши^{е}ва́ти], відхилити [в’ітхи^{е}ли́ти].

Рис 3.5 Вправа знайди помилку. Заболотних

Наприклад, можуть наводитися пари слів для слухового аналізу: *[борот'ба] – [бород'ба]*, де одна форма неправильна. Учні мають визначити, яка вимова нормативна, і пояснити, чому (*«дж» вимовляється злито, звук [г] у кінці слова оглушується до [х] тощо*). Інший різновид – вправи на милозвучність: їх мета навчити вибирати між *у* та *в*, *і* та *й*. У підручнику Н. Голуб (7 клас за старою програмою) трапляються завдання: *“Прочитайте слова, висловте припущення, чи в кожному з них можливе чергування у–в, і–й. У яких словах уживання у/в залежить від значення?”* – таким чином учні засвоюють як фонетичне правило евфонії, так і лексичні винятки, де вибір *у* чи *в* змінює сенс (наприклад, *вправа* і *управа*).[43]

Відповідно до компетентнісного підходу, новітні підручники включають чимало завдань, де ортоепічні вміння відпрацьовуються *в контексті спілкування*. Наприклад, у підручнику Голуб, Горошкіної (8 клас, НУШ, 2025) кожен розділ завершується “комунікативними завданнями (діалоги, мініпроєкти, виступи)”, де учні повинні застосувати вивчені мовні норми у власному мовленні[4]. Ортоепічна компетентність перевіряється у процесі таких завдань непрямо: скажімо, створюючи діалог, учень має стежити за правильною вимовою слів співрозмовників; готуючи виступ, – дотримуватися нормативного наголосу і чіткої артикуляції, аби його зрозуміла аудиторія.

Подібно, вправи можуть пропонувати розіграти сценку чи інтерв'ю, де важливе виразне мовлення. Ці завдання інтегрують ортоепію з розвитком зв'язного мовлення: одночасно тренується і вимова, і уміння будувати висловлювання. Ще один цікавий формат – проєктні вправи: наприклад, складення «пам'ятки оратора» щодо правильної вимови або запис аудіоподкасту. Методичні рекомендації 2021 р. прямо вказують на можливість такого творчого підходу: *"запис аудіолиста-привітання з дотриманням правил ортоепії"* є одним із рекомендованих видів роботи. Таким чином, учні використовують сучасні засоби (аудіозапис) і реальні комунікативні ситуації (привітання, радіоповідомлення) для закріплення вимовних норм. Це не тільки підвищує мотивацію, але й переносить знання з площини абстрактної теорії у практику живого мовлення.

Щоб старшокласники (8–9 кл.) остаточно опанували ортоепічні норми, підручники вводять завдання на редагування та виправлення помилок. Наприклад, учням 9 класу можуть запропонувати текст або набір речень, у яких навмисно допущено ортоепічні огріхи (неправильні наголоси, русизми у вимові тощо). Завдання – знайти і виправити ці помилки. Така вправа спонукає пригадати всі правила та уважно проаналізувати мовлення. У програмі зазначено, що випускник основної школи *"помічає й виправляє ортоепічні ... помилки, керуючись вивченими правилами"*. Для реалізації цього в підручнику О. Глазової (та й інших авторів) є рубрики на зразок *«Перевір себе»* чи *«Редагуємо мовлення»*, де потрібно виправити помилкові форми. Наприклад, учень може отримати завдання: виправити вимову в слові *фольга́* на нормативні фо́льга , катало́г, інди́к. Такі вправи формують орфоепічну пильність і навичку самостійного контролю свого мовлення.

У 5–6 класах вправи здебільшого базового рівня: вони вводять основні поняття фонетики і ортоепії та тренують прості навички. Діти вчаться розрізняти звуки і букви, поділ слова на склади, ставити наголос, вимовляти дзвінкі/глухі і тверді/м'які приголосні Вправи цього рівня, як правило, мають підказки або зразки. Наприклад, у вправі може бути подано схему транскрипції

слова або наголоси вже проставлено – учень лише читає за зразком. Також використовуються навчальні ігри (вікторини, мовні ігри) та багато усних вправ, щоб молодші підлітки не перевтомлювалися письмовою роботою. Середній рівень (7–8 класи) передбачає ускладнення: вводяться винятки з правил, іншомовні слова з непритаманними українській вимовними труднощами, комбіновані ортоепічні та ортографічні завдання. Наприклад, у 7 класі учні вже мають знати про спрощення і вправляються в цих випадках, добираючи приклади або пояснюючи правопис відповідних слів. Вправи стають більш аналітичними: учень не просто механічно читає або виправляє помилку, а має пояснити причину помилки, посилаючись на правило. Також більше інтеграції: в одній вправі можуть одночасно тренуватися і наголос, і орфограма. Вищий рівень (кінець 8 – 9 клас) – це узагальнення. Від учнів очікують впевнене знання усіх основних ортоепічних норм, тому вправи часто оглядові. Наприклад, наприкінці 9 класу підручник О. Заболотного містить підсумковий розділ *«Узагальнення вивченого з фонетики та ортоепії»*, де вправи об’єднують матеріал 5–9 класів. Учням пропонують комплексні завдання: одночасно розставити наголоси, зробити фонетичний розбір і знайти вимовні помилки у тексті. Таким чином, простежується чітка поступовість: від елементарних умінь – до складних, від підказок – до самостійности. Це відповідає принципу наступності, підкресленому в методиці: на кожному новому етапі спиратися на уже закладені уміння, що й роблять автори підручників[43] .

Ортоепічні вправи в сучасних підручниках рідко існують ізольовано; зазвичай вони пов’язані з іншими мовними темами, що відображає цілісний підхід до вивчення мови. По-перше, тісним є зв’язок ортоепії з орфографією. Багато правил вимови безпосередньо впливають на написання слів (і навпаки). Тому підручники після засвоєння вимовного правила одразу дають ортографічне: як зазначається в методиці, *“у підручниках прийнято такий порядок: спочатку теоретичний матеріал з фонетики, а потім – відповідне правило правопису”*. Наприклад, після вправ на озвучення префіксів [роз-]/[рос-

] може слідувати правило правопису префіксів роз-/без-; тренування у вимові *святковий* [с′в^{j}ат-] підводить до орфограми “м’який знак після д, т, з, с, л, н”; а відпрацювання милозвучности (у/в) – до правила вживання у, в, з, зі. Учні таким чином бачать зв’язок між тим, *як звучить*, і тим, *як пишеться*. По-друге, простежується інтеграція ортоепії з лексикологією і фразеологією. У вправах на наголос часто використовуються пароніми й омоніми, сенс яких залежить від вимови (як згадувалося: *за́мок – замо́к*). У підручниках 5 класу (за новим Держстандартом) окремо наголошується на лексичному аспекті наголосу: вправа *“Прочитайте пари слів. Простежте, як зі зміною наголосу змінюється лексичне значення слова”* знайомить п’ятикласників із цим явищем і водночас розширює їхній словниковий запас. Або, скажімо, ортоепічні помилки можуть маскувати інші лексичні явища: неправильно наголошене слово іноді перетворюється на інше . Таким чином, учні опановують і правильну вимову, і відтінки значення слів. Взаємозв’язок ортоепії з граматикою теж знаходить відображення у вправах. Наприклад, тема чергування приголосних охоплює одночасно фонетичний процес і словотворчий (морфологічний) аспект, бо йдеться про зміни при словозміні чи творенні слів (як-от *дру́г – дру́же, нога – ніжка*). У підручниках учням можуть запропонувати утворити форми слова чи рідковживаний фемінітив, щоби побачити це чергування в дії – тим самим закріплюються знання і з фонетики, і з словотвору. Нарешті, ортоепічні вправи інтегруються з розвитком мовлення та літературою: завдання на виразне читання текстів уголос, інсценізацію діалогів, декламацію віршів тощо навчають одночасно й ортоепії (бо потрібно дотримуватися правильної дикції, темпу, наголосів), і навичок художнього читання. У 6–7 класах нерідко включаються фрагменти поезій чи скоромовки для виразного читання – це формує не лише техніку мовлення, а й естетичне чуття до звучання слова. Такий інтегрований підхід відповідає Державному стандарту, за яким учень має *“усвідомлювати красу, естетичну довершеність української мови, зокрема милозвучність і мелодійність”*; досягти цього можна лише на перетині ортоепії з художнім словом. [43]

Ортоепічні вправи, які маємо в сучасних підручниках, розроблені у руслі чинних навчальних програм і відображають еволюцію підходів від 2017 до 2021 року. Програма 2017 року (наказ МОН №804) вперше чітко декларувала компетентнісний підхід у мовній освіті, метою якої є *“формування компетентного мовця”* та національно свідомої мовної особистості[19]. У ній серед завдань прямо зазначалося *“формування ... ортоепічних і правописних умінь і навичок”* на основі ознайомлення з мовною системою. Отже, вже у програмі 2017 р. ортоепія займала помітне місце – виділялися години на розділ *“Фонетика. Ортоепія”*, визначалися очікувані результати (правильно вимовляти звуки і слова, ставити наголос, виправляти помилки тощо). Підручники, створені за цією програмою (наприклад, О. Заболотний 2018, О. Глазова 2018, С. Єрмоленко 2018), містять переважно традиційні ортоепічні вправи: прочитати, виправити, пояснити. Вони зорієнтовані на знання правил і їх застосування у стандартних ситуаціях. Проте вже й тоді автори намагалися додавати елементи інтерактивності – наприклад, рубрики “цікаво знати” про історію вимови, завдання в ігровій формі, роботу в парах для тренування діалогів. [43]

Модельні програми 2021 року (НУШ, базова школа 5–9 кл.) зробили ще більший акцент на практичність знань і комплексний розвиток компетентностей. У цих програмах (що їх розробили різні авторські колективами, зокрема під керівництвом О. Заболотного і Н. Голуб) ортоепія інтегрована до ширших тем і часто поєднується з діяльнісними результатами. Наприклад, в одній з модельних програм зазначено: учень *“вимовляє звуки в словах відповідно до правил ортоепії; помічає й виправляє ортоепічні помилки”*, а серед рекомендованих видів роботи – *“колективне укладання словничка наголосів, запис аудіолистів, складання пам’яток щодо милозвучності”* тощо. Тобто, програма 2021 р. орієнтує вчителя і авторів підручників не лише на те, *що* вивчати (зміст), але й *як*: через активну діяльність учнів, моделювання реальних мовленнєвих ситуацій, інтеграцію з медіаграмотністю (аудіо), уміння працювати у команді (колективне укладання

списків) і критичне мислення (аналіз помилок). Підручники НУШ 5–6 класів (2022–2023 рр.), зокрема Н. Голуб та О. Горошкіної, О. Заболотного та ін., вже втілили ці підходи. Як ми зазначали, у книзі Голуб для 5 класу є чимало компетентнісно орієнтованих завдань (міні-проекти, рольові ігри), хоча зміст розділу "Ортоепія" залишається той самий (наголос, звуки). У підручнику Заболотного 2022 р. після кожного блоку правил – практичні "цікаві завдання": наприклад, запропоновано за QR-кодом прослухати аудіозапис вірша і перевірити власну вимову, або створити презентацію про українських дикторів та їхню дикцію. Такий зсув цілей і методів повністю відповідає духу програми 2021 р., що *"визначає провідним компетентнісний підхід"*, вимагаючи формувати в учнів не лише предметні знання, а й ключові вміння застосувати їх у житті[3]

Отже, можемо прослідкувати певну еволюцію: програма 2017 р. задала напрям на практичність, а програма 2021 р. розширила його, зробивши навчання орієнтованим на досвід учня. Вправи з ортоепії в підручниках, підготовлених за цими програмами, відбивають ці зміни: від більш академічних до більш інтерактивних і прикладних.

Ортоепічні вправи, дібрані авторами підручників, враховують вікові особливості школярів середніх класів, тому мають високу ефективність за умови належного виконання. Для учнів 5–6 класів характерне ще недостатнє володіння теорією, проте велика здатність до імітації та запам'ятовування на слух. Тому вправи для цієї вікової групи опираються на наслідувальні механізми і гру: римовані скоромовки, цікаві віршовані рядки з важкими звуками, змагальні моменти (хто швидше й чистіше вимовить). Такий підхід добре дисциплінує мовний апарат дітей, розвиває фонетичний слух. Наприклад, п'ятикласники із задоволенням виконують фонетичні вікторини та конкурси, як-от *"Хто правильно поставить наголос?"* або *"Виправ мовну плутанину"*, де треба знайти схоже звучання. Ефективність цих вправ підкріплюється наочністю та аудіальними опорами: молодшим підліткам зазвичай демонструють, *як* вимовити (вчитель або аудіозапис диктора), і лише потім

вони повторюють самі. Тому майже в усіх підручниках 5 класу є рубрика “Послухайте і скажіть” або вказівка *“вимовте вголос”* у кожній вправі. Регулярні хорові та індивідуальні вимовні вправи поступово формують правильну артикуляцію – за рік-два учні автоматично починають ставити наголос і вимовляти слова нормативно в простих ситуаціях. [4]

Для учнів 7–8 класів важливо, що вони вже можуть оперувати абстрактними поняттями і свідомо засвоювати правила. У цьому віці ефективними стають вправи-аналітичні і творчі: знаходження та класифікація помилок, складання правил власними словами, використання ортоепічних словників. Підлітки відчувають себе більш дорослими, коли їм довіряють роботу зі «словничком наголосів» або коли вони самостійно виявляють помилку у складному слові. Так, у підручнику О. Глазової для 7 класу учням пропонується самим опрацювати словничок наприкінці книги і виписати 5 слів, у яких вони раніше помилялися з наголосом. Така вправа сприяє рефлексії: підлітки усвідомлюють свої слабкі місця і цілеспрямовано їх виправляють. Ефективність підвищується, якщо залучити елементи змагання або співпраці: наприклад, дати групове завдання скласти топ-10 найважчих на слух слів і обмінятися ними з іншою групою для перевірки. Серед учнів 7–8 класів також зростає інтерес до медіа, тому вправи з використанням відео/аудіо (послухати новини і виправити почуті мовні похибки диктора) дуже мотивують: школярі відчувають реальний зв’язок із життям. Підручники НУШ містять рубрики *“Досліджуємо мовлення”*, де треба проаналізувати мовні явища у медіапросторі – це актуально для цього віку і розвиває критичне мислення.[3]

Для учнів 9 класу, які вже перебувають на порозі старшої школи, вправи з ортоепії набувають характеру систематизації та підготовки до практичного життя (зокрема, до публічних виступів і ЗНО/НМТ). Дев’ятикласники здебільшого знають всі основні правила, але можуть робити несвідомі помилки через недостатню увагу або вплив розмовного середовища. Тому ефективними є завдання, що формують стійкі автоматизми та ортоепічну пильність. Наприклад, у підручнику 9 кл. (авт. Заболотний) включено риторичний блок:

учням пропонують підготувати коротку промову на вибрану тему і записати її на диктофон, після чого прослухати запис і оцінити власну вимову. Така вправа вчить критично слухати себе збоку.Крім того, від старшокласників вимагається *усвідомленість*: тому корисними є творчі проєкти – скажімо, написати мініесе *“Про милозвучність української мови”*, де учень мусить застосувати свої знання про евфонію, наголос, чергування звуків, щоб аргументувати, чому наша мова красива. [8] Подібні проєкти не тільки закріплюють ортоепічні правила, а й виховують любов до мови, що є важливим ціннісним компонентом програми. Таким чином, для 9 класу вправи підбираються такі, що поєднують повторення матеріалу і вихід на *новий рівень його застосування*: саморедагування, самопрезентація, навчання молодших (наприклад, складання пам’ятки для п’ятикласників “Як правильно вимовляти складні слова”). Все це підвищує внутрішню мотивацію підлітків і робить навчання ортоепії значущим для них.

Приклади розглянутих вправ яскраво ілюструють, як через ортоепію реалізується сучасний компетентнісний підхід. Раніше навчання вимови могло зводитись до механічного повторення за вчителем і завчання правил. Тепер же мета – сформувати комплексну комунікативну компетентність, до складу якої входить і грамотна вимова. Ортоепічні вправи більше не ізольовані від життєвих ситуацій: навпаки, учні постійно ставляться у позицію мовця або слухача в реальних обставинах. Так, виконуючи рольову гру-діалог чи *“інтерв’ю”*, школярі вчаться доречно говорити і реагувати, слідкуючи за своєю вимовою. Цей досвід безцінний, бо він моделює реальне спілкування – учень не помітно для себе засвоює ортоепічні норми, зосереджуючись на змісті бесіди. Значну увагу приділено розвитку *навичок самостійної роботи* з інформацією: використання словників наголосів, онлайнових ресурсів для перевірки вимови, колективне створення списків. Так, підлітки опановують уміння вчитися та самоконтролю, що відноситься до ключових компетентностей. У програмах і підручниках ортоепічні вправи часто мають міжпредметний характер: наприклад, для вимовної розминки в 6 класі пропонується текст про здоровий

спосіб життя (інтеграція з основами здоров'я) або біологічний термін (*"ендофіт"*) для аналізу звуків. Це формує в учнів науковий світогляд і вміння застосувати мовні знання у різних сферах.

Компетентнісний підхід також проявляється у тому, що вправи спрямовані на *формування ціннісного ставлення* до мови. Рефлексивні творчі завдання (есе, обговорення) про милозвучність української мови виховують гордість за рідну мову і бажання говорити правильно. Учні усвідомлюють, що дотримання ортоепічних норм – це *повага до мовної традиції* і показник загальної культури. Такі висновки вони роблять, знову ж таки, самостійно під керівництвом учителя: наприклад, досліджуючи чому поезія Шевченка така мелодійна, чи як впливає неправильний наголос на сприйняття пісні, тощо. Усе це відповідає заявленим програмою цілям: *"усвідомлення милозвучності мови, формування цілісних світоглядних уявлень і загальнолюдських цінностей через мову"*[4]

Нарешті, компетентнісний підхід чітко помітний у зміні ролі учня у навчальному процесі. Ортоепічні вправи тепер часто розраховані не на пасивне виконання за шаблоном, а на пошук, дослідження, взаємонавчання. Учні працюють у парі чи групі, разом шукають помилки або ставлять одне одному вимовні завдання. Наприклад, у підручнику 7 класу може бути завдання: *"Підготуйте короткий диктант з 5 словосполучень з важкими для вимови сполученнями приголосних, продиктуйте його однокласнику та перевірте правильність вимови"*. Тут учні самі стають *"вчителями"* і вчаться відповідальності за слово. Подібні методики розвивають співробітництво і взаємодопомогу, що є наскрізними вміннями НУШ. [3]

Таблиця 3.1

Приклади використання вправ із підручників

Клас (підручник)	Автор(и) підручника	Приклад ортоепічної вправи (короткий зміст)
5 клас (2022)	Н.Б. Голуб, О.М.	*Вправа:* "Уявіть, що було б, якби в мові були тільки голосні або тільки приголосні звуки".

	Горошкіна	Учням пропонується поміркувати і скласти кілька речень про уявну мову без приголосних (або без голосних), обговоривши, як це вплинуло б на розуміння слів. *Призначення:* усвідомлення ролі різних типів звуків, розвиток орфоепічного чуття через творче завдання.
5 клас (2022)	О.В. Заболотний, В.В. Заболотний	*Вправа:* “Вимовте вголос слова, звертаючи увагу на [е] та [и] у ненаголошених складах”. Наведено дві колонки слів – з [е], [и] у наголошених і ненаголошених позиціях. Учні читають слова, порівнюють чіткість звучання голосних у першій і другій колонках та формулюють висновок: *“[Е], [И] в ненаголошених складах звучать не чітко, розрізнення між ними утруднене”*. *Призначення:* тренування правильної вимови ненаголошених голосних, засвоєння правила про їх нечітке звучання; розвиток уміння спостерігати мовні явища і робити висновки (індуктивний метод).
5 клас (2022)**	О.П. Глазова	*Вправа:* “Вимовте правильно наголошені слова”. Подано пари слів, одне з яких має правильний наголос, інше – помилковий (напр.: *до́чка – дочка́, запита́ння – запи́тання*). Учень повинен вимовити лише нормативний варіант кожної пари, звірившись зі *«Словником правильної вимови»*, поданим у підручнику. Потім ставиться питання: *“Якого виду помилки припущено в словах, які ви не вимовляли?”*. Відповідь: це ортоепічні помилки (неправильне наголошення

		слів). *Призначення:* навчити розпізнавати і виправляти типові помилки в наголосі, користуватися словником наголосів; формування орфоепічної пильності.
7 клас (2015)	С. Я. Єрмоленко, В. Т. Сичова	*Вправа:* “Знайдіть помилки у вимові” (редагування). Учням дано 5–6 окремих речень, у яких допущено типові орфоепічні огріхи: неправильний наголос, вплив діалекту у вимові (*шо робиш?*). Потрібно переписати речення, виправивши помилки, і пояснити, які норми порушено. *Призначення:* повторення й закріплення різних ортоепічних норм; розвиток рефлексії – вміння самостійно знаходити відхилення від літературної вимови та обґрунтовувати виправлення.
8 клас (2025)	Н.Б. Голуб, О.М. Горошкіна	*Вправа (комунікативний практикум):* “Діалог-інтерв’ю”. Учням пропонується об’єднатися в пари: один – *“журналіст”,* другий – *“актор театру”*. Завдання – провести інтерв’ю про секрети сценічної вимови. *Актор* повинен розповісти про те, як тренує дикцію (наприклад, читає скоромовки чи вправляється з текстами), а *журналіст* – ставити питання. Після виконання пари роблять взаємооцінку: чи чітко вимовлялися слова, чи правильно розставлялися наголоси, чи не було “ковтання” звуків. *Призначення:* застосувати орфоепічні навички у наближеній до реальної ситуації спілкування; удосконалити дикцію та навички активного слухання; інтеграція з розвитком зв’язного

		мовлення (уміння ставити запитання, тримати паузу тощо).

Джерело: таблиця розробила авторка

Сучасні ортоепічні вправи у підручниках 5–9 класів більше не є рутинним повторенням звуків – це цілісний інструмент розвитку мовної компетентности. Вони навчають школярів говорити грамотно і впевнено, прищеплюють любов до рідної мови та готовність навчатися протягом життя. Ортоепія, будучи на перетині звучання і правопису, служить базою для подальшого оволодіння культурою мовлення, а її вправи – місточком від теорії до практики.

3.2. **Авторські (модифіковані) системи вправ та рекомендації**

У цьому підрозділі представлено авторську систему ортоепічних вправ і методичних порад для 5 класу щодо їхнього застосування на уроці української мови. Мета комплексу - сформувати стійкі навички нормативної вимови, поєднавши слухову чутливість учнів до звуків української мови з правильною артикуляцією, керованим темпом і виразністю мовлення.

Завдання 1.

Чітко й виразно промовляйте голосні [а] та [о] в усіх позиціях — як у наголошених, так і в ненаголошених складах. Слідкуйте, щоб звук [а] не був надто переднім або надмірно відтягненим назад і не набував огублення (лабіалізації). Голосний [о] вимовляйте з достатнім напруженням, із помірним заокругленням губ, не допускаючи початкового призвуку, подібного до [у]. Вам, мавпа, Павлик, бував, спав, мав; сад, парк, парта, мама, мала, калач, барабан, трамвай, сапка, санчата, катався, дядя, ямка, лялька. Школа, дошка, коло, молоко, робота, голова, борода, сковорода, молода, морок, солодко, пальто, сорочка, панчоха;

Завдання 2.

Промовляйте пари слів зі звуками [о] та [у], контролюючи чітку, напружену, добре огублену вимову голосного [о]. Для досягнення цього ефекту максимально звужуйте отвір між губами й злегка висувайте їх уперед, частково наближуючи артикуляцію [о] до [у]. Водночас слідкуйте, щоб за звучанням [о] не став надто подібним до [у].

Мох — мух, соду — суду, сом — сум, боки — буки, дому — думу, гол — гул, топати — тупати, ховати — кувати

Завдання 3.

Промовляйте голосні [і] та [у] чітко й виразно в усіх позиціях — під наголосом і без нього. Приголосні, що стоять перед [і], вимовляйте м’яко, з виразним пом’якшенням, не «з’їдаючи» м’якости.
Ім'я, ідемо, іноді, Іра, біда, кіно, кінь, коні, стіл; муха, сухо, люлька, куля, Люда, сумно, сумувала, рукава, урок, клумба, лук, стук, бути, трубка, вухо, вуж.

Завдання 4.

У наведених словах вимовляйте звук [і] повнозвучно й рівномірно, не підмінюючи його жодними дифтонгами чи небажаними поєднаннями типу [уо], [уе], [ун], [уі], [иї], [іе] тощо.

Кінь, віл, піч, річ, ріг, стіл, гірка, рів, радість, сіль, міль, сірка, дім, стіг.

Завдання 5.

Прочитайте подані слова відповідно до норм української ортоепії та запишіть їх у фонетичній транскрипції. Проаналізуйте, як саме вимовляються подані сполучення приголосних звуків:

а) зсипати, зсунути, зсихатись, розсунути, безсмертя, безсильний, безсистемний, розстелений;

б) легко, полегкість, вогко, вогкість, дьогтьовий, просьба, молотьба, рюкзак;

в) розкішний, розпалити, відпрацьований, підправлений, зберегти, парубчак;

г) сподіваєшся, хвилюєшся, причісуєшся, здружишся, схаменешся;

ґ) відважся, книжці, діжці, не морочся, дичці, пташці, комашці;

д) зчищений, безжурний, розшитий, розчулений, розшарпаний, безмовний;

е) підсвіжити, звідси, підсіяти, відцвітати, підспівувати, відцідити, сімнадцять;

є) відчинений, відчепитись, підшитий, підчищений, отчий, коротший;

ж) майбутній, сьогодні, світло, дівчинці, міцність.

Завадання 6. «Дзвінкі барабани»

Учні можуть закріпити різницю між дзвінкими й глухими приголосними у словах. Вчитель зачитує слова, а учні мають виконати певні дії. Якщо чують дзвінкий приголосний у кінці або в середині слова – то мають виконати один удар долонею по парті, а якщо глухий – плескати.

Учитель читає слова:

лід, хліб, мед, стежка, вокзал, ніжка, голуб, друг, боротьба, футбол, легкий, дуб, туп, жар, шар.

Завдання 7. LearningApps: «Дзвінкий чи глухий?»

Формат «Класифікація»: зверху -слова (лід, хліб, голуб, мед, дуб, друг), внизу - два кошики «Дзвінкий у кінці» / «Глухий у кінці». Діти перетягують слова, орієнтуючись на слух (учитель попередньо проговорює всі слова вголос). Тобто та ж вправа, лише в іншому форматі,за допомогою онлайн-платформи.

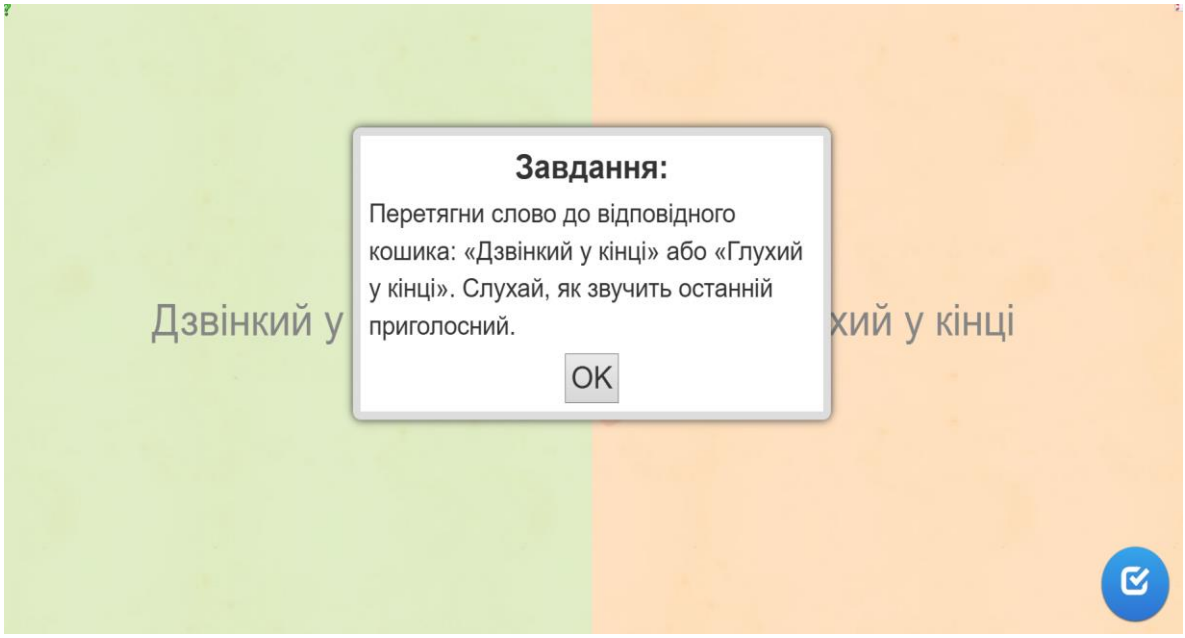

Рис 3.7 «Дзвінкий чи глухий?»

Завадання 8.

Розподіліть слова у дві колонки: 1) у яких [е] вимовляється чітко; 2) у яких [е] вимовляється з наближенням до [и]

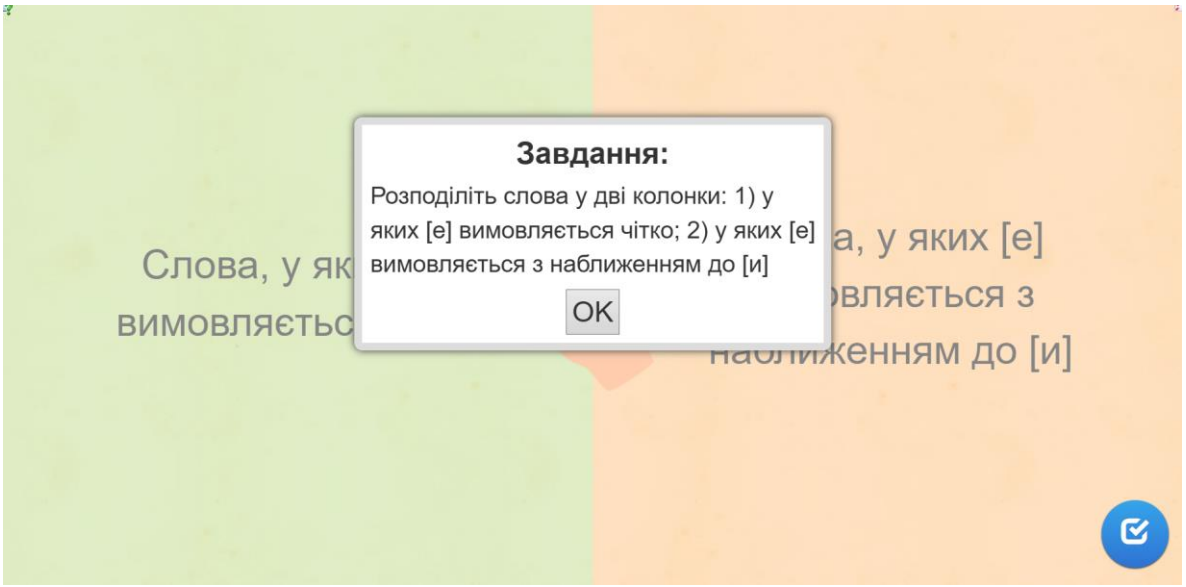

Рис 3.8 Розподіл слів

Вправа спрямована на формування ортоепічних навичок вимови звука [е] в різних фонетичних умовах. Учням пропонується набір слів, у яких голосний [е] може вимовлятися або чітко, або з наближенням до [и] (явище, що спостерігається в позиції після м'яких приголосних, у ненаголошеній позиції тощо). Завдання учнів - розподілити подані слова у дві колонки:

1. Слова, у яких [е] вимовляється чітко.
2. Слова, у яких [е] вимовляється з наближенням до [и].

Після натискання кнопки *ОК* учень переходить до вправи, де відбувається класифікація слів за принципом «перетягування» в потрібну колонку. Вправа розвиває уміння розрізняти різні варіанти вимови звука [е], удосконалює фонетичний слух та закріплює знання орфоепічних норм сучасної української мови.

Завдання 9. Прочитайте слова

Вправа спрямована на формування ортоепічної навички правильної вимови ненаголошеного голосного [о], який у певних позиціях української мови звучить зі зрушенням у бік [у] (наближення до [у]). Учням пропонується

перелік слів, у яких голосний [о] трапляється в різних фонетичних умовах: у відкритому складі, у закритому складі, у позиції перед наголошеним складом чи після нього. Слова : морозиво, формула, сполучник, зозуля, сопілка,кожух, розуміння, сокіл,новітній, голубка.

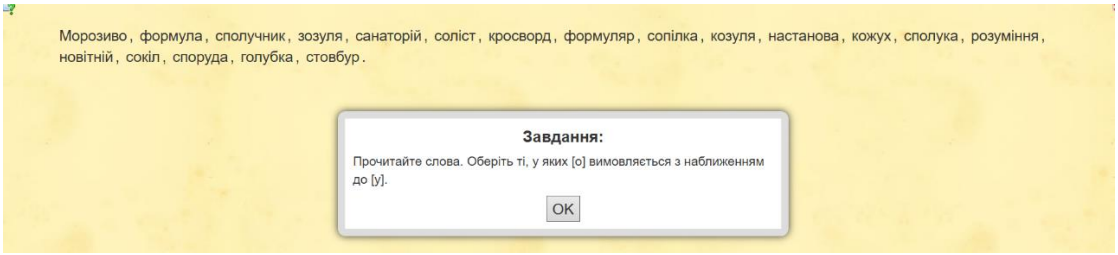

Рис 3.9 Прочитайте слова

Завадання 10. Пазл

Учням пропонується набір слів, у яких приголосні можуть вимовлятися як [т], [т’], [т’:], [д], [д’]. Завдання полягає в тому, щоб розподілити слова за правильною ортоепічною вимовою приголосних, перетягуючи кожне слово до відповідної колонки. Вправа спрямована на формування навички розпізнавання твердих і м’яких приголосних та їхніх варіантів у різних фонетичних позиціях.

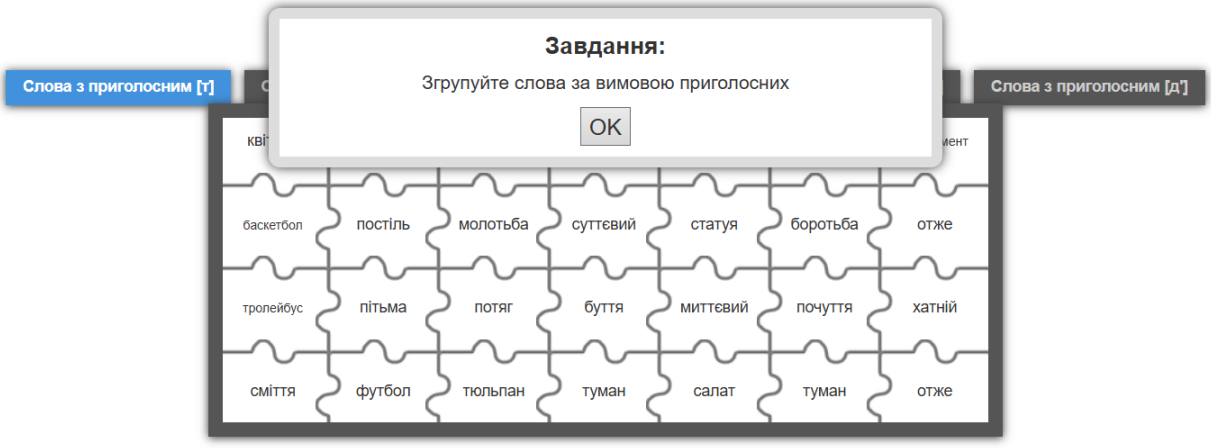

Рис 3.10 Групування слів

Завдання 11.Знайди пару

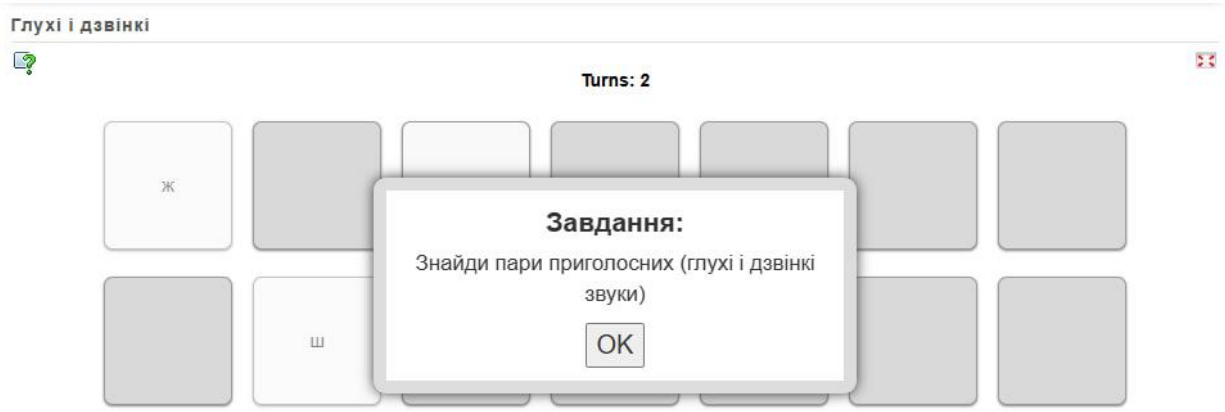

Рис 3.11 Знайти пари

Учень виконує вправу у форматі гри «Запам’ятай і віднайди пари». На картках приховано приголосні звуки. Завдання - знайти та розгорнути пари відповідних приголосних, де кожна пара складається з глухого та його відповідного дзвінкого (наприклад: *п - б, т —-д, к -г*). Вправа розвиває вміння розпізнавати пари дзвінких і глухих приголосних ,тренує фонематичний слух,а також тренує пам’ять.

Задвання 12. Вікторина.

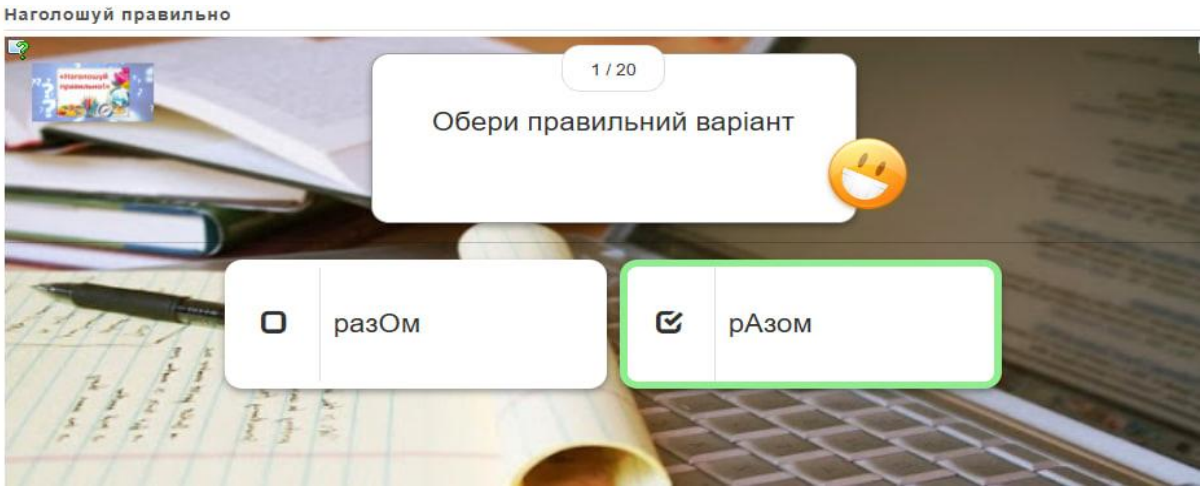

Рис 3.12 Вікторина

Учневі пропонується серія тестових завдань на формування ортоепічної компетентності. На екрані з’являється слово у двох варіантах із різним розташуванням наголосу. Завдання полягає в тому, щоб обрати правильний

варіант наголошення слова, натиснувши на відповідне слово. Після вибору система автоматично переходить до наступного слова. Вправа розвиває уміння визначати нормативний наголос у складних або варіативних словах української мови.

Завдання 13. Правильно чи ні

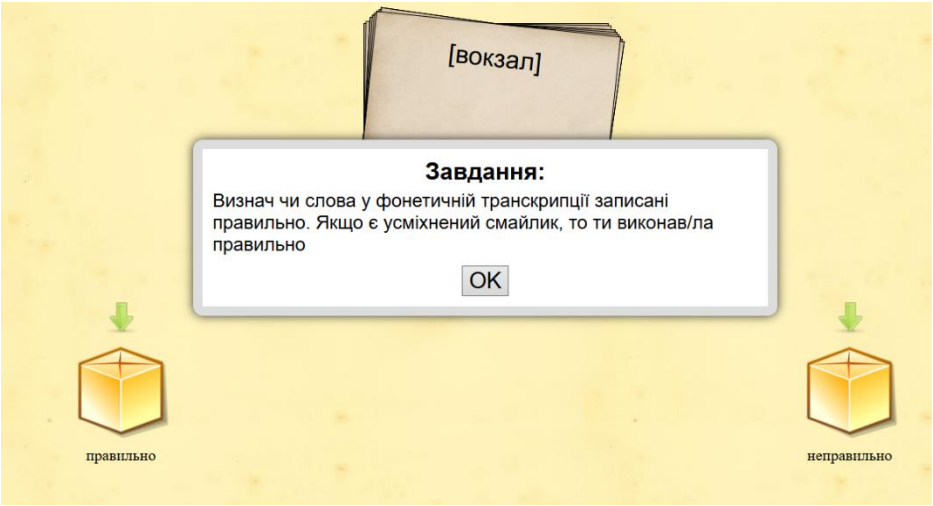

Рис 3.13 Правильно чи ні

Учневі подається слово, записане у фонетичній транскрипції. Завдання полягає в тому, щоб визначити, чи відповідає транскрипція нормативній українській вимові, і перетягнути картку зі словом у відповідну зону: «правильно» або «неправильно». Якщо після вибору з’являється усміхнений смайлик - відповідь виконано вірно. Вправа тренує вміння застосовувати правила української фонетики та звукового аналізу.

Завдання 14. Вимова і правопис у/в

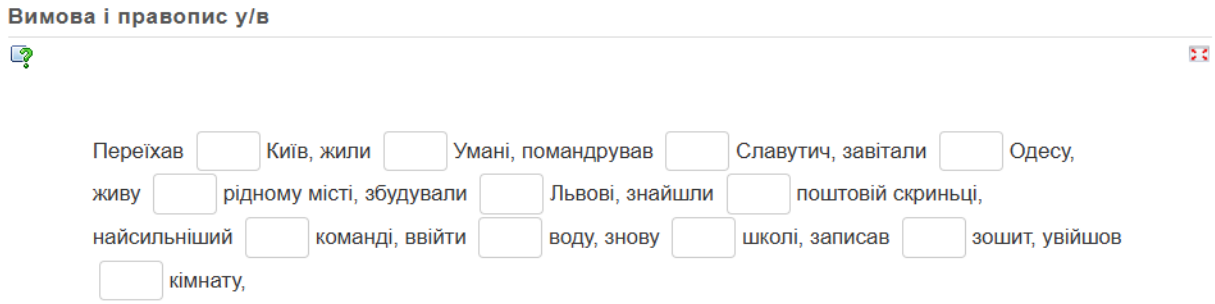

Рис 3.14 Вимова і правопис

Учневі подаються речення, у яких є пропущені компоненти милозвучности /у/ та /в/. Завдання полягає у тому, щоб обрати варіант,який підходить нормативній вимові. Наприклад, «переїхав у Київ». Ставимо /у/, тому що за правилами орфоепії, голосний пишемо між двома приголосними.

Завдання 15. Виграти мільйон

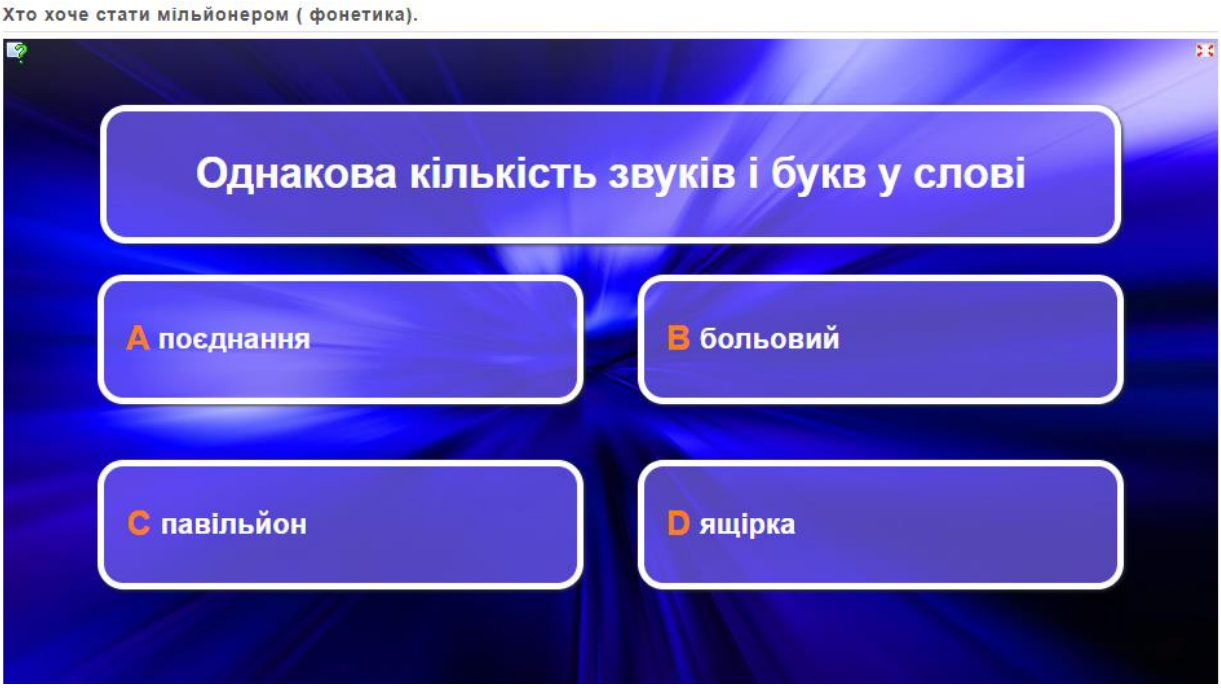

Рис 3.15 Виграти мільйон

Завдання полягає у тому, щоб учень обрав серед поданих варіантів одну правильну відповідь. Такого роду вправи варто використовувати під час закріплення вивченого, тобто у кінці уроку.

Рекомендується проводити ортоепічні вправи регулярно 3–4 рази на тиждень по 7–10 хвилин, вбудовуючи їх у структуру уроку як розминку або підсумок. Варто розпочати з короткої демонстрації правильної артикуляції й зразка вимови, далі - спільне проговорювання з класом, потім 2–3 індивідуальні відповіді та швидкий «мікрорефлекс» (що вийшло/де помилилися). Темп варто нарощувати поступово: від звука до складу, від слова до фрази, від повільного до помірного читання; на складні сполуки завжди повертайтеся через кілька уроків, щоб закріпити ефект.

Учителям варто диференціюйте навантаження простими прийомами: для всього класу - хорове повторення; для впевнених учнів — читання «тінню» за вчителем або швидше проговорювання; для тих, хто помиляється, — уповільнення, візуальні підказки (позначений наголос, схема положення язика), робота в парах «сильний-допомагає-слабшому». Помилки потрібно виправляти м’яко: спершу повторити правильний варіант самостійно, далі попросити дітей «відлунити», лише потім коротко назвати правило своїми словами.

Також під час уроків на вичення теми ортоепії (та інших дисциплін) варто використовувати інтегровані, так звані, цікаві вправи на різних онлайн-застосунках. Саме такого роду вправ мотивують учнів до вивчення та покращення своїх навичкок, хоч і не варто послуговуватися інтерактивними вправами протягом усього уроку. Важливо витримати баланс між письмовити та усними вправами.

ВИСНОВКИ

Проведене дослідження дало змогу комплексно розглянути ортоепію не лише як окремий розділ фонетики, а як багатовимірну систему норм, пов'язаних із культурою мовлення, історією української мови, діалектним підґрунтям та сучасним медійним простором. Уточнено, що сучасна українська ортоепічна норма має динамічний характер: вона змінюється під впливом масових комунікацій, іншомовних запозичень і практик повсякденного мовлення, однак продовжує спиратися на кодифіковані джерела - ортоепічні словники, граматики, чинний правопис. Отже, ортоепія сьогодні постає як сфера, де поєднуються збереження традиції та вміння адекватно, коректно говорити у живому, змінному комунікативному середовищі.

У першому розділі роботи систематизовано науково-теоретичні засади дослідження ортоепії. З'ясовано її місце в сучасному мовознавстві та лінгводидактиці, розмежовано поняття ортоепії, дикції, мовної та мовленнєвої норми. Ортоепія інтерпретована як важливий компонент мовної культури, що виконує не лише комунікативну, а й естетичну й виховну функції: правильна вимова сприяє формуванню мовної дисципліни, відповідального ставлення до слова, розумінню зв'язку звукової форми з змістом і стилістичним забарвленням висловлювання. Уточнено коло типових ортоепічних помилок, систематизовано чинники їх виникнення (діалектний вплив, інтерференція, медійні зразки, недостатнє методичне опрацювання в школі), що стало підґрунтям для подальшого емпіричного аналізу.

Теоретичні положення доповнено методологічною рамкою дослідження. У роботі окреслено комплекс методів (аналіз наукової літератури, контент-аналіз програм і підручників, спостереження, аудіофіксація спонтанного мовлення учнів, елементи кількісного аналізу), а також послідовність емпіричних кроків — від первинної діагностики ортоепічної компетентности до

апробації авторської системи вправ. Створені таблиці 1.1–1.2 показують, як поєднувалися теоретичний і емпіричний рівні: визначено напрями дослідження, інструменти збору даних та критерії оцінювання (валідність, надійність, репрезентативність, практична значущість). Це дало змогу розглядати ортоепію не ізольовано, а в логіці цілісного педагогічного експерименту, що пов'язує стан норми, умови її викладання та реальний результат навчання.

Другий розділ був присвячений аналізу сучасних підходів до вивчення ортоепії у шкільній освіті. Порівняння державних стандартів і шкільних програм 2017 та 2021 років засвідчило чіткий зсув від знаннєвого підходу («знати правила вимови») до компетентнісного («вміти застосовувати норми в реальних комунікативних ситуаціях, слухати себе й інших, виправляти помилки»). В усіх розглянутих документах ортоепічна грамотність фігурує як невід'ємна складова мовленнєвої компетентности учнів, проте наголошено, що її формування має бути інтегрованим: пов'язуватися з розвитком усного мовлення, читанням уголос, проєктною діяльністю, цифровими інструментами. Водночас виявлено методичні прогалини: бракує чітко прописаних форм аудіоконтролю, системної роботи з просодією (інтонацією, темпом, логічним наголосом), а також опису варіантности норми та роботи з нею в шкільній практиці.

Порівняльний аналіз модельних програм і підручників (Голуб–Горошкіної, Заболотних та ін.) дав змогу встановити, що зміст ортоепічних тем загалом узгоджений із вимогами стандартів: опрацьовуються особливості вимови голосних і приголосних, наголошування, милозвучність, зв'язок вимови й правопису. Водночас відмінним виявився спосіб подання матеріалу: у низці підручників домінує традиційна нормативна подача з чіткими формулюваннями правил, тоді як інші автори запроваджують проблемно-пошукові завдання, метафоричні пояснення (на кшталт «наголос — серцебиття слова»), міжмовні зіставлення. У результаті було показано, що саме підручники, які поєднують чітке правило з різноформатною, комунікативно насиченою практикою (робота

з текстами, діалоги, мінідослідження), створюють більш сприятливі умови для засвоєння ортоепічної норми.

Практичне дослідження ортоепічних норм учнів (аудіозаписи спонтанного мовлення, аналіз усних відповідей) виявило подвійний результат. З одного боку, учні продемонстрували достатньо міцну базу в побутовій лексиці та словах із регулярною акцентуацією; більшість граматично й лексично нескладних висловлювань будуються в межах літературної норми. З іншого боку, окреслено стійкі «зони ризику»: нестабільність наголосу в багатоскладових словах, оглушення дзвінких приголосних у кінці складу, труднощі з вимовою складних приголосних кластерів (особливо на межі морфем), коливання вимови в термінах певних тематичних груп (кулінарна, технічна лексика тощо). Саме ці ділянки стали мішенню для подальшої корекційної роботи в авторській системі вправ.

У третьому розділі проаналізовано наявні в підручниках вправи з формування ортоепічних навичок і запропоновано модифіковані системи вправ. Зроблено висновок, що сучасні ортоепічні завдання в навчальних підручниках 5–9 класів уже не зводяться до механічного повторення звуків чи скоромовок: вони інтегрують вимову з розвитком зв’язного мовлення, роботою з текстом, формуванням навичок самоконтролю й взаємоконтролю. Такі вправи, за умови вмілого використання, стають містком від теоретичних правил до реальної мовленнєвої практики, формуючи в учнів не тільки навичку говорити «правильно», а й відчуття відповідальности за якість власного усного висловлювання.

Авторська (модифікована) система вправ, запропонована в роботі для 5–7 класів, ґрунтується на поєднанні пояснювально-аналітичних і діяльнісних підходів. До неї входять короткі ортоепічні «розминки» на початку уроку, вправи на слухання, робота з мінімальними парами, рольові ситуації, а також інтерактивні онлайн-завдання на платформах LearningApps. У ході апробації цієї системи зафіксовано відчутне зменшення кількости ортоепічних помилок у спонтанному мовленні, передусім у сфері наголосу й вимови приголосних у

збігах; учні почали частіше звертатися до ортоепічних словників, упевненіше виступати вголос, демонструючи зростання мотивації до самостійної мовленнєвої роботи. Ортоепія почала сприйматися не як «кара за помилки», а як ресурс для успішної комунікації й публічних виступів.

Підсумовуючи результати, можна стверджувати, що гіпотеза дослідження підтвердилася: впровадження системи інтегрованих методичних прийомів, які поєднують чітке теоретичне пояснення з регулярною короткою практикою, слуховим контролем і використанням сучасних цифрових інструментів, дійсно підвищує рівень ортоепічної компетентности учнів. Ефективною виявилася саме комбінована модель: теоретичний блок, що забезпечує усвідомленість і розуміння суті норми, і практичний блок, який організовує систематичне тренування в різних формах (індивідуальній, парній, груповій, дистанційній). Учитель у цій моделі виступає не лише носієм зразкової вимови, а й фасилітатором процесу, що навчає дітей слухати, аналізувати й коригувати власне мовлення.

З огляду на отримані результати можна окреслити кілька ключових практичних висновків для шкільної методики. По-перше, ортоепію доцільно розглядати як наскрізну лінію курсу української мови, а не як разовий «фонетичний блок» у певному класі: короткі цілеспрямовані завдання мають супроводжувати різні види мовленнєвої діяльности. По-друге, обов’язковим компонентом формування ортоепічної компетентности має стати аудіоконтроль (самозапис, взаємоаналіз, робота з еталонними записами), оскільки саме слухове зіставлення «як звучить у мене» і «як має звучати» сприяє переходу від знання правила до стійкої мовленнєвої навички. По-третє, інтеграція цифрових ресурсів : онлайн-платформ, подкастингу, хмарних сервісів для збереження аудіо - істотно розширює можливості як для тренування, так і для індивідуалізації ортоепічної роботи.

Перспективними напрямами подальших науково-методичних пошуків є, по-перше, розробка системних завдань із просодії (інтонація, темп, логічний наголос) як складової ортоепічної норми, адже саме просодичний рівень

сьогодні залишається найменш опрацьованим у шкільних програмах. По-друге, потребують детальної конкретизації моделі ортоепічної роботи в умовах змішаного й дистанційного навчання, з урахуванням різного рівня технічного забезпечення шкіл. По-третє, актуальним є створення спеціальних програм та матеріалів для дітей із мовленнєвими труднощами, у яких ортоепія виступала б не лише засобом корекції, а й інструментом підвищення загальної навчальної успішности й психологічного комфорту в комунікації. Нарешті, доцільним є розширення експериментальної бази: проведення аналогічних досліджень у різних регіонах України, у школах із різною мовою навчання, а також розробка курсів підвищення кваліфікації для вчителів, присвячених сучасним формам ортоепічної роботи.

Отже, результати магістерського дослідження засвідчують, що ортоепія в сучасній школі може й повинна бути не «додатком» до фонетики, а живою, динамічною площиною формування мовної особистости учня. Системний підхід до її викладання - від теорії норми до гнучких систем вправ -відкриває реальні можливості для підвищення якости мовної освіти, зміцнення мовної культури молодого покоління та підтримання цілісного українськомовного простору в умовах сучасних суспільних і комунікативних викликів.

.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ ТА ЛІТЕРАТУРИ

1. Глуховцева К. Д. Складні питання сучасної української літературної мови. Вступ. Фонетика. Фонологія. Морфонологія. Ортоепія. Графіка. Орфографія. Лексикологія. Фразеологія. Лексикографія : навч. посіб. Вид. 2-ге, доп. і переробл. Старобільськ : ДЗ «Луганський національний університет імені Тараса Шевченка», 2021. 265 с. . URL: https://dspace.luguniv.edu.ua/xmlui/handle/123456789/8379 (дата звернення: 19.10.2025).
2. Глуховцева К. Д. Складні питання сучасної української літературної мови. Фонетика. Ортоепія: навчальний посібник. Київ: КНЛУ, 2010 (та інші вид.). Офіц. презентація курсу: УжНУ. URL: https://www.uzhnu.edu.ua/uk/cat/science/56 (дата звернення: 31.10.2025).
3. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Українська мова : підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти. Київ : Видавничий дім «Освіта», 2022. 256 с. . URL: https://files.pidruchnyk.com.ua/uploads/book/5_ukrmova_golub_2022.pdf (дата звернення: 19.10.2025).
4. Голуб Н. Б., Горошкіна О. М. Українська мова. 5–6 класи. Модельна навчальна програма (НУШ). Київ, 2021–2022. Офіційні матеріали МОН (7–9 кл., суміжний пакет): URL: https://mon.gov.ua/storage/app/media/zagalna%20serednya/model.prohramy/2019-5-9/7-9/13.-Ukrainska-mova.-7-9-klasy.-Doniiak-N.-Holub-N.-Hromova-O.-Horoshkina-O.-Zaharova-A..pdf (дата звернення: 31.10.2025).
5. Давидова Н. Словник наголосів української мови: онлайн-довідник. 2019–2025. URL: https://nagolos.com (дата звернення: 31.10.2025).
6. Департамент освіти та науки Одеської міської ради. Онлайн-курс із підвищення цифрових компетентностей для вчителів (анонс і опис курсу). 24.01.2023. . URL: https://osvita-omr.gov.ua/onlajn-kurs-iz-pidvyshchennia-tsyfrovykh-kompetentnostej-dlia-vchyteliv/ (дата звернення: 19.10.2025).

7. Державна служба якості освіти України. «Що таке компетентнісний підхід у навчанні»: роз'яснення. НУШ, 28.01.2022. URL: https://nus.org.ua/2022/01/28/zo-take-kompetentnisnyj-pidhid-u-navchanni-vidpovidaye-derzhavna-sluzhba-yakosti-osvity (дата звернення: 31.10.2025).
8. Заболотний О. В., Заболотний В. В. Українська мова: підручник для 5 класу закладів загальної середньої освіти (НУШ). Київ: Генеза, 2022. URL: https://pidruchnyk.com.ua/1640-ukrainska-mova-zabolotnyi-5-klas-2022.html (дата звернення: 31.10.2025).
9. Ігнатенко Т. Творчі завдання на уроках розвитку мовлення // Початкова школа. 2006. №2. С. 11–12. URL: http://catalog.library.cv.ua/cgi-bin/irbis64r_12/cgiirbis_64.exe?LNG=&Z21ID=&I21DBN=PERIO_PRINT&P21DBN=PERIO&S21STN=1&S21REF=&S21FMT=fullw_print&C21COM=S&S21CNR=&S21P01=0&S21P02=1&S21P03=A=&S21STR=Ігнатенко,%20T.
10. Інститут модернізації змісту освіти (ІМЗО). Українська мова. Навчальні програми, наскрізні змістові лінії, методичні матеріали (5–9 класи). Київ, 2021–2025. URL: https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita-2/navchalni-prohramy-5-9-klasy-naskrizni-zmistovi-liniji/ukrajinska-mova (дата звернення: 31.10.2025).
11. Інститут модернізації змісту освіти. Модельні навчальні програми для 5–9 класів НУШ: добірка та нормативна база. . URL: https://imzo.gov.ua/model-ni-navchal-ni-prohramy-dlia-5-9-klasiv-nush/ (дата звернення: 19.10.2025).
12. Інститут модернізації змісту освіти. Навчальні програми 5–9 класи. Наскрізні змістові лінії: «Українська мова». . URL: https://imzo.gov.ua/osvita/zagalno-serednya-osvita-2/navchalni-prohramy-5-9-klasy-naskrizni-zmistovi-liniji/ukrajinska-mova/ (дата звернення: 19.10.2025). (Інститут модернізації змісту освіти)
13. Культура фахового мовлення : навчальний посібник / за ред. Н. Д. Бабич. Чернівці : Книги–ХХІ, 2006. 496 с. . URL: https://www.academia.edu/44121317/Культура_фахового_мовлення_Бабич_Н_Д (дата звернення: 19.10.2025).

14. Міністерство освіти і науки України. Про затвердження деяких модельних навчальних програм для 5–6 класів: наказ МОН України від 12.07.2021 № 795 (зі змінами). Київ, 2021. Довідкові згадки в офіційних збірниках програм. URL: https://mon.gov.ua (дата звернення: 31.10.2025).
15. Міністерство освіти і науки України. Про затвердження модельних навчальних програм для 7–9 класів: наказ МОН України від 16.08.2021 № 1001 (та пов'язаний пакет документів). Київ, 2021. URL: https://mon.gov.ua (дата звернення: 31.10.2025).
16. Міністерство освіти і науки України. Типова освітня програма для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти: наказ МОН України від 19.02.2021 № 235. Київ, 2021. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0235729-21 (дата звернення: 31.10.2025).
17. Мовна особистість майбутнього вчителя-словесника в контексті професійної підготовки / М. І. Пентилюк // Збірник наукових праць Уманського державного педагогічного університету імені Павла Тичини / гол.ред. М. Т. Мартинюк. Умань: ФОП Жовтий О. О., 2014. С. 290—297. URL: https://www.scribd.com/document/859938738/Пентилюк-М-І-МОВНА-ОСОБИСТІСТЬ-МАЙБУТНЬОГО-ВЧИТЕЛЯ-СЛОВЕСНИ (дата звернення: 24.10.2025).
18. МОН України. Модельні навчальні програми для 5–9 класів Нової української школи (запроваджуються поетапно з 2022 року). . URL: https://mon.gov.ua/osvita-2/zagalna-serednya-osvita/osvitni-programi/modelni-navchalni-programi-dlya-5-9-klasiv-novoi-ukrainskoi-shkoli-zaprovadzhuyutsya-poetapno-z-2022-roku (дата звернення: 19.10.2025).
19. Навчальна програма з української мови для 5–9-х класів (затверджено наказом МОН від 07.06.2017 № 804). Освіта.ua. . URL: https://osvita.ua/school/program/program-5-9/56134/ (дата звернення: 19.10.2025).
20. Навчальні програми для 5–9 класів (у т. ч. «Українська мова»): інформаційний пакет (посилання на наказ МОН № 804 від 07.06.2017).

Освіта.ua. URL: https://osvita.ua/school/program/program-5-9/56134/ (дата звернення: 31.10.2025).

21. Наказ МОН від 19.02.2021 № 235 «Про затвердження типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти». Інститут модернізації змісту освіти. . URL: https://imzo.gov.ua/2021/02/22/nakaz-mon-vid-19-02-2021-235-pro-zatverdzhennia-typovoi-osvitn-oi-prohramy-dlia-5-9-klasiv-zakladiv-zahal-noi-seredn-oi-osvity/ (дата звернення: 19.10.2025).
22. Нова українська школа. Що таке компетентнісний підхід у навчанні – відповідає Державна служба якості освіти. 28.01.2022. . URL: https://nus.org.ua/2022/01/28/zo-take-kompetentnisnyj-pidhid-u-navchanni-vidpovidaye-derzhavna-sluzhba-yakosti-osvity/ (дата звернення: 19.10.2025).
23. Ортоепія // Літературознавча енциклопедія : у 2 т. / авт.-уклад. Ю. І Ковалів. — Київ : ВЦ «Академія», 2007. Т. 2 : М Я. С. 166. URL: https://chtyvo.org.ua/authors/Kovaliv_Yurii/Literaturoznavcha_entsyklopediia_U_dvokh_tomakh_T_2/ (дата звернення: 31.10.2025).
24. Ортоепія // Словник української мови : у 20 т. / НАН України, Український мовно-інформаційний фонд. — К. : Наукова думка, 2010—2022. URL: https://archive.org/details/sum20_1 (дата звернення: 31.10.2025).
25. Освіта OMR. Курс для вчителів з формування інформаційно-цифрової компетентності та використання платформи «Всеукраїнська школа онлайн». URL: https://osvita-omr.gov.ua (дата звернення: 31.10.2025).
26. Освіта.ua. Безплатні онлайн-курси для вчителів: оцінювання в цифровому середовищі (добірка матеріалів). URL: https://osvita.ua (дата звернення: 31.10.2025).
27. Освіта.ua. Програми НУШ для 5–9 класів: огляд і доступ до матеріалів. . URL: https://osvita.ua/school/program/program-5-9/ (дата звернення: 19.10.2025).
28. Освітня програма закладу ЗЗСО (з посиланням на накази МОН № 795, № 1001): зразок оформлення. Київ, 2024. PDF. URL:

https://scandy.kyiv.ua/files/osvitnya-programa-5-7-klasi-_24-25_.pdf (дата звернення: 31.10.2025).

29. Повернення до національних засад в українській термінології // Вісник Національного університету «Львівська політехніка». № 453. 2002. С. 14—16.URL: http://tc.terminology.lp.edu.ua/TK_Wisnyk453/TK_Wisnyk453.htm (дата звернення: 31.10.2025).
30. Подих рідного слова / А. П. Загнітко. – Донецьк: ДонНУ, 2014. 236 с. URL : https://science.donnu.edu.ua/wp-content/uploads/sites/6/2019/02/KnigaPodih.pdf (дата звернення: 31.10.2025).
31. Пономарів О.Д. Стилістика сучасної української мови: Підручник. 3-тє вид., перероб. і доповн. Тернопіль: Навчальна книга Богдан, 2000. 248с. URL: https://shron1.chtyvo.org.ua/Ponomariv_Oleksandr/Stylistyka_suchasnoi_ukrainskoi_movy_vyd_2000.pdf (дата звернення: 19.10.2025).
32. Про затвердження типової освітньої програми для 5–9 класів закладів загальної середньої освіти : наказ МОН України від 19 лют. 2021 р. № 235. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. . URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0235729-21 (дата звернення: 19.10.2025).
33. Про оновлені навчальні програми для учнів 5–9 класів загальноосвітніх навчальних закладів : наказ МОН України від 07 черв. 2017 р. № 804. База даних «Законодавство України» / Верховна Рада України. . URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/v0804729-17 (дата звернення: 19.10.2025).
34. Розділ «Українська мова. 5–9 класи»: добірка методичних матеріалів і програм на сайті МОН. 2021–2025. URL: https://mon.gov.ua (дата звернення: 31.10.2025).
35. Симоненкова Л.М. Вивчення фонетики і морфології в умовах місцевих говорів. К.: Рад. школа, 1971. 94 с.URL: https://opu-konf.at.ua/2016/stran_6_do_konza_2016_15_07-313-317.pdf (дата звернення: 31.10.2025).

36. Сучасна українська літературна мова: збірник вправ: навч. посібник / М.Я. Плющ, О.І. Леута, Н.П. Гальона. Київ: Вища школа, 1995. 284 с. https://enpuirb.udu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/9b4c3a20-31c1-4db0-91bd-1f4abbe3f9ce/content
37. Сучасна українська літературна мова: підручник / М.Я. Плющ, С.П. Бевзенко, Н.Я. Грипас та ін.; за ред. М.Я. Плющ. Київ: Вища школа, 2001. 430 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0009522 (дата звернення: 31.10.2025).
38. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Фонологія. Ортоепія. Графіка: Практикум: навчальний посібник / за ред. М.М. Фащенко. Київ: Академія, 2010. 176 с. https://dspace.uzhnu.edu.ua/server/api/core/bitstreams/2d4ef021-606e-43df-ae09-f95de6b600f7/content (дата звернення: 31.10.2025).
39. Тараненко О. О. Сучасна українська літературна мова: Фонетика, графіка, орфографія, ортоепія: навч. посіб. Київ: КНЕУ, 2016. Опис видання: Google Books. URL: https://books.google.com (дата звернення: 31.10.2025).
40. Тоцька Н.І. Голосні фонеми сучасної української літературної мови. Київ: Вид-во Київ. ун-ту, 1973. 193 с.
41. Українська літературна вимова і наголос: Словник-довідник / за ред. М.А. Жовтобрюха. Київ: Наук. думка, 1973. 724 с. URL: https://irbis-nbuv.gov.ua/ulib/item/UKR0002766 (дата звернення: 31.10.2025).
42. Українська мова : підручник для 5 класу / О. В. Заболотний, В. В. Заболотний. Київ : Генеза, 2022. 283 с. [Електронний ресурс: бібліографічні дані]. URL: https://12baliv.com.ua/book/5-klas/ukrayinska-mova/o-v-zabolotnyj-v-v-zabolotnyj-2022 (дата звернення: 19.10.2025).
43. Українська мова: програма для загальноосвітніх навчальних закладів: 5–9 класи. Київ, 2017. 93 с. URL: https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi (дата звернення: 30.11.2025).

44. Українська мова: програма для загальноосвітніх навчальних закладів з українською мовою навчання: 10–11 класи (рівень стандарту). Київ, 2017. 42 с.URL: https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi(дата звернення: 30.11.2025).
45. Плющ Н. П., Бондаренко В. В. Сучасна українська мова. Орфоепія : навч. посіб. Київ : ВПЦ «Київський університет», 2008. 272 с. URL (електронна копія): https://uazno.com/book/suchasna-ukrainska-mova-ortoepiya-plyusch-bondarenko (дата звернення: 30.11.2025).
46. Миронюк Н. П. Орфоепія в 4–8 класах : посібник для вчителів. Київ : Радянська школа, 1986. 144 с. URL (електронна копія):https://library.udpu.edu.ua/library_files/ukr_mova/11/Myronyuk.pdf (дата звернення: 30.11.2025).
47. Олійник І. С., Іваненко В. К., Рожило Л. П. та ін. Методика викладання української мови в середній школі. Київ : Вища школа, 1989. 276 с. URL (електронна копія): https://pidruchniki.com/16600220/pedagogika/metodika_vikladannya_ukrayinskoyi_movi (дата звернення: 30.11.2025).
48. Караман С. О. Методика навчання української мови в гімназії : навч. посіб. Київ : Ленвіт, 2000. 321 с.URL (репозитарій): http://enpuir.npu.edu.ua/handle/123456789/32706 (дата звернення: 30.11.2025).
49. Бабич Н. Д. Практична стилістика і культура української мови : навч. посіб. Львів : Світ, 2003. 432 с. URL (електронна версія): (дата звернення: 30.11.2025).
50. Сербенська О. А. Культура усного мовлення. Практикум : навч. посіб. Київ : Центр навчальної літератури, 2004. 210 с.URL (PDF-версія): https://chtyvo.org.ua/authors/Serbenska_Olena/Kultura_usnoho_movlennia/ (дата звернення: 30.11.2025).
51. Сербенська О. Голос і звуки рідної мови. Львів : Апріорі, 2020. 280 с. URL (видавництво та опис): https://apriori.lviv.ua/product/golos-i-zvuky-

ridnoyi-movy/
(дата звернення: 30.11.2025).

52. Пискач О. Д., Лавер О. Орфоепічний практикум : методичні розробки до практичних занять. Ужгород, 2015. 55 с.URL (PDF): https://dspace.uzhnu.edu.ua/jspui/bitstream/lib/20965/1/Orfoepichnyi_praktykum.pdf (дата звернення: 30.11.2025).

53. Бондар О. І., Карпенко Ю. О., Микитин-Дружинець М. Л. Сучасна українська літературна мова: Фонетика. Фонологія. Орфоепія. Графіка. Орфографія. URL (elib): https://elib.nlu.org.ua/object.html?id=11237 (дата звернення: 30.11.2025).

54.. Лексикологія. Лексикографія : навч. посіб. Київ : ВЦ «Академія», 2006. 368 с. https://epub.chnpu.edu.ua/jspui/bitstream/123456789/4514/1/Сучасна%20українська%20літературна%20мова%20Фонетика%2C%20Фонологія%2C%20Фономорфологія%2C%20Орфоепія%2C%20Графіка%2C%20Орфографія.pdf (дата звернення: 31.10.2025).

55. Орфоепічний словник української мови : у 2 т. / укл. М. М. Пещак, В. М. Русанівський, Н. М. Сологуб, В. В. Чумак, Г. М. Ярун. **Т. 1–2.** Київ : Довіра, 2000–2003. https://archive.org/details/orslkmv (дата звернення: 31.10.2025).

56. Українська мова: програма для профільного навчання учнів загальноосвітніх навчальних закладів: філологічний напрям, профіль – українська філологія: 10–11 класи. Київ, 2017. 84 с. URL: https://mon.gov.ua/ua/osvita/zagalna-serednya-osvita/navchalni-programi. (дата звернення: 31.10.2025).

57. Український правопис. 4-те вид., випр. і допов. Київ: НАН України, Ін-т мовознавства ім. О. О. Потебні; Ін-т української мови, 2019. Офіційний веб-майданчик проєкту. URL: https://mova.info (дата звернення: 31.10.2025).

58. Шевельов Ю. Історична фонологія української мови. Харків: Акта, 2002. 1054 с. URL:

https://archive.org/details/istorychna_fonoloh/istorychna_fonoloh_1/ (дата звернення: 31.10.2025).

59. Шкуратяна Н.Г., Шевчук С.В. Сучасна українська літературна мова: Модульний курс. Київ: Вища школа, 2007. 823 с. URL: https://www.scribd.com/document/530603606/Shkuratiana-Ng-Shevchuk-Sv-Suchasna-Ukrayinska-Literaturna-m (дата звернення: 31.10.2025).
60. Ющук І.П. Українська мова. Київ: Либідь, 2005. 640 с.

ДОДАТКИ

Додаток А

Вправа в LearningApps. Ланцюжок слів

Потрібно розставити малюнки так, щоб назва кожного наступного предмета на зображенні починалась зі звука, на який закінчується назва попереднього малюнка. Наприклад, хліб – бузько – окунь – ніж – журавель – лід.

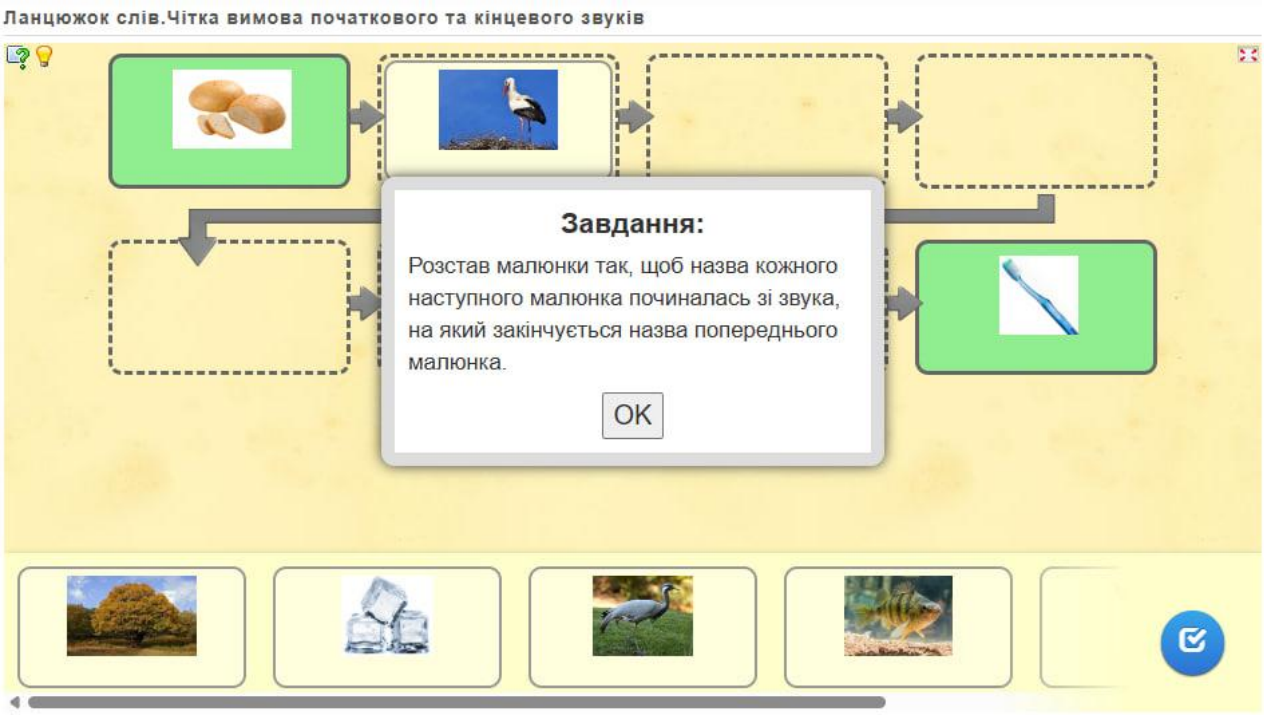

Вправа в LearningApps. Пазл

Учні мають обрати правильний наголос у слова і віднести потрібний шматок пазла зі словом і його наголосом до відповідної колонки. Наприклад,

«кулінарія» - до колонки «наголос на третьому складі».

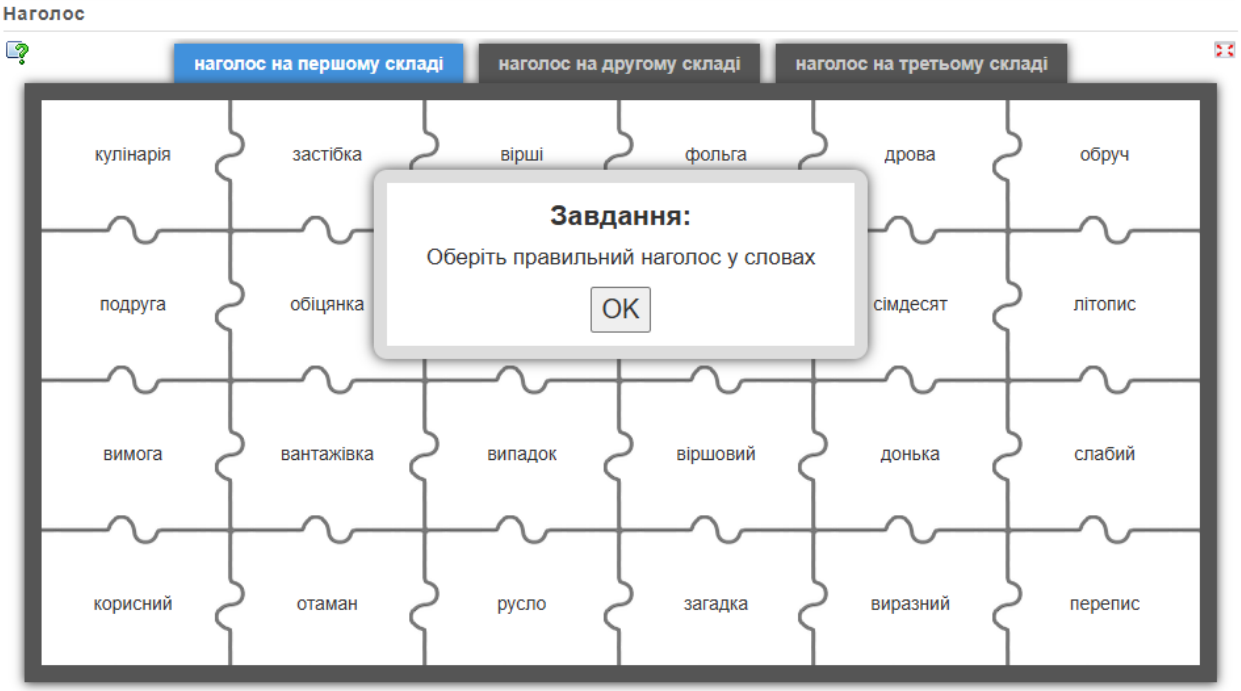

Вправа в LearningApps . Чергування голосних

Учні мають обрати правильний варіант. Наприклад, букву и треба писати у слові : щит чи щічка.

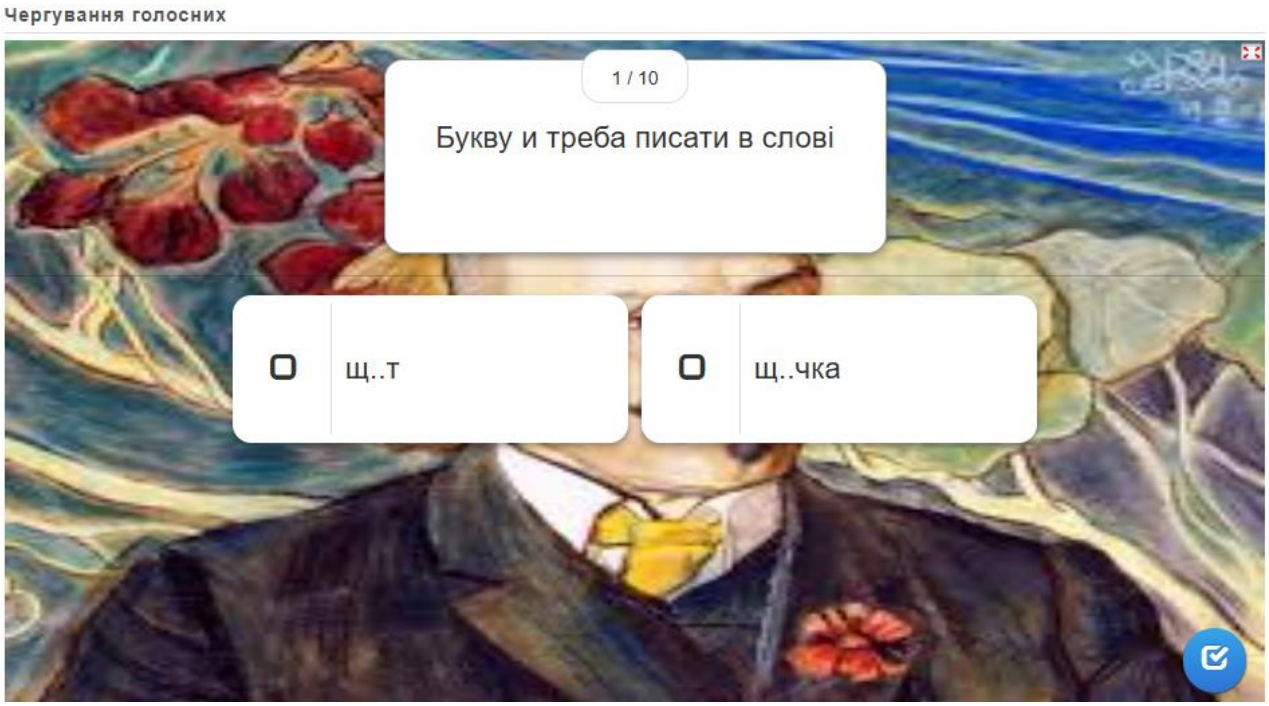

Вправа в LearningApps. Чітка вимова голосних

Потрібно розподілити слова у дві колонки, де чітко вимовляємо звук [і] та звук [у],а потім прочитати кожне слово вголос, стежачи за чіткою вимовою голосних та м’якістю приголосних перед [і].

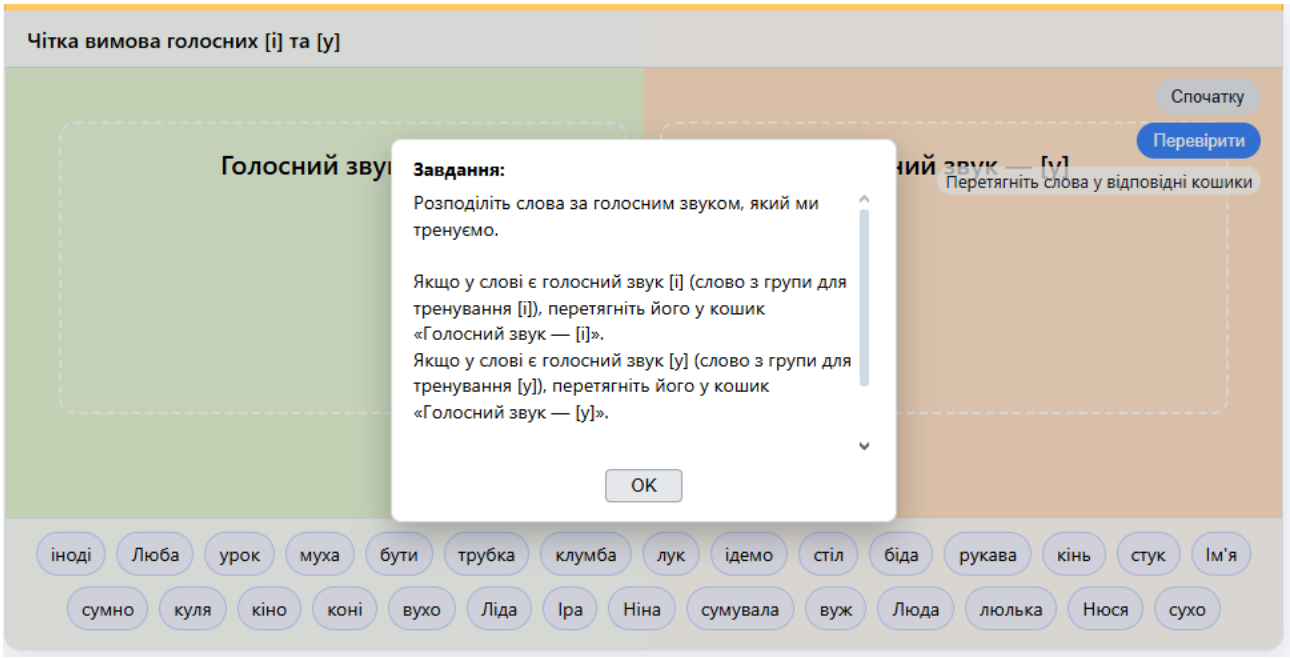

Вправа в LearningApps. Двінкі та глухі

У кожному слові в дужках виділено приголосний звук, який треба «почути». Якщо це дзвінкий приголосний, то учні мають перетягнути слово у кошик «Дзвінкий приголосний». Якщо глухий - у кошик «Глухий приголосний». Під час роботи можна супроводжувати дзвінкі одним ударом по парті, а глухі — клацанням або плесканням.

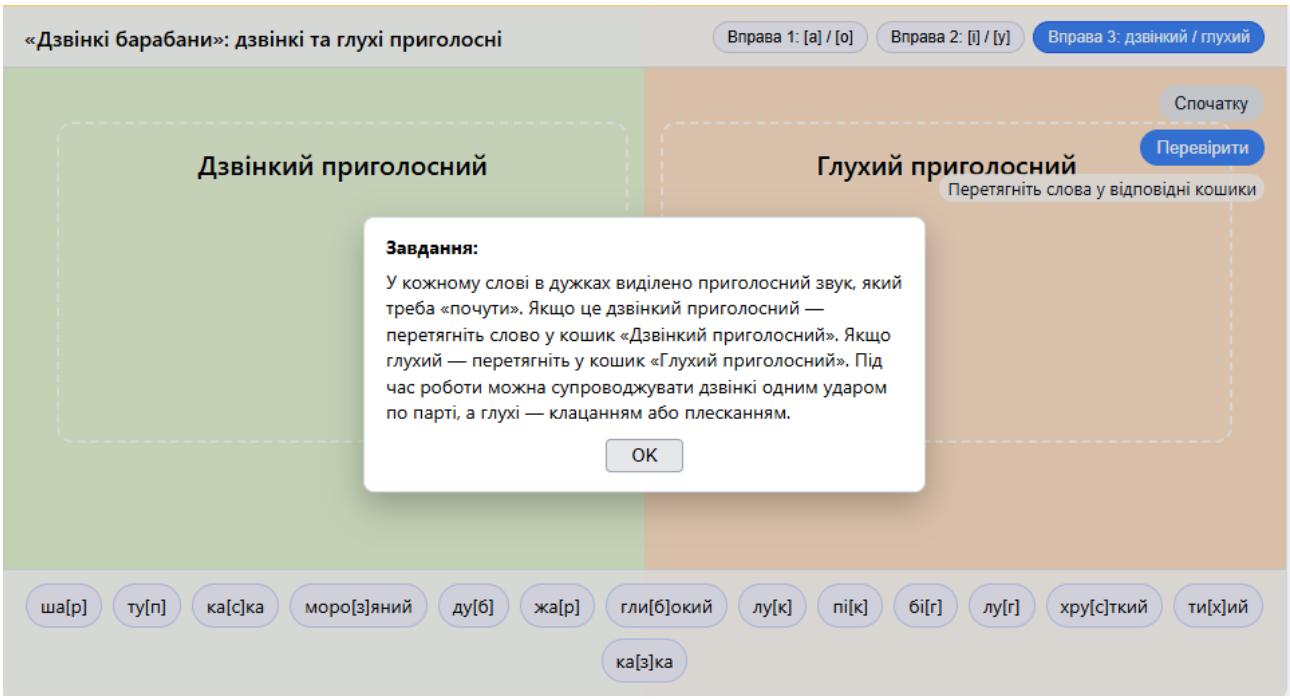

Вправа у Wordwall. Відгадай слова зі звуком [і] та [у]

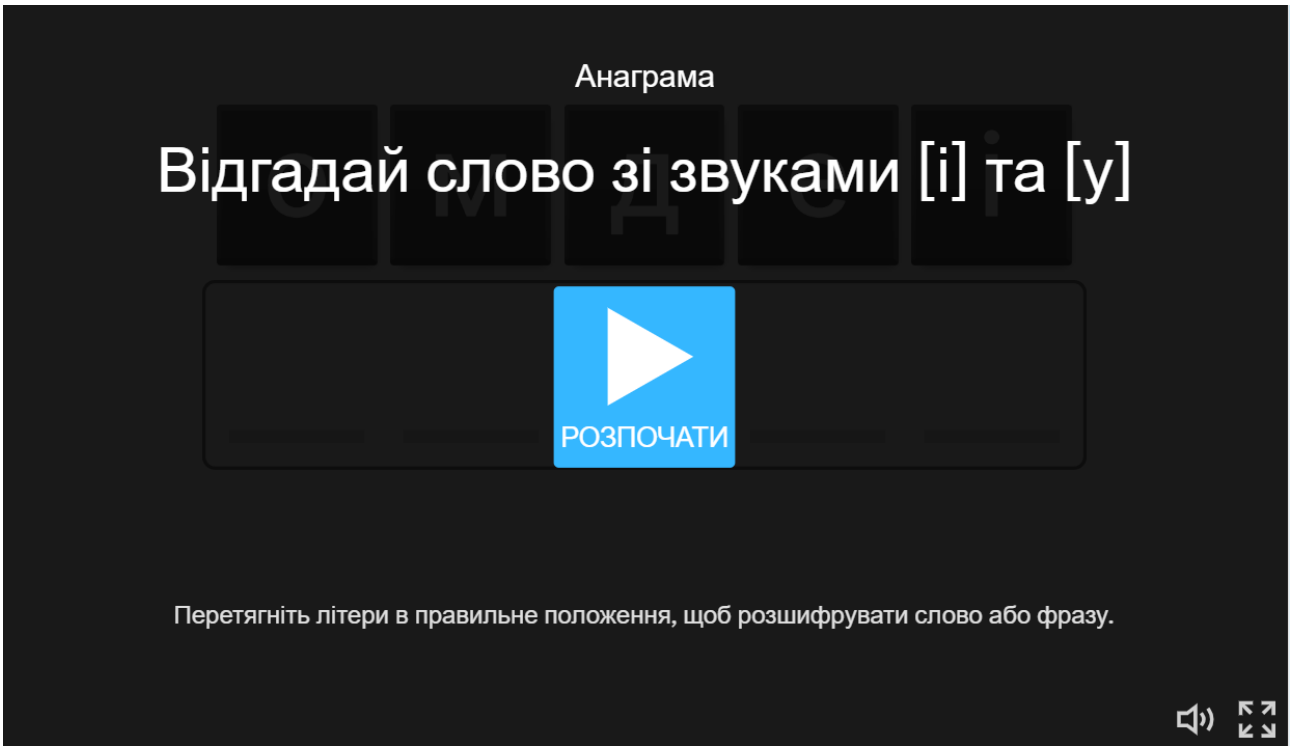
Анаграма
Відгадай слово зі звуками [і] та [у]
РОЗПОЧАТИ
Перетягніть літери в правильне положення, щоб розшифрувати слово або фразу.

0:16 ✓10

і
і н о д

2 з 5

Додаток Б

Перелік питань для польового дослідження

Ігри

1.В які ігри зазвичай ти граєш?

2.В яку гру ти граєш зараз?

3.До котрого рівня ти дійшов/дійшла?

4.Скільки персонажів?

5.У цю гру можна грати самому чи з друзями?

Кіно

1.Чи є у тебе улюблені фільми?

2.Які фільми тобі подобаються?(Детективи, драми, комедії?)

3.Чи є улюблений актор чи акторка?

4.Чи любиш дивитися мультфільми?

5.Який твій улюблений мультфільм, або той, який ти можеш порадити друзям?

6.Який останній фільм/серіал чи мультфільм ти дивився/дивилась?

Хобі та інтереси

1.Чим ти любиш займатися у вільний час?

2.Скільки часу виділяєш на нього?

3.Якщо б у тебе було хобі, якого зараз немає, щоб це було?

4. Яку суперсилу дарує тобі це хобі?

5. Чи є хобі, завдяки якому в тебе з’явилося дуже багато нових друзів?

Книжки

1.Чи любиш ти читати?

2.Яка твоя найулюбленіша книжка і про що вона?

3.Щоб ти обрав/ла прочитати книжку чи прослухати аудіопереказ?

4.Якку книжку ти можеш порадити своїм однокласникам?

Кулінарія

1.Чи любиш ти готувати?

2.Яка твоя найулюбленіша страва?

3.Які страви тобі не подобаються?

Свята та традиції

1.Які традиції є у твоїй родині?

2.Які свята ти святкуєш у своїй сім'ї?

3.Яке свято є твоїм найулюбленішим?

Домашні улюбленці

1.Чи є у тебе домашні тварини?

2.Чи хотів би ти мати домашню тваринку/чому?

3.Якщо у тебе є домашня тваринка,як ти проводиш із нею час?

Незвичні питання:

1.Як ти міг/могла потрапити у гру, фільм чи книгу, куди саме б ти хотів/ла телепортуватись?

2.Якби ти міг/могла стати супергероєм, яка була б твоя суперсила?

3.Якби ти міг/могла жити у будь-якій країні, де б це було?

Додаток В

Записи мовлення учнів у фонетичній транскрипції

Учень 1

(незвичні питання)

[ну ў йáку кни́гу йа би попáў // не зна́йу / бо йа йіх не чиᵉтáў / але́ ну / йа чиᵉтáў га́р'і по́теᵘра коли́с' / першу части́ну / там /де вс'о почиᵉна́лос'а / і напе́ўно че́реᵘз то / шчо но́виᵉї св’іт / ма́г’ійа / шко́ла і но́в’і дру́з'і // класно було б́ ма́ти свойу́ па́лиᵉчку/ там напе́ўно метлу́/ л'іта́ти і ну/ де́коли напе́ўно пе́реᵘд но́виᵉм / не зна́йу/ кла́сом ўро́д'і чи йак там / приᵉл'іта́ти додо́му показа́ти / кла́сно би бу́ло напе́ўно з дру́з'ами подорожува́ти по тих вс'і́х но́виᵉх м’іс'ц'а́х і доᵘсл'і́{дж}увати ў то́му/ не зна́йу/за́мку/ щко́л'і //]

Учень 2

(свята і традиції)

[у мойі́ї роди́н'і ду́же ц'іну́йут' тради́ц'ійі та сп’і́л'н'і св’аткува́н':а // це хоро́ша наго́да / ну дл'а мойе́йі с'імї́ / це хоро́ша можли́в’іс'т' ўс'ійе́йу с'імйе́йу зустр'і́тиᵉс'а за веᵘли́киᵉм столо́м // наїул'у́бленᵘі́ши ᵉм на́шиᵉм с'в’а́том/це йе р'іздво́// ми гоᵘту́йемос' заздалеᵘг'і́т'/ приᵉкраша́йемо йали́нку / гоᵘту́йемо традиᵉц'і́їн'і стра́ўи// пе́реᵘд веᵘче́р'ойу ми ма́йемо сп’і́л'ну моли́тву/ п’і́сл'а веᵘче́р'і ми сп’ива́йемо кол'а́дки та обм’і́н'уйемос' подарунками// тако́ш не ме́нш важли́виᵉм йе па́ска // наїб’і́л'ше йа л'у́бл'у розмал'о́вувати йа́їц'а / і ми ду́же чеᵘка́йемо св’атко́вого с'н'іда́нку / шчоб попро́бувати ма́миᵉнойі па́ски //]

Учень 3

(кулінарія)

[ну почне́мо з то́го / шчо наспра́ўд'і йа ў кул'інар'і́йі/ ну не зо́ўс'ім спромо́жниᵉї/ ў ме́не це не вихо́диᵉт' на в'ідм'і́ну в'ід мого брата // че́реᵘиз мойі́ криᵉв'і́ ру́ки напе́ўно // о́дже чи л'убл'у́ йа готува́тиᵉ / наспра́ўд'і / ну йак п'іде́ // оск'і́л'ки йа в'ідв'і́дуйу пласт /нас там застаўл'а́ли готувати// ми були́ чеᵘргов'і на ку́хн'і / і нам треба бу́ло готувати йак'і́с' там смачн'а́ўки свойі́м хло́пц'ам / по́ки воні́ там б'і́гайут' шука́йут' дрова́ і так да́л'і // тоᵘму́ ў тої́ час йа л'уби́ў готувати/ ми готува́ли конве́ртиᵉки з лавашем і соси́сками і си́ром / розум'і́йете шчо це таке́ //
]

[теᵘпе́р пеᵘреᵘхо́диᵉмо до мойі́х ул'у́блеᵘних страў //йа ўважа́йу /шчо це макаро́ниᵉ пофлос'к'і і до па́сти карбона́ра / о́дже ўсе ў ме́не поўйа́зано з макаронами / не зна́йу / чоᵘму́ так// а йак'і́ стра́ўи меᵘн'і́ не подо́байуц':а // ну загало́м меᵘн'і́ не подо́байец':а от/ йакшчо́ ри́ба йе і бага́то к'істочо́к // тако́ж меᵘн'і́ не подо́байец':а холоде́ц' // на ц'о́му при́нциᵉп'і спи́сок зак'і́нчуйец':а //]

Учень 4

(книжки)

[мойа́ ул'у́блена кни́шка / це оун / упа // там роска́зуйут' про так'і́ ду́же ц'ікав'і фа́кти за д'ійа́л'н'іс't' упа і оун п'ід ча́с дру́гойі св'ітово́йі // книᵉжо́к по́ў н'іс't'у йа не чиᵉта́ў /х'іба шчо́ твори христома́т'іі /а так то за́раз шче чиᵉта́йу ц'у кни́шку// ну / йакшчо́ обиᵉра́ти / прочиᵉта́ти кни́шку чи подиᵉви́тиᵉс'а ф'і́л'м / то напе́ўно ф'і́л'м// тому шчо́/ ну коли́ тоб'і́ / роска́зуйут'/ то/ воно́ йа́кос'/ ле́гшеᵘ / запамйато́вуйец':а і спрйма́йец':а // йа би пора́диᵉў свойі́м однокла́сниᵉкам йаку́с'/ напе́ўно окре́му кни́шку не зна́йу / але́ напе́ўно шчос' з ро́ду фанта́стиᵉки // не зна́йу / напе́ўно кни́шку ӑзека аз'і́мова фах / там про мӑбу́т'н'е роспов'іда́йец':а // чи б хот'і́ў йа ма́ти свойу́ ўла́сну б'ібл'іоте́ку // напе́ўно н'і / тому шчо́ треба йа́кос' трохи догл'ада́ти за не́йу / але́ меᵘн'і́ ле́гшеᵘ би було́ про́сто поᵘслу́хати ауд'іопеᵘре́кас //]

Учень5

(хобі)

[мойа́ тема / це хо́б’і // мойе́ хо́б’і / це йе наро́д'н'і та́н'ц'і // йа заїма́йус'а ни́ми ўже в’і́с'ім рок’іў/ і вони́ меи́н'і́ прие́но́с'ат' ра́д'іс'т' / задово́леи́н':а і допомага́йут' розвие́ва́тие́с'а / так йак і ф’изи́чно / і духо́ўно // наро́д'н'і та́н'ц'і це не про́сто рухи п’ід украй і́н'с'ку му́зие́ку /тому шчо́ вони́ пеи́реи́дайу́т' на́шу кул'ту́ру // та коли́ ми вие́хо́дие́мо на сцену п’ід украй і́н'с'ку му́зие́ку / йа в’і{дж}чува́йу хвие́л'ува́н':а / але́ також і го́рд'іс'т' // ми з мойі́м колеи́кти́вом ча́сто вие́ступа́йемо / ма́йемо р'і́з'н'і концерти́е / феи́стие́ва́л'і // та́н'ц'і наўчи́ли меи́не́ дие́сцие́пл'і́ни / витрие́ва́лос'т'і і дру́жбие́ // ми прово́дие́мо ду́же бага́то ча́су ра́зом /подороу́жу́йемо ўл'і́тку та виступа́йемо на м’іжнаро́дних феи́стие́ва́л'ах //]

Учень 6

(ігри)

[л'убл'у́ компйу́теи́рн'і і́гри // dota та cs // за́раз йа іграйу ў dóty/ dóta / це кома́ндна гра// бо ў ко́ж'н'іі/ кома́н'д'і/ було́/ пйат' уча́сние́к’іў // на ка́рт'і йе три табора́ / два бара́к’і та трон // чим б’і́л'шиі ре́іти́е́нг / тим кра́шче зван':а́ // йа д'іішо́ў до пйа́того ре́іти́е́нгу // хо́чу д'ііти́ до тита́на // меи́н'і́ ц'а гра сподо́балас' че́реи́з то / шчо там сто два́{дз}'ц'ат' пеи́рсона́ж'і ў / у ко́жного пеи́рсона́жа по чоти́ри / три з'д'і́бнос'т'і// вс'а іграа́ ма́іжеи́ зале́жие́т' в’ід кома́ндноіі гри // ц'у гру мо́жна гра́ти і само́му / і з дру́з'ами / тоу́му́ шчо / коли́ запуска́йеш іґру́/ тоу́б’і́ п’ідбие́ра́йут' уча`сние́к’іў / і мо́жна гра́ти само́му / але́ веи́сеи́л'і́ше з дру́з'ами́е //]

Учень 7

(кіно)

[м’іі ул'у́блеи́ниі ф’іл'м / це б’і́л'ше так’і́ англ'і́ї́с'к’і і б’і́л'ше до а́з'ійі / так’і́ йак форса́ш / закоха́ўс'а ў твойу́ по́см’ішку і м’іі кохани́еі демон // дру́ге запие́та́н':а там про ул'у́блеи́ниі жанр // м’іі ул'у́блеи́ниі жанр / це деи́теи́кти́ў і б’і́л'ше про шко́лу// деи́теи́кти́ви / тоу́му́ шчо́ там не зна́ти йак повеи́рне́т'с'а с'уже́т / а шк’іл'н'і́ / про́сто подо́байет'с'а і ўсе // тре́т'е там актри́са чи акто́р тв’іі ул'у́блеи́ниі // мойа́ ул'у́блеи́на актри́са / це чеи́н с'а́о / а акто́р / в’ін ди́зеи́л' // чеи́тве́рте запие́та́н':а там було́ ти́пу шо чи тоу́б’і́ подо́байут'с'а мул'тф’і́л'мие́ //

ме^{и}н'і́ подо́байут'с'а мул'тф’і́л'ми^{е} / але́ пе^{и}ре^{и}ва́жно ан'іме́ // там так’і́ йак беґбле́ґт / пухна́сти^{е}ґ раґ / л'іте^{и}ратӯрн'і ге́н'ійі / брод'а́ч’і пси //]

Учень 8

(домашні улюбленці)

[з мойі́х спра́ӯжн'іх дома́шн'іх тварӣн йа мо́жу назва́ти свойӯ к’і́шку са́ту // вона́ жи^{е}ве́ з'і мно́йу і ма́мойу уже́ три́ ро́ки // йійі́ дл'а на́с в’ід:а́ли^{е} волонте́ри^{е} / ӯ при^{е}бли́зно / коли́ йа була́ ӯ пйа́тому кла́с'і / то^{у}му́ у не́йі не^{и}ма́ йако́йіс' поро́ди^{е} / але́ вона́ на ви́гл'ад ду́же схо́жа на йаку́с' су́м’іш меґн ку́на // проте́ з б’і́л'ш ц'іка́ви^{е}х дома́шн'іх тварӣн йе ка́рма// це ка́жан //проте́ вона́ не йе́ таки́м ти^{е}по́ви^{е}м дома́шн'ім ул'у́бле^{и}нце^{и}м/ тому шчо́ йа не йійі́ вла́сник/ йак / хаз'а́йін / а оп’іку́н // це́нтр / ре^{и}аб’іл'іта́ц'ійі рукокри́ли^{е}х/ йакра́з утри́муйе йійі́ ӯ се́бе^{и} / тому шчо́ ка́рма / не мо́же л'іта́ти^{е} / че́ре^{и}с тра́ӯму кри^{е}ла́ // вона́ там знахо́ди^{е}т'с'а пожи^{е}т':ево / і йакра́с цеґ центр створи́ӯ де́йаку а́кц'ійу/ шчо за не^{и}ве^{и}ли́киґ грошови́ґ / грошове́ поже́ртвуван':а мо́жна ста́ти^{е} оф’іц'і́ґни^{е}м оп’ікуно́м дл'а йако́го кажана́// йа обра́ла карму//]